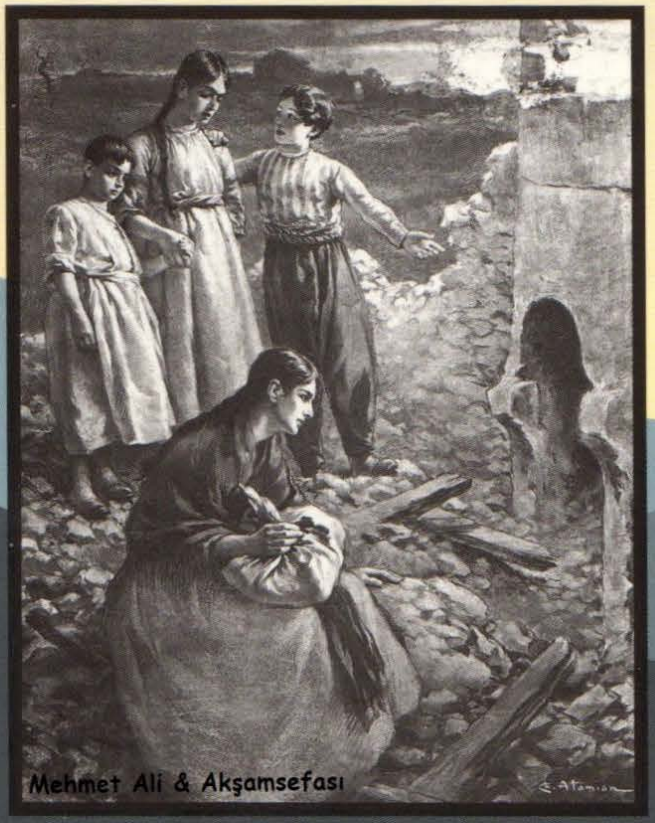
Atını Nalladı Felek Düştü Peşimize

KİRKOR CEYHAN

ÖYKÜ

2. BASKI

ARAS

ATINI NALLADI FELEK DÜŞTÜ PEŞİMİZE

ARAS

İçindekiler

Can Yerini Yadıdı	9
Küpçü Hoca	24
Sivas Ellerinde...	39
Mebus Ispanağı	67
Pıte Ebe ile Torunu	80
Avşarlı'nın Fırını	116

u s u l g e r e ğ i

Dört bir yanda tutunmaya çalışsa da gönlü hep doğup büyüdüğü Zara'ya bağlı kalmış bir yazarın, yerel ağızla örülü, özgün anlatı dilini bulacaksınız bu kitapta.

Gerek Zara-Sivas ağzına yabancı okurları gerekse genç kuşakları dikkate alarak, kimi sözcükleri *italik* yazdık veya * ile işaretledik. Metinde *italik* yazılı, çoğu yerel ağza özgü veya Ermenice olan ve yaygın Türkçe sözlüklerde bulunmayan sözcük ve deyimler ile * işaretli sözcük ve deyimleri açıklamak üzere kitabın sonuna bir de "Sözlük ve Açıklamalar" ekledik. Ayrıca, okuyucunun dikkatini dağıtmamak için metinde herhangi bir işaretlemeye gitmeden, çeşitli sözcükler, yer adları, kişi adlarını da sözlüğe dahil ettik. Böylece, okuyucunun başka kaynaklara başvurmak ihtiyacını azaltmayı hedefledik. Araştırmacılar ve özel ilgi duyan okurlar için arkada bir de özel adlar dizini yer alıyor. Sözlük bölümünde açıklaması olan özel adlar dizinde **siyah** olarak dizilmiştir.

Özellikle yerel bilgilerde başlıca kaynağımız yazarımız oldu. Yazımda ise Adam Yayınları'nın *Ana Yazım Kılavuzu*'na uymaya çalıştık.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

ATINI NALLADI FELEK DÜŞTÜ PEŞİMİZE

© Aras Yayıncılık

A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 465/Z
80050 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
arasyayincilik@superonline.com

Kapak Tasarımı
Vartan Paçacı

Kapak Resmi
Garabed Charles Atamian'ın (1872-1947)
taşbaskı bir eseri, 58x46 cm.

Dizgi
Aras Yayıncılık

Baskı
Mart Matbaacılık Ltd. Şti.
212 03 39

Birinci Baskı..... İstanbul, Nisan 1999
İkinci Baskı..... İstanbul, Mayıs 2000

ISBN 975-7265-20-9

ATINI NALLADI FELEK DÜŞTÜ PEŞİMİZE

ÖYKÜ

KİRKOR CEYHAN

ARAS

Kirkor Ceyhan 29 Ekim 1926 Zara doğumlu. Baba adı Simon, siz deyin Sığı Usta. Ana adı Horik, siz deyin Horik Hatun. Manuşag, Armenuhi ve Azaduhi üç kız kardeşi. Geçimleri, evvelce öğretmen olan babanın sıvacılığı, inşaat ustalığıyla; anne de zenginlere kilim dokuyor...

Ceyhan'ın ilk eğitimi Zara'da: Gazi ve Cumhuriyet ilkokulları. Sonra, Sivas'ta evli olan halasının yanında kalarak sürdürdüğü Sivas Ortaokulu yılları ve halalarının ev komşusu Şımavon adlı Ermeni bir değirmenciden etkilenip materyalist dünya görüşüne meyledişi. Derken, terk-i tahsille Sivas'a veda, Zara'da bila ücret terzi yanında çıraklık...

Kendi deyişiyle, olanaksızlıklar nedeniyle okula devam edememenin acısını, hınçla, bütün dünya realist yazarlarını okuyarak çıkarma uğraşı. Küçük yaştan edebiyata ilgi, kitaplarıyla Sabahattin Ali'yi tanıma...

İkinci Dünya Savaşı'na denk gelen delikanlılık. 1946 Ocağında evlilik, Kasımında Erzurum'a askerlik, 1947'de askerken babalık. 1949'da terhis ve ver elini İstanbul! Ailenin göç konağı Gedikpaşa. Baba *Varjabed* Simon, Surp Hovhannes Erıneni Kilisesi'ne zangoç...

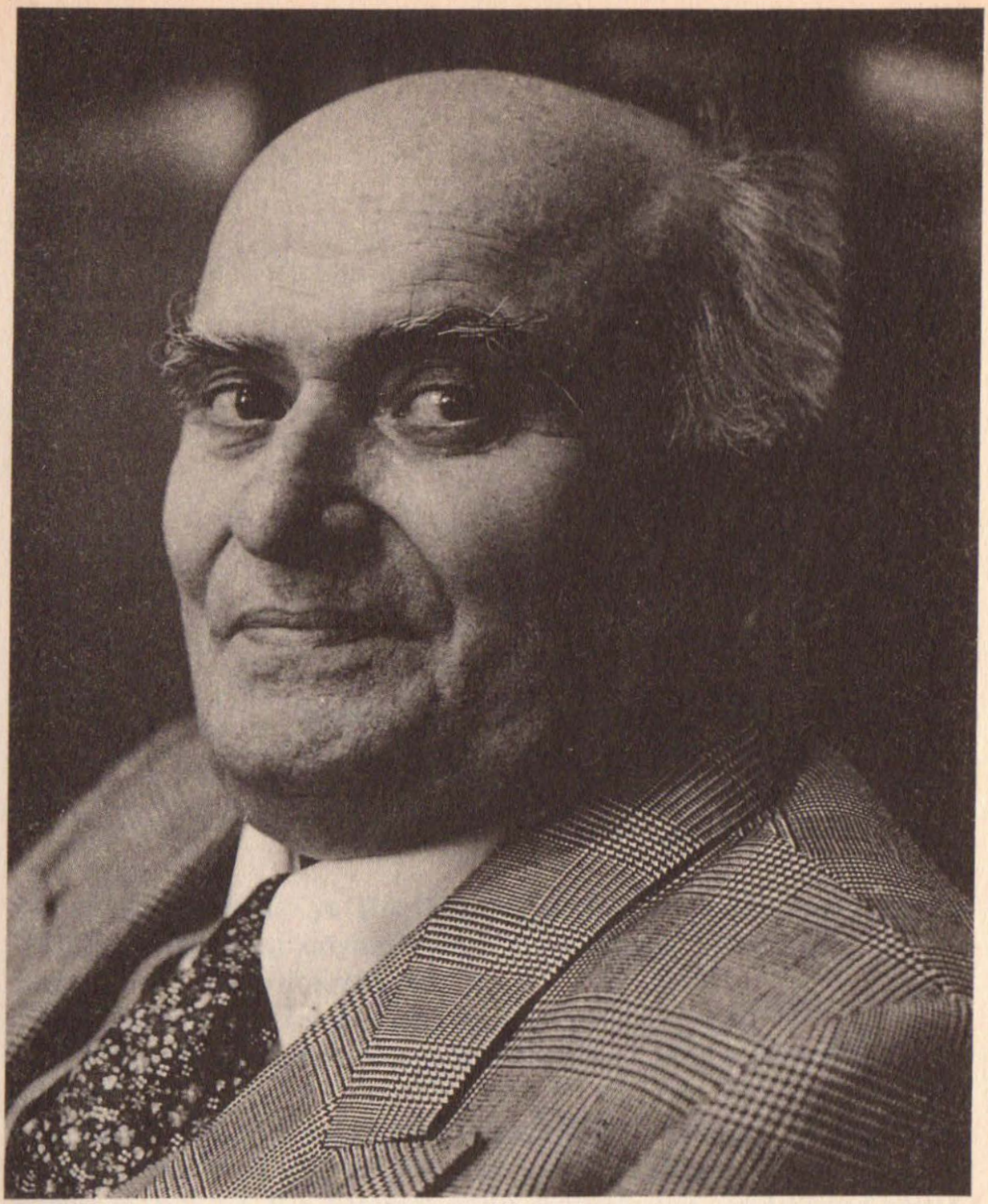
1950'de hapisten çıkıp İstanbul'a gelen Kemal Tahir'le yüz yüze tanışma; böylece Zara'dayken hapiste olduğunu tesadüfen öğrendiği Kemal Tahir'e 1942'de mektup yazarak başlattığı tanışıklığın kesintisiz bir dostluğa dönüşü...

Çarşıkapı'da terzi dükkânı. İki bebe daha. 1965'te ailece Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne göç. On ay sonra gerisin geri dönüş, Beyoğlu'nda terzi dükkânı.

1973'te babasızlık, 1974'te dulluk. 1980'de terk-i meslek, emeklilik ve Fransa'ya, çocuklarının yanına göç. 1982'de yeni bir evlilik, kısa sürede boşanma ve 1988'de Almanya'da üçüncü izdivaç. 1990'da anasızlık, 27 Eylül 1999 Pazartesi sabahı Bonn'da yaşama veda*...

Atını Nalladı Felek Düştü Peşimize: Anadolu'nun sözlü tarih ve anlatı geleneğine güçlü bir örnek, Zara ve çevresi için önemli monografik tanıklıklar... Tıpkı, Ceyhan'ın 1996'da yayınevimizden çıkan ilk kitabı *Seferberlik Türküleriyle Büyüdüm*'de ve 1999'da Belge Yayınları'nın bastığı, son kitabı *Kapıyı Kimler Çalıyor*'da olduğu gibi...

(*) Bkz. s. 150, "Kirkor Ceyhan'ın Ardından"

Fotoğraf: Manuel Çıtak, 1996

Kirkor Ceyhan
(1926-1999)

oğlum
Şahnur'un hatırasına

*Can Yerini Yadıdı

Ne uğursuz sabahtı ya Rabbim, ne kademsiz gündü başlayan! Ermenisi, Müslümanı dövünüyordu. Ne olmuştu, yine kimin evi batmıştı, kimin ocağı sönmüştü?

"...Ne olacak! Garabed en sonunda dediğini yaptı!"

"Vay canına, demek yaptı! İnanılır değil, o sünepe böyle bir şey yapsın!"

"Ah ah, daha bir saat evvel böyle bir şey olmamış, bu felaket başımıza gelmemişti. Hiç mi mümkünü yok ya Rabbi, bir saat öncesine dönemez miyiz? Bu kararan günü üstümüzden kaldıramaz mısın? Niçin yaptın, neden oldu? Bizi mi seçtin, günahımız çok mu ağır! Bu nasıl kader, bu nasıl ağır yük? Herkes kızı ile oba, oğlu ile komşu rahat rahat yaşarken, neden bizim evimizi başımıza yıktın? Bir babanın, bir avradın veya kardeşin yüreği buna dayanır mı? Bizi hepten

mi gözden çıkardın? El içinde daha nasıl yaşanır, hayata daha neresinden başlanır? Başlansa da ucu nereye varır? Varsa da dünyanın yaşanacak ne tadı kalır?"

Enova Hatun'un bağrı yanık feryatlarıydı bunlar. Kocası Çarıkçı Garabed ölmüştü... Enova Hatun, Allah kimsenin başına vermesin, acı gerçekle birdenbire karşılaşınca, gözlerinin önüne lapa lapa karlar yağmış, kulakları uğultu içinde, dünyası kararıp, simsiyah dipsiz bir kuyuya yuvarlanıvermişti. Küçük oğlu Arşag bir şey anlamadığı için anası Enova'nın eteğine sarılıp ağlamaya başladı. Ondan birkaç yaş daha büyük, dikçe olan Murat ne yapacağını hepten şaşırmıştı. İlk ağızda dışarıya uğradı. Komşuları Kakaman'ın Fadime Hatun ile Anna *Mayrig*'e haber verdi.

"Aman kavuşun komşular anam da öldü!"

Kakaman'ın Fadime Hatun, Acemistanlı Bekir'in anası, Sümbüloğlugil'in kızı idi. Peştemalının ucunu kaldırıp beline soktu ve koca bir maşrapayı su küpüne daldırdığı gibi Enova'nın yanına koştu. Öyle yaman bir kadın ki... Anna Nine'nin dizlerine aldığı, ağzı köpürmüş, gözleri iyice kaymış Enova'nın başına suyu olduğu gibi boşalttı Fadime Hatun... Hekimsiz, baytarsız bir memlekette yaşar da dar zamanda başına geleni savuşturmayı bilmez mi bizim insanımız!..

Enova silkinerek ayıktı. Koca maşrapanın soğuk suyu iyi gelmişti.

"Keşke iyi gelmeseydi de ben de bu karanlığa düşmüşken göçüp gitseydim" diye düşündü. Aklı başına geldikçe, durumun vahametini daha iyi anlıyor, ama gerçeği katiyen kabul edemiyordu.

"Neden, neden bu olanlar benim, bizim başımıza da başkalarına değil! Yoksa bu bir kâbus mu? Ne var kurban olduğum, bu yalan olamaz mı? Senin gücün yetmez mi sanki, olmamış sayamaz mıyız? Dün ne mutlu gülüp eğleniyordum. Yine bizi düne döndüremez misin? Yeri göğü yaratıyorsun. Fırtınasına, karına, mahlûkatına, dağına, suyuna, denizine, öteki dünyasına, cennet cehennemine gücün yetiyor. İstediğin an un ufak edip, istediğin an yeniden en güzelini yerine getiriyorsun da ne var sanki senin için sinekten de ufak Garabed kulun ölmemiş olamaz mı? Ne olur sanki, yaşayamaz mı yeniden?..."

Enova'nın aklı başındaydı; ama gerçek dünyaya bakmak istemiyordu. Umut ediyordu. Gözlerini açarsa bu acı gerçeği kabul edecekti. Gözlerini açmak istemiyordu.

Dedesi Evcükyan Kaspar Ağa, kış akşamları, gece yarılarına kadar *Avedaran* okurdu. Enova kız kardeşiyle az mı ezberine almıştı o okunanları? Hem de çeşit çeşit İncil, *Asdvadzaşunç*. Her seferinde Kaspar Dede'nin tel gözlüklerinden beyaz sakalına doğru az mı dökülürdü gözyaşı? Bacısıyla o anı; *Hisus Kristos efendimizin uzun cübbesiyle odasına gelip, üzerinde *haç çıkarıp takdis ettiğini az mı yaşardı...

"Ne var kurban olduğum Mevla, şunun şurasında ne kadar zaman evvel idi... İki bin sene bile değil. Senin için bin dokuz yüz on yıl evveliyle şimdinin ne farkı olur ki... Nasıl, iki gün önce ölmüş Lazar'a, 'Ya Lazar, ayağa kalk!' dedin, dirilttin. Bacıları Meryem ile Marta, nasıl ayaklarına kapandı, herkesten evvel inanıp iman getirdi. Beni de o herkesin kötü kadın diye yüz vermeyip aşağılık gördüğü Meryem'in yerine koy. Ben senin ayaklarına onun iki mislinden de çok kokulu sümbül yağı dökerim."

Bu derinden, bu yürekten yalvarmaların hiç faydası olacağa benzemiyordu. İnandıkları ve içten ağlayarak istedikleri iki bin yıl öncesinin hikâyeleriydi. Dünya artık o dünya, insanlar o eski inananlar olmadığından mucize de beklenmemeliydi. Ama gel de şimdi şu saatte bunu Enova'ya anlat...

İşiten geldi, duyan damladı. Yakın komşu, uzak akraba tez zamanda doluştular.

Yakın komşulardan Anna Hatun, küçük Arşag'ı kucakladığı gibi kendi evlerine götürdü. Gözleri akşam olunca görmez olan tavuk karası Arşag'ı oğlu Anto'ya teslim edip, önüne biraz kavurga, azıcık da kuru üzüm koyup sesini kestiler. Ne var ki büyük oğlan Murat'ı her ne yaptılarsa da evden, anasından ayıramadılar. Ağlamak hiç içinden gelmedi. Azgın bir surat, teselli olmaz bir tutum içine düştü de demir kesildi sanki...

Enova Hatun'u bir sürü ayılma bayılmadan sonra sedirin baş köşesine kaldırıp yerleştirdiler. Kalabalık çoğaldıkça, biraz önce düşündüklerinin ne kadar boş, ne kadar anlamsız olduğunu daha iyi anlıyordu Enova. Ortadan uzun boyu, normalin biraz üstünde vücuduyla öyle akılsız bir karı değildi. Hangi rüzgâr hangi delikten, hangi süratte

eser kestirenlerdendi. Açıkça hiçbir lafa kadir olmuyordu ama başına gelenleri, içi, yüreği, aklı, ruhu, nesi varsa hep geri itiyordu...

Öyle olur genellikle. Ölünün sahibi ilk anda hoplar sıçrar, ille de olanı olmaza çevirmeye çabalar. İşiten kapı komşu, yakın uzak akraba, olanı gözle görür, kabul eder, çok üzülür. Saat be saat, gün be gün üzüntüsü geçer, tümden kaybolur... Ya ölünün sahibi? Her geçen dakika bu acı gerçeğin şamarını daha iyi duyar, bu dayanılmaz gam ve acı yüreğine gelir oturur. Bir sürü insan gelir, bir sürüsü gider, dolar da boşalır ev... Neden nicelerden sonra uyursun. Hay uyumaz olasın! O ilk uykudan uyandığın anın dehşetini daha ömür boyu unutamazsın. Çare yok..

Enova geceye de kalmadı, erkenden uyudu. Siyah bir çul attılar üzerine. Sedirin köşesine cansız kıvrıldı bir zaman.

Arapoğlu Selim Ağa yakın komşuydu. Gelen erkekler onun yüksek tavanlı odasında toplandılar, kadınlar Enova'nın evinde. İşiten yürüyüp doluşuyor, geri dönüyordu. Enova'nın evi uğulduyordu..

Ahmetağagil'den Abdullah Efendi, Müftüzade Hakkı Efendi de Selim Ağa'nın odasındaydılar. Bunlar kazanın en hatırı sayılır ileri gelenleriydi. Bir hayli sükûttan sonra Hakkı Efendi sözü aldı:

"Muhterem Ermeni komşular, evvelemirde hepimizin başı sağ olsun. Garabed Usta'ya da Allah'tan rahmet dileyelim, günahları affolsun. Olanla ölenin önüne geçilmez. Şimdi ölen öldü, kalandadır temaşa... Vallahi sizin dininize diyanetinize diyecek bir şeyimiz olamaz; ama yılların verdiği komşuluk ve de ahbaplığa dayanarak, haddim olmayarak derim ki sızıltıya meydan vermeden, cenazeyi bir an evvel defnedelim, bu iş kapansın."

Dönüp Abdullah Efendi'ye de sordu.

"Ne dersin Abdullah Efendi?"

Abdullah Efendi, akıllı, haddini bilir bir kişiydi. Laf kendine verilince, edeplice toplandı.

"Evet, bir an önce icabına bakılmalı. Doğrusun. İşte Çobanyan, Harikyan, Balımyan efendiler de burada, zannederim onlar da aynı şeyi düşünüyorlardır..."

Garabed Usta, Apogil'den, zanaatına yiğit ve lakin akıldan biraz yayandı. O devirde, kasabada yazın en iyi çarığı o diker, kış bastırınca da durmadan altı kabaralı kundura imal ederdi. Kış geldiğinde

ardı ardına gelen düğünlerin üç beş gün süren halay ve tepişmelerine en çok Apoyan Garabed'in diktiği kundura dayanırdı. Başkalarının yaptığı kundura delikanlısına bir düğün ancak oynatırsa, Apogilin Garabed'in diktiği, iki düğünden de fazlasını savuştururdu. Zanaatına iyice kavi ama biraz akılca gevşek... Allah yüzüne bakmış da Enova gibi bir kadın kısmet etmiş. Kendinin zanaat yiğitliğine Enova'nın akıl ve şeytanlığı eklenince, iyi bir aile teşkil etmişlerdi. Enova kocasının her eksiğini anında kapatır, ek yerini pek belli etmezdi. Bu durumda Enova dört başı düzgün, bahtiyar sayılmasa da taş gibi iki oğlanı olup kız doğurmadığı için de kendini mutsuz saymazdı.

Kapının önünde bir kağnı arabası durdu. Öküzlerin anında çözüldüğü arabada, Garabed'in üstünde siyah kıldan bir çul örtülü idi. Çulun altında, ağzından burnundan kan gelmiş Garabed sular içinde ve sırt üstü yatıyordu.

Her yeni gelen, kıl çulun kıyısından yavaşça bakıp, usulca bırakıyordu. Ta Cinçakmakgil'in değirmeninden, yukarıda Kilise Mahallesi'ne kadar kağnının yanı ve ardı sıra en az otuz kırk kişi yürüyerek cenazeyi takip etmişti.

Garabed, çarık mevsimi gelmeden daha yaz herkinde sekiz on esnaf arkadaşıyla Sivas'a çarıklık manda gönü satın almaya gitmişti. Vilayette gönleri seçip de satın almadan, nasıl etmişse, kuşağına yerleştirdiği sermayesini düşürmüş, kaybetmişti. Her başına gelen gibi, yeri yurdu ateş olmuş, *olgörüp* bulamamışlardı. Kolay mı? Giden daha geri gelir mi kolay kolay...

Allah düşmanımın başına vermesin, aklı zaten seyrekçe, temelli yarıma düştü Garabed'in.

"Etme gitme Garabed, yiğidin başına hal gelir. Olmasa iyiydi ya, oldu. Allah ne verirse mala versin, canın sağ ya sen ona bak. Say ki bu yıl da kâr etmedin de boşa çalıştın. Ölüm değil ya be herif!" lafları hiç kâr etmiyordu.

"Allah sana Enova gibi bir karı ihsan etmiş ki eğer bilirsen *çift göz un değirmeninden de yukarı" deyip yalvardılar olmadı. Birkaç densiz Ermeni, daha da çok ağzı ballı Müslüman komşu küfür günah edip kötü söylediler, olmadı. Karısı Enova Hatun:

"Ulan, etme Garabed, kollarımı kürek, saçlarımı süpürge yaparım, ben seni geçindiririm" dedi yakardı. Garabed tınmadı.

"Ben daha el içine nasıl çıkacağım, Markaroğlu'nun, Bağoğlu Ömer Ağa'nın yüzüne nasıl bakacağım? Ben artık bu biçimde yaşayamam, bu dertten daha iflah olmam, ölürüm. Bu can artık yerini yadıdı."

Adamda aylardır adamlık kalmadı, direnci bitti, boş çuval gibi sürünür, *araba dayağı gibi sallanır oldu. Her önüne gelene anlatıyor:

"Halbuki kuşağımı sıkıca sarmış, bekçe bağlamıştım amma acep yolda mı düştü, belde mi kayboldu anlayamadım komşular. Yoksa şu Saray'ın önünde, Aliağa Camii'nin o yüksek apteshanede mi kaydı da gitti?"

"Aklını başına al Garabed, sen nice paralar kazandın, tükürürüm içine, bunun ne ehemmiyeti olur?" diyerek Enova Hatun karşısına dikilse de Garabed yıkılmıştı bir kere. İş, kendi kendisinin dikilip de içindeki yıkılmış Garabed'i yeniden ayakta tutabilmesiydi. İşte bu olamıyordu... Garabed tekti. Enova vurundu çalındıysa da onun içindeki ikinci Garabed'i ayağa kaldırıp, yıkılmak üzere dolanıp duran Garabed'i düzeltemedi.

"Para da ne ki?" diyordu Enova Hatun. "En büyük sermaye akıldır, akıl."

Olmadı, olamadı. Bunu Enova da beceremediyse, başka hiç kimse yapamazdı. Acaba şöyle dense uyanır mıydı, böyle yapılsa dinler miydi, gibi hiç kimsede gam kasavet kalmamıştı zaten.

Beklenen şeydi ama yine de insan üstüne kondurmuyor, çıkmayan candan umudunu kesmiyor. Enova'nın günleri umutsuz düşünmekle, hayalin peşinde koşmakla geçti. Ve lakin yine de umut kolay tükenir bir şey değil. Garabed bundan bir hafta önce de Kızılırmak'ın üzerindeki Büyük Köprü'yü geçmiş, Huykesen'i savuşup, Keben'in yokuşunu aheste aheste tırmanmış, Deniz'e doğru ilerlemişti.

Etraftakiler Garabed'in ruh yapısını bildiklerinden Enova'nın hatrına Garabed'i takipteydiler. Garabed, Keben'in yokuşunu kıvrılınca Selim Ağa ile Koresyan Haçik ıraktan ıraktan takipte olduklarından koşar, kavuşurlar. Enova ne zamana kadar Garabed'i peştemalının ucuna bağlı güdecek? Bunun bostanı var, bunun ineği sığıra katması var, bunun hamur yuğurup, fırında ekmek pişirmesi var... Yine de Enova elinden geldiğince boşluk bırakmıyor. Bırakacağı zaman oğlu Murat'a veya yakın bir komşuya teslim edip işinin peşine öyle koşuyordu.

Keben'in ötesindeki o büyük çukurlukta yakın zamana kadar kocaman bir göl vardı. Zara'dan en az seksen, yüz metre yukarıda oluşan bu gölü Zaralılar "Deniz" diye adlandırır, o düzlüğe de "Deniz'in Yazı" derlerdi. Zara'nın Deniz'inde kayık yüzdürülebilir, hatta balık tutulabilirdi... Evinde bir tatsızlık cereyan edip de ipler çok gerildiğinde Zaralı'nın karısı erkeğine, çoklukla da erkeği karısına:

"Daha elinden çekeceğim kalmadı, götürüp kendimi Deniz'e atacağım!" derdi. Yalan da değil, her yaz mevsiminde, nice yüzme bilmez dana ve *gıdik* çobanına mezar olmuştu Zara'nın Deniz'i.

O iki bilekli komşu, iki koluna girmiş, Keben'e aşağı getirirlerken Garabed pek fazla karşı koymamış, sağ olun komşular, ölümüme bugün de mani oldunuz, dememiş.

"Ne olacak, hayırlısı olsun da iki gün sonra olsun" diyerek geri dönmüş.

Selim Ağa ve Koresyan Haçik evde Enova'ya söylüyor, konuşup, gülüşüyorlar. Garabed normal bir adam görünüşünde, beraber dinliyor, beraber gülüyor. Öyle saatlerce sabit bir yere bakan, ömür billah konuşmayan, fırsatını bulursa ona buna saldıranlardan değil, senin benim gibi bir adem...

Enova'nın dediği gibi, Garabed'in bu haline para sebep değil. Beyin yapısı böyle... Devamlı acı çekiyor ve kendine hiç durmadan işkence etmeye çabalıyor. Seçtiği işkencenin kendince en zararsızı da ölüm!

"Bu hal nereden geliyor biliyor musunuz?" diye dert yandı o gün Enova iki komşusuna.

"Apogil'in büyük dedesi Girek Ağa, Garabed'i dizi dibine oturtur, her gün Tevrat'tan, İncil'den acı çeken insanların hikâyelerini okur, dikkatle sonuna kadar dinleyip devam eden yalnız Garabed olduğu için de Garabed'i severmiş. Garabed dikkati dağılmasın, dinlediğinden eksik kalmasın diye çişe de çıkmaz, uzun kış gecelerini ağlayarak geçirirmiş. Dedesi dini bütün Hıristiyan. Kendi soyunu böylesine akıllı ve duygulu torunu Garabed sürdüreceği için bahtiyar yaşar, geleceğe güvenle bakarmış. Mal davar çok, tarla *tump* istediğin kadar. Ermeni dini Gregoryanlığı da işte böyle sağlam bir dala bağladın mı daha dede Girek ne ister, diye *paye partal* dolanırmış."

Enova bir nefes aldı, başındaki yazmayı yeniden bağlayıp düzeltti.

"Gözün kör olsun! Dede değil, deli Girek. Atta duran var, durmayan var! Garabed beynini bunlarla doldura doldura ya ölümüne çalışmayı öğrenmiş ya da hiç durmadan dua etmeyi. Sanki hayat bu ikisiyle kaim. Hayatın türlü türlü cilvesinin öldüm Allah farkında değil. Bu nur topu gibi çiftcelerimi soruyorsanız, hep benim marifetim... Garabed tam Hıristiyan koca tipi. İşte ayağına böyle bir sadme gelip de tökezleyince, ölümden başka bir çıkış yolu bulamıyor. Sanki ona dünyanın bütün yolları kapalı. Fikri saatin yelkovanı gibi ölümde saplandı, yandım Allah bir parmak öteye oynatamıyoruz! Allah sizden de, tekmil Müslüman ve Ermeni komşu akrabalardan da razı olsun. Demek öyle söylüyor Selim Ağa, Haçik kardaş he mi? Hayırlısı olsun da iki gün sonra olsun..!"

Garabed onlarla beraber gülüyor; ama Enova onun ta içini okuduğu için ölümden vazgeçmediğini çok iyi biliyordu. Gülmesinin altındaki belirsiz hüznü ancak Enova görebiliyordu.

Haçik ve Selim bu defa başka bir taraftan yüklendiler Garabed'e.

"Ulan Garabed, sen bunca yaşınla, bunca marifetli zanaatınla neler görmüş, neler geçirmiş adamsın, bu basit mesele nedir ki içinde boğulup kaldın be kardaşım? Madem ki bu kadar katı bir Hıristiyansın, canına kastetmekle gül gibi karına, nur topu gibi oğullarına da acımaz mısın? Yüreğinin merhamet kanalları bu kadar mı tıkalı? Allah'ın sureti ile halk olmuş insan kendi kendini öldürürse Allah'a karşı gelmiş olmaz mı? Bu, her iki dinde de yasak değil midir?"

Garabed sessiz sedasız dinlerken, birden dikildi:

"Hisus Kristos efendimiz askerler kendini yakalayıp ölüme götürmeye geldiğinde, başkâhinin kölesinin kulağını bir kılıç darbesiyle koparan şakirti Simon Petros'a: 'Kılıcını kınına sok. Baba'nın bana verdiği kâseden içmeyeyim mi?' deyip Petros'u azarlamamış mıydı..? O canı insanlık için vermeseydi ebediyete erebilir miydi?"

Üçü birden irkildiler! Ufak ufak anlatırsak, bir ahbap, bir komşu gibi belki daha faydalı oluruz düşüncesinden bir anda sıyrıldılar. Selim Ağa dayanamadı:

"Hasbinallah velinel velvekil abdihü resulühü. Biz ne çalıyoruz, Garabed hangi makamdan oynuyor. Ya Rabbi, sen akıl fikir ihsan eyle bu şaşkın Garabed kuluna! Ulan oğlum, sana nasıl anlatmalı? O devir çoktan geçti. Sen şimdi evini düşün; karını, çocuklarını düşün; ya-

şamına, geleceğine kafa yor. Aklın takılmış ölüme. Bu, babayiğitlik değildir, zayıflıktır. Sen zanaatin en güzelini yaptın, demek ki sende bir kabiliyet var. İnsanoğlu için en başta gelen, en önemli, en gerekli zanaat yaşama zanaatıdır. Sen bunu hiç öğrenmemişsin. Yaşama zanaatini sağlam dala bağlamadıkça öteki zanaatler nafiledir, kaybolur giderler. Yaşayacaksın ki zanaat ve kabiliyetlerin de insanlara faydalı olsun. Behey teres, şimdi beni terbiyesizliğe zorluyorsun! İsa peygamber kim, sen kim! O ölüme doğru yürümüş, dünya bir İsa peygamber kazanmış. Sen 'hayırlısı olsun da iki gün sonra olsun' dediğin ölümle davulcunun osuruğu gibi sessiz sedasız kaybolup gideceksin."

Sarıdan tabakasını çıkarıp kaçak tütünden sigarasını sarmaya başladı. Bir yandan da başını sallayıp mırıldanıyordu.

"Bu ne biliyor musun Enova Hatun? Kurdun verdiği zarardan amana gelen köylüler, bu böyle olmayacak, vurmakla öldürmekle baş edemiyeceğiz, bunu tutup da başına bir güzel Kuran okursak belki adam ederiz diye yakalamışlar. Başının üstünde okunan Kuran'ı dinlemiş dinlemiş: 'De çabuk okuyun, davar neredeyse gedikten aşmak üzere.' diye bağırmış. Şimdi bakıyorum da, bizim halimiz kurdun başındaki saf köylülere benziyor. Encamımızı hayreyleye, ne bileyim..."

Koresyan Haçik ayağa kalktı. Haçik Ağa eski bir çobandı. Çok iyi de tulum çalar, düğünlerde derneklerde, halaylarda barlarda her zaman başı çekerdi. Ermeniler, Barbaşı Haçik de derlerdi. Dağda bayırda, çeşitli yaylalarda sayısız koyun çalıp yediğinden Zara'nın sayılı hırsızlarındandı da. Mal, davar sahiplerinden hangisi erken davranır, Haçik Ağa'yı çoban tutarsa, o yıl kendi sürüsünü kurtarır, vay gelirdi öteki sürü sahiplerinin davarının başına!

Hırsızlığın dini milleti yoktur, hırsız hırsızdır... Müslüman hırsızlar da Haçik Ağa'nın talimine ihtiyaç duyarlar, o olmadan koyunu keçiyi kolay kolay kaybedemezlerdi. Mesleki dayanışma içinde işlerini yolunda götürürlerdi. Tamtakıryan Mirican, *Porot* Arminak adlı namlı hırsızlarımız daha çok şehir içi hırsızlıklarda şöhret sahibi idiler. Eğer gözlerine kestirdilerse ne bir mağaza soyulmaktan kurtulurdu, ne de yürürüne yiğit bir at çalınmaktan... O gece o fiilin işlendiği saatte mekân ispat etmekte üstlerine yoktu. Bu yüzden çoğunlukla kurtarır, kolay kolay yakayı ele vermezlerdi.

Ayağa kalkan Koresyan Haçik tümden kudurdu.

"Ulan dürzünün dölü, deminden beri hırsımdan çatladım. Selim Ağa'nın hatırına ağzımı açmadım. Şimdi seni dekmüğümün altına alır, bok gibi çiğnerim. Yeter ettin artık, ta şurama geldi! Nedir ulan, haftalardır yalnız hane halkının değil, bütün kazanın senin elinden çektiği? Acaba ne oldu, acaba ne olacak..? Ulan, kaçtan aşağı olmaz, geberirsen geber. Bir it de noksan olur, bunun daha ötesi var mı? Dinlediğin, okuduğun her şeyin doğru olduğunu sanıyorsun. İki bin sene evvel cereyan etmiş bir hadiseyi eğri midir doğru mudur tartmadan, her gün, her evde, her kilisede aynı manzumeyi sallar durursan olacağı elbette bu. Bütün dünya işi başka yönden alır, asırlar geçer, gün gelir Zaralı dikim akıllı Apoyan Garabed adlı Allah'ın saf kulu da işi böyle yorumlar! Atta duran var, durmayan var dediğimiz şey bu. Kalk Allahını seversen, kalk Selim Ağa! Bıktık usandık. Sabaha kadar zaten Enova onun dersini verir" dedi ve Selim Ağa'yı da alıp savuştu.

Dedesinin yıllar önce ağlayarak öğrettiği, İsa'nın acılı maceralarını beynine eksiksiz nakşetmiş torun, kapının önündeki kağnı arabası üstünde suları süzülerek yatıyordu. Kara kıl çul örtüden taşan sol ayağının yemenisi düşmüştü. Çorabı yırtık, ökçesi balmumu gibi sarı idi.

Enova sabahın erinde inekleri sığıra katmaya gittiğinde, Garabed'in yatakta uyuduğunu görünce, hemen sığıra katar, uyanmadan yetişirim diye hesap ediyor... Meğer tilki uykusundaymış Garabed! Böylece ondan atik davranıp, yan yoldan Gücçük Köprü üzerinden fırtına gibi savuşup, sağ tarafa sapıp, Cinçakmak Mustafa Ağa'nın arkı takip ederek, zaten pek de uzakta olmayan un değirmeninin domuzluğuna Ermenice bismillahı çekerek atıyor kendini.

Enova eteği yanmış gibi çabucak geriye döndüğünde Garabed'i koymuş mu ki bulsun! Aman yaman, mahalleyi ayağa kaldırıyor, faydası yok. Enova bir tarafa, oğlu Murat bir tarafa. Kime rastlasalar soruyorlar, kimi yakalarlarsa doğru Denizin Yazı'ya yolluyorlar. Demeye, istemeye, yalvarmaya gerek yok, duyan koşuyor. Zaralı'nın Müslümanı, Ermenisi, kapıya komşuya gelen kötülüğü işitmesin. Kendini yerden yere çalar da büsbütün telef eder, Allah beterinden saklasın. Hangisi Demirsırık Tepesi'ne bir solukta çıktı, hangisi

Haçın Kaya'ya dolaştı... O mevsimde suyu insan boğabilecek güçte olmadığından Kızılırmak'ı aklına getiren hiç olmadı. O dakikada zaten şeytanın bile aklına gelmez. Tepesinde düzünde, bostanında *alaçuğ*unda bakmadıkları köşe, değnek sokmadıkları delik kalmadı. Yalnız Selim Ağa bir tahminde bulundu.

"Herhal göğe çekildi. Durmadan İsa Efendisini sayıklıyordu ..."

Uzun sürmedi, kara haber kavuştu. Bağıran mı sorarsın, dövünen mi..! Hele kadınlardan kendini yerden yere vurup, Garabed en sonunda dediğini yaptı. Dediğini yaptı canlarım, Enova ne yapsın, hangi duvara çalsın kendini, diyerek çekip göğsüne kadar fistanını yırtan yırtanaydı. Koresyan Haçik en sonunda bir değnek aldı da düştü içlerine.

"Ulan it dölleri! Yetişir artık, yarın bayram gelirse ne giyeceksiniz! Şu yaptığınız da bir marifet midir? İnsan mümkün olduğunca acıyı kederi azaltmaya mı çabalar, yoksa körük elde ateşi büsbütün göğe mi çıkarır? Enova'ya da ön vermiyorlar. Bağırıp yırtınıyorlar!"

Garabed'in gövdesi domuzluğun dibine inince değirmen anında durmuş. Hoşman Kaluk tecrübeli sucu olduğundan, derhal yukarı, suyun arkına çıkıp *savacak*tan değirmenin suyunu savıp kurutunca, dipte yatan adam ölüsünü görmüş. Çengellerle çekmiş, yukarı alıp bakmışlar ki bizim Apoyan Garabed.

Kapıya isli kara kazanı koydular. Kapıda kara kazan kurulur, odun alevinin dumanı seçilirse, hele bir iki kadın acele acele içeri girer, bir ikisi de erkekler arasında *bürnüğ*üne yeniden yeniye çeki düzen vererek dışarı çıkarsa bil ki orada cenaze var. Hele çocuklar hiç yerlerinde durmaz olur, oyunu filan hepten unuturlar. Girenle içeri girer, çıkanla dışarı çıkarlar. Bir büyük azarlasa, başkası birkaçını *sıpırtsa* da fayda etmez. Hem çok korkar, hem de çok merak ederler. Ya *baca*dan ya kapıdan, muhakkak görmek isterler! Gören arkadaşlarından geride kalmak hiçbir çocuğun kolay hazmedebileceği bir şey değildir.

Bir fiskostur gitti ortalık yere; Ermeni dinince intihar edenin cenazesi dualı törenli yapılmaz imiş. Hakkı Efendi, Abdullah Efendi orada bulunan Ermeni büyükleriyle meşveret edip, pek sızıltıya meyden vermediler.

"Olan olmuş bir kere muhterem komşular. Buna *cinnet-i mu-

vakkate derler. Bu adam canına kıymış. Geride kalanların ne suçu, ne taksiratları var ki? El içinde, kasaba sathında ayrı bir muameleye niye tabi tutulsun? Niye yıllar yılı kapı komşu unutmasın da cenazenin sahipleri böyle bir kir taşımak mecburiyetinde kalsınlar?"

Ermeniler de Müslüman büyüklerinin sözlerinden çıkmadılar. Zaten Müftüzade Hakkı Efendi ve Çobanyan Kirkor Efendi mahkeme azası olduklarından onların şahadetleri *dava dalaba* açılmasına lüzum bırakmadı.

Kimi suyunu döktü, kimi süpürgesini çaldı, Garabed'i tez elden defnettiler. Kısmete bak sen, Zaralı o dar sokaklara sığmadı. Toz arşı âlâya çıktı. Mahallenin itleri ahaliye hiç aman vermediler. Havlaya uluya, o tozun dumanın ortasında ahaliye karıştılar, Garabed'i bir uğurladılar ki olursa ancak o kadar olur. Her köpek havlamasına taş ve değnekle hücuma kalkanlar, var zahir bunda da bir hikmet, diye diye itlerin hatırına bile dokunmadılar. Bu olanlar taş çatlasa sabahın *sığır katma zamanı ile ikindi arasını geçmedi.

Garabed "Hayırlı olsun da iki gün de sonra olsun" dediği meramını, iki günde değil, bir hafta sonra gerçekleştirebilmişti.

—Allah günahını affetsin, diyordu gözü yaşlı sucu Hoşmangilin Kaluk Emmi. Ben sabah sabah değirmene yol verdim, sigarayı sardım, kapıda taşın üstüne çömelmiştim. Kulağıma, değirmenin şakşağına rağmen *Hisus Kristos gukamgor* diye bir ses geldi emme ben hiç oralı olup üste getirmedim. Uyku uyumadım, acaba kulağım mı sesleniyor diyordum. Ne bileyim ki bağıran bizim Garabed Usta'dır...

Garabed'i mezarın ortasına değil de kenara doğru gömdüler. Enova ile küçük oğlu mezara gelmediler. Büyüğü Murat cemaatin içinde idi. Teamül icabı o da babasının üstüne avuç avuç toprak attı. Yine büyük bir kalabalık, yine aynı uğultu. En az beş on kapı zağarı, başlarında da, kuyruklarını iki defa *kırmanladan* kangal cinsi iki çoban köpeği, havlayarak kafilenin önünde yürüyorlardı. Biraz arayı açsalar da arada bir dönüp geri bakıyorlar, öndeki o iki kangalın hareketini aynen takip ediyorlardı. Son kez havlayarak, erkeklerden oluşan cemaati Selim Ağa'nın kapısına teslim ettiler.

Sağ iken varlığı ile yokluğu arasında pek fark bulunmayan Garabed, ölümüyle kıymete bindi. Hele ölümüne gider ayak sarfettiği o sözü Zara'lı hiç unutmadı. "Hayırlı olsun da iki gün sonra olsun" dillere pelesenk oldu.

Enova'nın ocağını haftalarca tüttürmediler. Ta aşağı mahalleden bile tepsi tepsi yemek getirenler oldu. Nuri Efendigil'den, Müftüzadelerden, Vartanyanlardan...

Her şeyin olduğu gibi, Garabed'in hengâmesi de zamanla unutulmaya yüz tuttu.

Enova zaten dişli kadındı. Temelli Osmanlılığa soyundu. Garabed'in dükkânını, borçlarını şöyle bir elden geçirdi.

"Yiyelim içelim ve lakin hesabımızı da bilelim" dedi Harikyan Erem Efendi'ye.

Harikyan Efendi Zara'da birinciye gelen kâtiplerdendi. Zara Müftüsü Hafız Mahmut Efendi ayarında Farsça, Arapça bilir, kaza maliyesinin tekmil hesaplarının da altından o devirde yalnız o kalkardı.

Erem Efendi hesap etti, kitap etti, altından girdi üstünden çıktı, en son, üç bin beş yüz kuruş gümüş para bir hesapla borç defterini dürdü.

"Bacım, şu bin dokuz yüz gümüş para Markaroğlu'na, Evcükyan'a, Apoyan Kör Manas'a ve bir ufak hesap da Vartanyan Serkis Ağa'ya. Şu bin altı yüz kuruş gümüş para da topluca Bağoğlu Ömer Ağa'ya yazıyor. Sen şimdi nasıl edeceksen düşün tart, kararını ona göre verirsin" dedi, eyvallahı çekti.

Enova'yla beraber çığırıp ağlayan, yakasını yarı beline kadar yırtıp yerde debelenen akrabalar, hesaptan bir kuruş noksanını bile kabul etmediler. Enova kuyruk sokumuna yakın et yiyecek karı mı ki; hiçbirine de uzun boylu ağız eğip boyun bükmedi.

"Ben Garabed'i, çiftcelerimin babasını, mezarında borçlu mu yatırırım?" diyerek hiç alçak yerde oturmadı.

En sonunda yalnızca Ömer Ağa'nın bin altı yüz kuruş gümüş para borcu kaldı ödenecek. Zara'da Ermeni mektebinin önündeki koca bostanın –sonradan Nuh'un uşaklarının konağı– koçanını da sandığın dibinden çıkardı.

Küçük Arşag'ı elinden tuttu, büyüğü Murat'ı da kattı yanına, doğru Bağoğlu Ömer Ağa'nın dükkânına.

Günlerden cuma, hayırlı gündür, cuma'yı da eda etmiştir diye doldurup boşaltarak girdiği dükkânda Ömer Ağa tek başınaydı. Ufak ufak rakısını yudumluyordu, etsiz mezesiz. Çok iyi karşıladı bunları. Enova göğsüne sıkı sıkı sokuşturduğu bostanın koçanını Ömer Ağa'ya uzattı.

"Allah senden razı olsun Ömer Ağa kardaş, en yakınlarım bile, ufak tefek alacakları için olur ki sona kalır da alamam diye, kapıyı eşiği sökerken, sen ne geldin ne de bir haber gönderdin. Al bu bostanın koçanını. Eksik ziyade, sen de hakkını helal eyle. Ne yapalım? Bundan daha fazlamız kalmadı..."

Ömer Ağa, Bağoğlugil'den; Allah, varsa eğer taksiratını affetsin, aptes alıp namaz kılmamış, inadına kumar oynayıp içki içmiş, metres tutup, karı oynatmış, Zara'nın külhânilerindendi.

Gözleri mavi, saçları sarı mı sarı Ömer Ağa, yeniden bir yudum rakı aldı. Tütüp duran sigaraya uzandı. Ne bir lafa kadir oldu, ne de bostanın tapusunu eline aldı. Acı acı yanan sigaradan iki nefes çekti. Dükkânın köşesine yöneldi. Çekmeceden Garabed'in mühür basıp da verdiği, bin altı yüz kuruş borç yazılı kâğıdı alıp önlerine geldi. Ana ile iki oğulda, ne he ne de yokdiyen, bir dilsiz gibi dükkânda dolanan Ömer Ağa'ya bakılı kalmışlardı.

"Bak Enova, işte bu senet Garabed'in senedidir. Önünüzde yırtıyorum. Anam sütü gibi helal olsun. Garabed'in bana borcu yok. Alın şu bostanınızın tapu koçanını. Ben bu çiftcelerine bağışlıyorum. Kadın halinle ne yer ne içersiniz? Bari bostanını ek biç de, geçinmeye bak, Allah'ın zavallısı..."

Fazla da uzatmadı lafı. Enova tapu koçanına uzanmayınca, tutup Murat'ın eline sıkıştırdı Ömer Ağa.

Enova Hatun zaten dolu bardak olmuştu, dayanamadı. Sesli sesli ağlamaya başladı. Eteğine yapışık oğulları da sesi sese kattılar. Allah allah, Garabed'in başında bir damla bile gözyaşı dökmeyen, belki de dökemeyen Murat da *hökür hökür* ağlamaya başladı. Ömer Ağa hiçbir müdahalede bulunmuyor, yalnız, bir rakıdan, bir sigaradan çekiştiriyordu. Enova duanın Ermenicesini Arapça'ya katıp katıp şükran duygularını belirtmeye çalıştı. Gam keder içinde gelen kafile, ağlayarak ve lakin sevinçle geri döndü.

Haftalar, aylar biteviye geçmeye başladı Enova için. Hayatın ne tadı kalmıştı ne de tuzu... Meğer, yarımdır çeyrektir diye ad takılan Garabed, tam ağzının tadı imiş. Kaybedilmeden nasıl bilinir ki? Enova derin düşüncelerin deryalarına daldı. Gerçekten akıllı kadındı. Yine de doluya koydu almadı, boşa koydu dolmadı.

"Murat'ımı çarıkçı yapacağım da ne olacak. Babası gibi bir yerde de bu *cendeği günnedecek*. Zaten bunların aklı kendilerine yar değil.

Ben bunu kırıp sarmalı, büyük şehre, İstanbul'a aşırmalıyım. Buradaki zanaatta ne olacak ki, gücçük eşeğin kuyruğu! Ne kısalır, ne uzar. Varsın İstanbul'da okusun. Ermeni cemaatinin bir sürü mektebi var. Yok, olmazsa, orada bir işe sarılır. Balık deryada büyür. Ben Murat'ıma güveniyorum, dedi ve oğlunu İstanbul'a göndermeye karar verdi.

O devirde, Zara'dan İstanbul'a ancak deniz yoluyla gidilirdi. Karadan gitmenin imkânı yoktu. Daha o diyarlara ne demiryolu gelmişti, ne de kamyon diye bir şeyin Osmanlı toprağında görülmüşlüğü vardı. Hatta halk arasında "Sen insanı karadan sılacı yaparsın!" diye sanki ölüm yolunu anımsatan darbımeseli bile vardı. Zara'nın iskelesi ise Karadeniz'de Ordu sancağıydı. Altı konakta ancak varılabilirdi. Papaz efendi bir kâğıt hazırladı. Ermeni cemaati mütevelli heyetinin mührünü bastı. Yedi azanın imzaladığı kağıdı Murat'ın koynuna yerleştirdiler. Arabacı Evcükyan Arakel Ağa zaten Ordu'ya yük tutmuştu. Murat'ı da Enova Hatun tanrı emaneti olarak Arakel Ağa'ya dahil eyledi.

Murat, Ordu üzerinden, koca şehir İstanbul'daki *Karagözyan Ermeni Yetimhanesi'ne doğru yola çıkacaktı...

Enova, köyün ucuna, Devecüğün yokuşuna kadar, küçük oğlu elinde yürüdü.

Oğlu Apoyan Murat uzaktan, arabanın üstünden el sallıyordu. Enova taşın üstünde oturmuş, dualar eşliğinde gözyaşlarını içine akıtıyordu:

"*Allah bilesine olur inşallah. Bir kesere sap olursa hem kendini hem de bizi kurtarır, yoksa yıkılası İstanbul'da kaybolur gider. Elden çıktı, inşallah kısmetten çıkmaz, yoksa öldük ki öldük zaten..."

Küpçü Hoca

Babam anlatıyor:

Bizi Seferberlik'ten on-on iki ay önce muvazzaf olarak askere aldılar. Zaten her birimizin yaşı askerlik için epey geçmişti. En genç olanımız yirmi beş yaşındaydık. Tabii zaman geçtikçe ve harp de başlayınca, otuz beş kırk yaşındakiler de katıldı aramıza..

Daha önceleri Zara'da askeri birlik yoktu. Enver Paşa Erkân-ı Harbiyesi 10. Alay'ı Zara'ya yerleştirmeye o dönemde karar vermişti. Bizim gibi gayrımüslim taifesini başka yere gönderip, amele taburlarına dahil etmediler.

Zara'da bir hayli gayrimüslim zanaatkâr var. Taşçısı, duvarcısı, marangozu, dülgeri, demircisi, tenekecisi, çilingiri, nalbantı... Her biri yalnız civar kasabalarda değil, vilayet ötesi şöhrete sahip.

Demirciyan Sahag Usta adlı demircilerin bir piri var ki yaptığı *Osmanlı gemin üstüne hiçbir diyarda gem yapılmaz. Kuzeyde Trabzon'dan tut, Şam ve Bağdat'tan gelip, günlerce handa külhanda yatan, ondan gem satın almak isteyen eksik olmazdı.

Saraydan çıkma ince marangozumuz, ağaçtan kâşaneler kurabilecek dülgerlerimiz vardı içimizde. Zaten Zara'nın diğer kazalardan ayrıcalığı ve üstünlüğü de bu mahir ustaların varlığı ve çokluğu idi. Rışvanlar'dan* bir Kürt olan ve lakin sağır İlya'nın usta tezgâhında yetişmiş marangoz Osman Usta ise bir istisna idi. Zanaati gibi dört dörtlük olan müstesna bir karaktere sahip olan Osman Usta ile çalışmamız ve dostluğumuz yıllarca devam etmişti.

Zara'nın batı ucuna askeri kışla ve lojmanlar yapılacak. Oh ne âlâ... Bir sürü yetişmiş zanaatkâr mevcut. Yüzlerce acemi askerle hummalı bir faaliyet başladı. On binlerce kerpiç dökülüyor, bir yandan yerler kazılıp temeller atılıyor. Kağnılar birbiri ardı sıra taş çekiyor, duvarlar yavaş yavaş yükseliyor. Çarşıda, kendi tezgâhlarımızda, hokkalarca mıhı, istediğin kadar demiri anında kotarıp kavuşturuyor, Zara'nın oylumu kadar bir araziye binalar düzüyoruz. Koğuşlar, tavlalar, tabur-bölük binaları bir yana, yaptığımız kumandanlık binası gibi bir yapı vilayette yok. Dördüncü Ordu'nun yol güzergâhı olduğu için ordu ve ümera hep önümüzden geçip Erzurum'a gidiyorlar. Enver Paşa, yanında arkadaşı Hafız Hakkı ile geçerken bizzat alakalanıp bu faaliyet ve muvaffakiyetimize teşekkür etti. İşte o gidişinde Allahuekber Dağları'nda Ruslara baskın yapmak istemiş ama tatlı canını zor kurtarmıştı. Yerine bıraktığı Hafız Hakkı'ya paşalık vererek, kalanları Rus'un önünden kurtarmaya uğraşmıştı. Ne Rus durdurulabilmiş, ne de kolera hastalığına yakalanan Miralay Hafız Hakkı paşalığın tadını çıkarmaya zaman bulabilmişti.

Çok sürmedi, Devlet-i Osmaniye Tehcir Kanunu'nu ilan etti... Nedir bu? Nasıl olacak? Tekmil Ermeni tebaa can güvenliği bakımından yerlerinden alınıp usul-ü hal ile cenuba, Elcezire ve Suriye'ye yerleştirilecekler. Hadise bu.

Başımızda, tekmil inşaattan mesul, faziletli mi faziletli bir binbaşı var. İsmi Yahya Bey, kendisi Şam vilayetli. Ortadan uzun boylu, yüzü Suriye esmeri bu adam sanki kumandan değil de bir arkadaştı bize. Ama hangi kuzuyu hangi çubukla süreceğini bildiğinden, zart

zurt zabitlerden daha otoriterdi. O gün erkence paydos edip başına topladı bizi.

—Arkadaşlar, diye söze başladı. Şimdi beni iyice, can kulağıyla dinleyin. Sizinle aylardır beraberim... Nasıl sadıkâne ve mahirâne çalışıp devletimizin istediğinden de âlâ abideler diktiğinize her gün şahidim. Sizden yerden göğe kadar memnunum. Ve lakin bugün aldığımız haber ve ilan üzre, bütün Ermeni tebaanın istisnasız tehcire tabi tutulacağı bildiriliyor. Görüyorum, içinizde tek bir cahiline rastlamadım. Şimdi anlatacaklarımı en az benim kadar bilen ve anlayansınız. Devlet-i Osmaniyemiz, Sultan Hamit'ten beri büyük bir felaket içine düştü. Trablus'u, Balkanlar'ı yaşadınız... Şimdi içine girdiğimiz badire de büyük. Yedi düvelle harbe girdik. Neden..? Niçin..? Bilen yok... Alaman sermayesi ve vurucu güç erkânı harpleri öyle istiyor... En azından siz askerlerimize bir asker postalı, bir asker ceketi verelim de şu sivil poturlardan sizi kurtaralım... Ne gezer! Şimdi bu girizgâhtan sonra esas anlatmak istediğim konuya gelelim. Bu, hayatımın belki de en zor fikir beyanıdır... Bütün gece uyuyamadım. Hep bunu ve hep sizi düşündüm. Şu benim size yapacağım teklifi bir başkası bana yapsa, ben nasıl davranır, nasıl bir tepki gösteririm diye sabahı uykusuz ışıttım. Ve lakin durum gayet ciddi. Eğer siz benim teklifimi kabul etmezseniz, hepiniz çoluğunuz çocuğunuzla bire varıncaya kadar kırılıp, telef olacaksınız. Göçe katılacak, yalınayak yalbırdak daha şuracıkta ikinci bir köye varmadan, dizanteriden, karın ağrısından tükenip kaybolacaksınız. Yazık olacak bunca bilgiye, yazık olacak bunca marifet ve zanaata. Sizleri çok iyi tanıdım ve sizlerle haşır neşir oldum. Başka tarafa da zaten gücüm yetmez. Allah ruhsat verir de sizleri kurtarabilirsem kendimi çok bahtiyar addedeceğim, bilesiniz. Teklifim şudur arkadaşlar! Ben, her birinizin ağzından çok daha önceki tarihlerde verilmiş birer istida almış olacağım. Muameleye de bugünden itibaren koyacağım. Sîzi tehcir göçünden böylece alıkoymaya çalışacağım. Siz istidanızda diyorsunuz ki: Biz falan oğlu filan, bundan böyle Hıristiyanlıktan ihtida ile Müslümanlığa kabulümüzü *Zıllullah*-i hazreti padişahımızdan niyaz eyleriz... Bundan sonrasına siz karışmayın. Ben demirden çarıkları ayağıma çekip bu işi gerçekleştirmeye uğraşacağım...

Arkadaşlarla put kesilmiş, soluk almadan dinliyoruz. Lafın burasında ayarlanmış gibi hep beraber 'offf' diye yürekten bir soluk bo-

şalması oldu. Yine de hiç kimse tek kelime dahi söylemedi. Kimse kimsenin yüzüne bakmıyor, herkes eğilmiş, yerdeki kireçli tozlu toprağı gayri ihtiyari parmaklarıyla eşeliyor. Sükûneti yine Yahya Binbaşı bozdu.

—Bu, dünyada belki de en zor karardır, biliyorum. Siz akıllı adamlarsınız. Tarih boyu beraber yaşadık. Sizin dininize itikadınıza pek müdahale olmadı. Ne var ki amansız bir kerteye ve de pek imkânsız bir geçide gelip çattık. Siz derununuzda hangi dini taşıyorsanız taşıyın. Emme ve lakin gelin bir kararla evinizi, çoluğunuzu çocuğunuzu ve de hayatınızı kurtaralım. Mevla çok büyük. Günler kim bilir nelere gebedir. Bugünkü şartlar bence bunu gerektiriyor. Yarın neler olur neler...

Lafı burada kesti, sıkıntıdan terliyordu.

—Yarın sabah sizi bekliyorum, diye bizleri yola koydu.

Ne iştah kaldı, ne keyif. Bize verdikleri yumruk büyüklüğünde, arpa unundan tayınları peşkirlerimize bağlayıp sallayarak, tozlu topraklı üstlerimizle evlerimizin yolunu tuttuk. Zara'ya girdiğimizde tam tamına ikindi idi. Ezan-ı Muhammediye son günahlarından arınmaları için ümmetini hazin hazin camiye, namaza çağırıyordu. Onlar sesli sesli dualarla camiye, biz yorgun ve kederli, evlerimize doluştuk.

Sabaha kadar uyku tutmadı. Ev külfeti sekiz on kişiyiz. Erkek kardeşim, kız kardeşim, baldızım, iki kaynım, yaşlı anam, o sıralar ha bire hasta olan karım ve ben. Hep yarı aç yaşıyoruz... Bir tek benim getirdiğim iki küçük tayın ve akşamdan akşama yine askeriyeden verdikleri sade suyla pişmiş, içinde, arasan üç mercimeği bir arada bulamayacağın boz bulanık bulaşık suyu... Kararı ben, anam, karım vereceğiz.

Anam o sıra tam yetmiş beşinde. Kabulü pek zor oldu.

—Ben bu yaşımda nasıl Müslüman olacağım, nasıl Müslümanlık yapacağım canlarım, gördünüz mü başıma gelenleri, diye epey ağladı.

Karım benim gibi genç olduğundan daha metin. Sabaha kadar düşündük. En sonunda kararı verdik. Çocukların hiçbir şeyden haberleri yok. Ya yollara düşecek, kimbilir nelere, ne karanlıklara uğrayacağız, ya da Müslüman olup Yahya Binbaşı sayesinde kurtulacağız. Daha şafak atmadan anam:

—Öyleyse gelin, üçümüz son bir defa daha canı yürekten

*haçlarımızı çıkaralım, güneşten yana yönelip Hisus Kristos efendimizden bir özür duasına başlayalım...

Anam bir adım önde, biz karı koca onun arkasında, ellerimiz göbeğimizde bağlı, duaya başladık. Anam her kelimede ağlıyor, her cümlede yere eğiliyor, elini yerden harmanladarak öyle bir haç çıkarıyor ki, ömrü sonuna kadar artık çıkarmasa da o boşluğu doldurur...

—Görüyorsun, senin için her şey zaten ayan beyan. Kendim için dönersem Hisus Kristos'um, senin şefaatından mahrum et beni. Ne yaparsın, bir sürü çocuk var. Onları kurtarmak lazım. Bu kadarına da evvel Allah ve sen oğlu anlayışla bakarsınız. Şuna da yine emin olun ve bilin ki göynümüzün en yüksek tahtında yine siz oturacaksınız.

Titreyerek yerine oturdu.

Biz ikimiz de aynen onu takip ediyorduk. Son özür duasını bitirir bitirmez anam epey yükü üstünden attı da, sanki bundan sonrasını da varsın o koysun kaldırsın diye, hepsini Kristos efendisine havale etti.

—Peki, benim adım ne olacak Simon? Sakın bana başka bir teklifte bulunma: Yetmiş beş yıl Manuş Hatun yaşadım, bundan sonrasında beni Şahiban Hatun çağırın. Çünkü o adın sahibi çok temiz, cennetlik bir kadındı. Şimdi onun yerini ben alayım bari.

Anam çok ağladı, çok sızladı ama zahmet vermeden adını kendisi buldu. Evdekilerin her birine bir ad yakıştırdık. Ben İbrahim, karım Naciye, kaynım Necati, öteki Hesna, daha öteki Mustafa, sayıladık çıktık başa...

Uykusuz geçen gecenin er sabahında yine kışlanın yoluna düzüldük. Bakıyorum her bir sokaktan benim gibi uykusuz, yorgun arkadaşlar nereye, hangi taşa bastıklarını bilmeden perişan bir halde sallanarak yürüyorlar. Kimse kimseye ne selam veriyor, ne de bir şaka yapıyor. Sürüklenerek yürüyorlar. Henüz kimse kimseye kararını bildirmiyor ama aklın yolu bir... Daha evvel açıklayan sanki daha suçlu olur korkusuyla herkesçe malum olan gerçeği birbirimizden saklamaktayız.

Binbaşı Yahya Bey de bizim gibi. O da erken geldi. Yine bizi başına topladı.

—Hele iş biraz sonra. Şimdi hayati karar zamanı...

Baktım arkadaşların hepsi kararlı. Mühürlerimizi bastık, binbaşı kâğıtları üst üste dizdi. Hepimizi yanaklarımızdan öptü.

İşlerimizin başına geçtik. Arkadaşlar ufak ufak utançlarından sıyrılmaya başladılar. Kim, kimden utanacak? Zaten *hepsi aynı koyunun aşığı.

Setrak soruyor:

—Demek İbrahim koydun adını? Bundan böyle yalnız İbrahim mi çağıracağız, yoksa Simon'u da beraber mi?

Yani Simon İbrahim. Gülüşüyoruz. Gece boyu ne isimler bulmuş, nicelerini değiştirmişler. Bir tiyatro ki deme gitsin. Biri diyor ben iyi Hurşit olurum. Öteki Hıdır'ı beğenmiş, kim ne diyebilir? Kimi Mürteze'yi beğenmiş, kimi Musa olmuş. Bir hayli zamanımızı da bunları öğrenip yanlışa düşmemeye harcayacağız. Gördün mü başımıza gelenleri!

Çalışıyoruz... Duvarlar yükseliyor, sıvalar sıvanıyor, çatılar kapanıyor... Baharda başladığımızı kışa bırakmayacağız. Hesap ettik, güz ortalarında patayı çakarız kumandana. Ondan sonrası iç ve teferruat işleri... Mesele alayın eratını çadırdan kurtarıp, başını içeri sokmak. Başaracağız evvel Allah'ın izni keremiyle.

Üç gün sonra Yahya Bey işlerimizi becerip geldi. Artık dönmüş, Müslüman olmuştuk. İyi, âlâ... İşlerimize devamdayız. Birkaç gün sonra binbaşı yine topladı bizi.

—Arkadaşlar, evet ben yaptım siz Müslüman oldunuz ama, ha deyince Müslüman olunmuyor. Bazı vecibeler var ki bunlar mutlaka yerine gelmeli. Evvelemirde Sünnet-i Şerif...

İyi ya, madem girdik bu yola, sonuna kadar gideceğiz. Elimizden başka ne gelir ki?

Allah razı olsun, binbaşımız onun da kolayını hemen buluverdi. Bizi, katır tavlasında baytar yamaklığı yapan pos bıyıklı kart bir Arnavut'a havale etti. Koca bir beylik çadır. Bir yanda at katır bağlı, bir yanda, kuru tahta üstünde tavla hizmet eratı yatıp oturmakta. Tavlayı anında boşaltıp bizi sıram sıram yatırdılar. Arnavut işin ehli. Atları iğdiş ede ede tam pişmiş! Etrafta olandan dönenden habersiz tavla eratı şaştılar. "Müslümanlıkta bu yaşa kadar sünnetsiz nasıl dolaşılır, fesüphanallah!" çeken çekene. Bizim hali perişanımıza gülsünler mi, yoksa ağlasınlar mı? Yine de din kardeşliği uğruna bizi kucaklayıp yardım eden mi istersin, bununla yetinmeyip "Ben seni kucaklayıp kestirdim, artık dünya ahret kirven olurum" diyenler mi?

Arnavut, bilekli iki neferin eline teslim ediyor bizi... Zan-

nediyoruz ki keskin bir usturayla anında işi bitirecek. Zekerini tam dibinden yakaladı mı, daha nefes almana imkân yok. Törpüsüz, dağda büyümüş Arnavut, paslı, büyük bir ot makası ile hücumda. Makasın her yeri gevşemiş, birden kesmesine imkân yok. Çabalıyor, o yana bu yana *geve geve* işimizi bitiriyor. Alttakini hiç hesap ettiği yok! Boğa olsa dayanmaz.

Biz inleyip, dayanamayıp bör bör böğürdükçe o oralı bile değil. Geçiyor ötekine. Sanki salhanede böğürte böğürte inek boynu uçuruyor. Ucundan fazlalıkları kesip atıyor ya kendince, geri kalanı acep iş görür mü hiç hesap ettiği yok! Biz bu cefaya razıyız ama kalan parçanın da işe yarayıp yaramayacağının endişesindeyiz.

Arnavut desen arada çıkışıyor:

—Abe köftehorlar, var mıdır dinimiz Müslümanlıkta bu yaşa dek sünnetsiz dolaşmak! Efendimizin şefaatına nasıl nail olacaktınız! Abe siz düşünmezsiniz, eşek kadar büyükleriniz de mi uyarmaz!

İşimiz bittikten sonra bir asker at kovasından kepek tuz karışımı bir avuç toz bağlayıp, bizi bir süre uzatıp yatırıyor. Gözlerimiz yaş, sırtımız ter. Bir zaman yatıp dinleneceğiz ki akşam ezanından sonra kimse görmeden, bacaklarımızı iki yana açа açа savuşup da evimize gidelim.

Yaralarımız çok uzun zaman sürdü. *Ağbun*lar içinde, paslı, kirli makasla yapılan sünnet nasıl iyileşecek? O devirde ne ilacı, hangi temizliği aramaktasın? Bir dert değil, ne devlet için ne de millet için ölüm. Zaten yaşanmıyor ki Osmanlı toprağında. Hele bizim canipte, insanlar yaşamak değil, canını sürüklemekte *gasbennek*. Ölüm aslında o devirde kurtuluş. Her yanımızı cerahat sardı. Ufunet, pislikten geçilmiyor. Her gelen komşu, dededen kalma bir ilaç tarif ediyor. Kimi *havacıva merhemi, kimi insan pisliği tavsiye ediyor. İki üç ayda sağalamadık. Gördün mü sen dinimizin hükmünü!

—Bu daha başlangıcı, diyor bizim Artin. Yüreğinde soğumamış, beni yalnız Avni değil, Hüseyin Avni çağıracaksınız, diyor.

Askerliğe devamdayız. Yahya Bey hepimizden memnun. Biz de ondan. Bizi kurda kuşa yem vermediği için çok mutlu. *Dini bir uğruna çalışıyoruz. Derken bir gün müftülükten bir yazı geldi.

"Yeni ihtida taze Müslümanlarımız müftülüğümüzde hazır bulunacak! Kelime-i şehadet ile namaz adabının öğretimine tabi olacaklar."

Bizi ertesi gün müftülüğe doldurdular. Müftü kibar bir efendi idi. Mahmutlardan Hafız Mahmut adında. Tokat, Kayseri medreselerini *alayülâlâ* derece ile bitirmiş, hemen Zara müftülüğüne nasbetmişler. Alim mi alim, fazıl mı fazıl. Başından yukarı sesi yükselmiyor. Cemaatine bir hayli insan eklendiği için dıştan memnun gözükse de durumumuzu ve içinde bulunduğumuz panik ve sıkıntıyı gördükçe, derununda ıstırap duymaya başladı. Rahat bir hüsnükabul ile yer gösterip etrafına oturttu bizi. Üç beş cümle ile bize öyle bir güven, öyle bir kardeşlik aşıladı, kendisiyle öyle eşitmişiz gibi muamele etti ki daha sonra dışarıda, eski Artin şimdi Hüseyin Avni'nın dediği gibi:

—Bizim bu adamla temasımız üç beş yıl evvel olsaymış vallahi biz bundan yıllar evvel Müslüman olmuştuk, değil ki böyle dara düşerken.

Önce önümüzden tane tane heceleyerek "Eşhedüenla lâ ilâhe illallah"ı okuyor, sonra yine kendi yardım ederek bize tekrarlatıyor. Ve sonra kendinden de güzel söylemişe getirip, bağlıyor. Ve bizi yeni Müslüman kardeş olarak selamlıyor.

—Şimdi hiç şeki şüphesi yok, makamın ve benim şahadetimde tam Müslümansınız. Ve lakin Müslümanlığın beş şartı vardır. Ben Müslüman oldum, adım Ahmet'tir Mehmet'tir demekle Müslüman olunmaz. Bu beş şartın hepsini yerine getirmek her babayiğidin kârı da değildir. Mesela hacca gidemezsiniz, varlığınız yok ki zekât veresiniz. Bunları şimdilik geçin. Kelime-i şehadeti zaten yerine getirdiniz. Şimdi iş kalıyor elinizden gelebilen şeylerin yerine getirilmesine. Alın size birer *amme cüzü. Siz cahil değilsiniz. İçinizde gerek kendi dilinin elifbasıyla, gerek Osmanlıca'yla tanışmış, ülfet etmişleriniz vardır. Bilen, bilmeyene yardım ile, daha öte bilemediklerinizi bizzat bana sorarak zaman içinde tamamlarsınız. Her şeyin kolayı ve oluru nasıl olsa bulunur. Allah'ın selameti başınıza olsun.

Eski Türkçe amme cüzlerini verip bizi selâmetledi. Biz de edep ve tazim ile birer birer elini öperek, ikişer adım geri geri basarak ayrıldık. Doğruca evlere. Başımız yeniden öyle *Avedaran*lar, öyle dersler altına giriyor ki..

Biz yeni Müslüman eski Ermeniler, aşağı yukarı hepimiz kendi dilimiz ve alfabemizde okur yazardık. Okuryazarlığımız pek ileri de-

ğildi ama işlerimize, zanaat ve hesaplarımıza yetmekteydi; icap ederse *Avedaran*ımızı okuyup iyi kötü anlayabilmekteydik. Emme ve lakin bu karşımıza çıkan hem Arap dili, hem Arap alfabesi ve kıraati. Her Müslümanım diyen de ne biliyor, ne dili dönüyor; ama onlar eski Müslüman, öyle doğmuşlar. Bilen hangisi, bilmeyen hangisi karışmış gitmişler. Bizim de onlara karışıp gitmemiz için daha kırk tekne ekmek ister. İçlerinde en okur yazar benim ama ben onlar gibi Ermeni mektebinde okumadım. Çok yakın bir akrabamız, Amerika'dan gelen hocaların, *badveli*lerin ders verdiği Protestan okulunda okuttu beni. Ta 1898-1900 tarihlerinde epey İngilizce öğrendiğimizden, o yıllarda Latin alfabesini de tanımış, hocaların İngilizce gazetelerini de heceler hale gelmiştik. Diplomayı alır almaz, *badveli*miz birkaç arkadaşla bizi rüştiye mektebine göndermişti. Büyük ve değerli hoca Hacı Abdullah Efendi bizimle epey alakalandı ve sonunda gerek riyaziyeden, gerek sarf-ı Osmaniden yeterli bularak rüştiye mektebinin koca mührünü basarak, imzalayıp verdi. Aynı zamanda rüştiye mezunu da olmuştuk.

Ben Eski Türkçe'yi bildiğimden duaları okuyup okuyup ezberime alıyorum; ama arkadaşlarım şaşkınlık ve perişanlık içinde. Hep başıma üşüşüyorlar. Artık işi gücü bıraktık Müslümanlık uğruna ölümüne debeleniyoruz ki deme gitsin. Binbaşı Yahya Bey uzaktan uzağa bizi ince bir takipte. O da bazen gülüyor. Arap olduğundan dua ve ayetleri gayet vukufla açıklıyor.

Bizimkilerin *olgörüp* dilleri dönmüyor. Arapça da aynen Ermenice gibi çıkıyor ağızlarından. Kimine Ermenice harflerle yazıp veriyoruz, kimine de ayaküstü ezberletmeye uğraşıyoruz. Velhasıl bir rezilliktir aldı yürüdü. Çözüm yine Yahya Bey'den geldi. Müftülüğe bir yazı ile neferini gönderip ya bir hoca, ya selahiyetle öğretebilecek bir imamın haftanın belli saatlerinde bizlerle meşgul olması ricasında bulundu.

Başladık hoca önünde diz çökmeye. Bize zamanın çarşı imamı da olan, Tödürge köyünden gelme Feyzullah Hoca Efendi düştü. Siyah uzun latasının içinde, iri kıyım gövdesi ilk görüşte insana ürküntü verirdi. Bu sapsarı, gözlerinin kızılı fazlaca görünen hoca sertti de.. Sonradan içine girdikçe daha iyi anlayacağımız gibi, sertliği cahilliğinden ileri geliyordu. Kurnaz hoca, alim ve fazıl olmadığından eksikliğini ancak böyle afur tafurla kapatmaya uğraşırdı.

Tödürge köyü tarih boyu çanak çömlek yapımıyla ünlüdür. Bizim

Tödürgeli hocanın baskın ismi de bu yüzden Küpçü Hoca diye yayılmıştı. Latasının *peş*lerini gayet notalıca savurarak yürür, oturduğunda yine ayrıca bir sallanışla toplardı. Beş on dakikada enfiyesini bir o burun deliğine, bir öbürüne merasimle çekip, odaları velveleye boğan aksırması kesilinceye kadar peşkirle ağzını burnunu toplar, kırmızı gözleri daha da kızıla keserdi. Neden sonra kendine gelir, "Gelin bakayım, verdiklerim öğrenildi mi?" diye hücuma geçerdi.

Bizimkiler ha deyince nereden öğrenecekler! Yarım yamalak akıllarında kalanı da Küpçü Hoca'nın ölçüsüz, sert tavrı karşısında unutur giderlerdi. Küpçü Hoca bu kez gerçekten küplere biner, kudurdukça kudururdu. Zannederdi ki bu yeni Müslümanlar, bu duaları kasten, kendisine inat olsun diye öğrenmiyorlar. Halbuki bizimkilerin Allah belasını tümden vermiş, gece gündüz ateş içine düşmüşlerdi. Kolay mı o yaştan sonra Arapça dua öğrenmek? Küpçü Hoca izan ve kültür yoksunu olduğundan sıkıladıkça sıkılar, büsbütün şaşırttırırdı. Bizimkiler inşaatta çalışırken, ellerinde birer kâğıt parçası, bir kerpiç diziyorlar, ardından da bir hece sökmeye uğraşıyorlar. Bir bakarsın çatıdan çatıya birbirlerine sesleniyorlar.

—*Dzo* Mustafa, şu *sübhaneke*nin ikinci satırı nasıldı?

Şimdinin Mustafa, eskinin Garabed, bildiği halde aldırmaz veya ağırdan alır, berikini çatının üstünde çatır çatır çatlatırdı.

Bu bir zaman böyle sürdü. Küpçü Hoca çabalayanların samimiyetine çok geç inandı. Gide gide yumuşamaya başladı. Bizden başka bir kısım yeni Müslüman'a da başka bir molla öğretiyordu. Reşol* köyünden Kürt Kara Molla namlı Yusuf Efendi. Allah allah nasıl seçer seçer bulurlar! Kara Molla bizimkinden, bizim Küpçü Hoca ondan daha cahil, yobaz ve bağnaz. Kara Molla'ya diz çöküp öğrenmeye uğraşanlar bizden daha dertli...

Kara Molla ne işitse, hoşuna gitmeyen neyi görse, o kara dudaklarıyla bir o yana bir bu yana tü tü tü diye bir tükürmesi var ki olursa bu kadar olur. Soğan yemez sofulardan. Kendinden maada herkes hep kâfir ve zındık. Bunlar insana değil Müslümanlığı öğretmek, dünyaya doğduklarına pişman eden cinsten, biri birinden farksız, abra terazi istemez yobaz mı yobaz...

Küpçü Hoca en az bilenini önüne alır, önce kendi telaffuz eder, sonra karşısındakinin etmesini isterdi. Ne gezer! Adamın ağzından

belki aynı harfler çıkar çıkmasına ama ne Ermenice, ne Türkçe ne de Arapça gibi. Maskara olur çıkardı. Bu defa zavallıyla alay eder, teselli etmek aklından bile geçmezdi. Adamın ağzından çıkan duayı alır, kendi ağzında daha eğip bükerek, Ermenice'nin en aptal şekliyle söyler, aklı sıra alay eder, adamakıllı rezil ederdi. 'Süpeneke bebe hemdike' diye alay eder, "Cehennemin dikine behey teres!" der, uzun değnekle adamın başına da vurmaktan çekinmezdi. Üç beş ay bu minval üzre çabaladık.

Zaman zaman dua ve namaz öğretimine ara verip işi sohbete ve Müslümanlığın faziletlerinden bahse getirirdi. Laftan lafa geçer, dipten sağlam bir bilgi ve kültür birikimi olmadığından anlattıkları bizi pek sarmazdı. Saçma sapan konuşması temelli ortalara dökülürdü. Dualar Allah kelamı, onlara ne diyecek olabilir ki? Ama o canım sohbetleri! Dinleyenleri bayağı çatlatır, katiyen itiraz istemez, söyledikleri sanki Allah kelamı imişçesine dinlenilmesini isterdi. Öyle ki biz yeni Müslümanlara yeni bir biçim vererek kendi gibi mücessem bir Müslüman yapmaya uğraşırdı. "Hele işin daha başındayız, tam zamanıdır" der, yaptıklarını haklı görürdü.

Yine bir keyifli günü. Küpçü Hoca bizi halka şeklinde etrafına topladı ve anlatmaya başladı:

—Gördünüz mü nasıl din kardeşi olduk? Ne iyi ettiniz o yaramaz dini eski bir elbise gibi üzerinizden attınız da hak dini kabul ettiniz. Bundan sonra siz rahat rahat cennetliksiniz. Hele bundan böyle amelinizi de sağlam tutun, görün neler olacak...

Yumuşak tutumundan cesaret alan eski Kuyumcu Artin, şimdi Hüseyin Avni:

—Neler olacak Hoca efendi, diye sorunca.

—Oğlum, diye cevaba başladı. Ben sana hangi birini sayayım ki... Sayılamıyacak kadar çok. Mesela siz cennet bahçelerinde serin, ferah su boyları ve ağaç altlarında uzanıp gerine gerneşe yatarken yetmiş bin huri melek her çeşit hizmetinizde noksan bırakmamaya uğraşacaklar. Bir o kadar da huri ve meleklerden daha güzel *gılman*lar gözünüzün içine bakıp, anında ağzınızdan çıkan emir ve isteği yerine getirecekler. Size artık yok yok. Ebede kadar da ölümsüzlük, der, sonra da bizlere sual açardı: Şimdi geçmiş gün, Allah aşkınıza sizin o eski karabaş papazlarınız nelerden bahseder, size neler vaat ederlerdi? Anlatabilecek var mı içinizde?

Hüseyin Avni hiç kimseye ön verir mi? O da başlardı Küpçü Hoca gibi sallayıp savurmaya.

—Hocam, benim birkaç defa duymuşluğum var. Bizim papazlar da, hiç fütur etmeyin, başkalarının üfürüp savurtusuna aldanmayın, cennet muhakkak Ermeni milletinindir derdi ve cahil haline de bakmaz bize güvence bile verirdi.

Hoca sararmaya başlar, sorar:

—Peki Ermeni milleti cennete gitti. Orada ne yapacak, nasıl hareket edecek, ona dair işaretler?"

Avni Hüseyin'imiz kendini hiç bozmaz, bilgiç bilgiç:

—Ya hocam, onu da söylerdi, onu da söylerdi... Derdi ki boynu altına gelesice Ermeni milleti cennete girince artık ne gece belli olacak, ne de gündüz. Hiç durmadan rakı ile şarap içilecek, ta çatlayıncaya kadar. Ertesi gün doğrulup yine şaraba devam ki ta ebediyete kadar. Bir nebze sarhoşluk yok.

Küpçü Hoca'daki cahilliğe ve hazımsızlığa bak sen. O koca gövde kıpkırmızı olur, ıspasmoza yakalanmış gibi titrerdi. Bu defa ne diyeceğini hepten şaşırır, uzun sırıkla önündekileri değnekten geçirmeye başlardı. Kendini biraz toplayınca:

—Ulan! Cennet, Çolak Oskihan'ın meyhanesi mi ki Ermeni milleti durmamacasına rakı, şarap içecek! Gidinin it oğlu itleri, diye köpürürdü.

Son kaldırışta sopanın ucu nasıl hesaplı geldiyse Avni Hüseyin'in alnını orta ortaya yardı. Eski Artin'in yüzü gözü kıpkırmızı kan! Kanı görünce Artin'de ne hoca saygısı, ne de korku kaldı. Başladı o da bağırmaya.

—Peki Hoca, orası meyhane değil, değil ama, yetmiş bin hurisi, bir o kadar *gılman*ıyla ulu bir karhane mi?

Hoca efendi bu son sözleri pek de işitmeden latasının *peş*lerini toplayıp savuştu. Gidiş o gidiş...

Bizi yeni bir hocanın rahle-i tedrisine tabi tuttu müftü efendi. Bu adam iptidai mektebin bir muallimiydi. Dua ve namaz usüllerinde epey yol kat etmiştik. Böyle tatsız bir olayla bütün bu öğretim yarım bırakılamazdı. Muallim Sivaslı idi. Adı Abdullah Hoca Efendi. Gerçekten iktidarlı konuşma tavrıyla bize kendini sevdirdi. Ne söylediğini bilen, nasıl söyleyeceğini bilen kibar ve efendi bir adam... Abdullah Efendi'nin bilgileri öyle suhuletle, öyle tatlılıkla helva edip

beynimize aktarışı var ki Küpçü Hoca elinde üç beş ay boşa çabalamış, çamurlar içinde debelenmişiz gibi geldi bize.

Pek fazla sürmedi, biz de Müslüman komşularımız kadar dini adabı ve erkânı bilir olduk. İşlerimizin müsaadesi nispetinde vakit namazlarını dahi eda ediyorduk. Bu böylece 1918'de Mütareke'ye kadar aralıksız devam etti. Yalnızca benim istisnai bir durumum vardı: bir ara evimizde tehcir kaçağı iki Ermeni yakalanınca, bizi sekiz on kişilik ailemizle Suriye'ye doğru sürdüler. Beşimiz yollarda öldü. Besni, Antep, Urfa'da... Üçümüz bu Mütareke iptidasında kendimizi yine Zara'da bulduk.

1918 yılı başlarında Zara perperişan. İhtida eden eski Ermeniler dışında *kâffe*si göçmüş. Nerelere ulaşmışlar, hangi derelerde toz toprak olmuşlar bilen yok. Müslüman ahali bizden de berbat. Hiçbir aile yok ki oğlu Çanakkale'de, kocası Kafkaslar'da, öteki oğlu Kut'ülamere'de, Kanal'da şehit olmasın. Her taraf kocakarı ve çiçeği burnunda dul gelin dolu..

İttihat Terakki'nin ileri gelenleri Alman dretnotlarıyla kaçmış, canlarını kurtarma çabasına düşmüşler. Büyük bir kargaşa, tam bir kaos. Başsız dümensiz Osmanlı gemisi sallanıp durmakta... Mahallin İttihatçılarını korku sarmış. İstanbul'da Kürt Mustafa Paşa Divanı kurulmuş. Ermeni tehcirinde kıyıma sebep olmuş İttihatçı aranmakta. Boğazlıyan kaymakamı ile Urfa valisi ilk ağızda güme gidenler.

Biz yeni Müslümanlar açız açıktayız ama komşularımız gibi namazımızı kılıp Müslümanlığa devamdayız.

Mütareke'yi takiben Zara'nın ileri gelenleri belediye binasında toplanıp, biz yeni Müslümanları çağırıp huzurlarına aldılar. Belediye Reisi tekaüt Recep Efendi idi. Eski bir Osmanlı yüzbaşısı da olduğundan ağzı iyi laf yapardı. Etrafında zamanın kaymakamı, jandarma kumandanı, ileri gelen memurlar, esnafın hemen hemen *kâffe*si oradalar... Recep Efendi başladı anlatmaya.

—Kaçak hükümetin, İttihat Terakki zimamdarlarının on sene içinde yaptıklarının hangisi doğru idi ki, munis ve muti komşularımız, sizlere yaptıkları doğru olsun? Olan olmuş ve lakin bundan sonra olacaklara da mani olmak bizlerin görevi. Şimdi, evvelemirde kilisenizi biz ellerimizle açıp, ilk kampananızı biz vuracağız. Bundan böyle artık size Müslümanlık yok. Siz eskiden olduğu gibi yine Margos, Tatos'sunuz. Herkes eski minval üzerinde dinine devam. Sizi ola ki

bir rahatsız eden olursa, işte herkes burada, hemen haber vereceksiniz."

Bizim o sıra neden haberimiz var ki? Yeni kurulan hükümet, biraz da işgal kuvvetlerinin baskısıyla İttihatçı boynu almak için *Bekir Ağa Bölüğü'nü durmadan doldururmuş. Şimdi de bizim Zara'daki yerli İttihatçı bozuntularının pabucuna taş kaçmış. Bize hoş görünmeye ve geçmişi unutturmaya çabalamaktalar. Halbuki biz zaten oldum olası muti komşularız. Müstesna zanaatlarımızla hem kazanıyor, hem kasabamıza kazandırıp faydalı oluyoruz. Müslümanlığın da çetin aylarını geçirmiş, neredeyse karışıp gideceğiz. Onları şekva etmek, hak aramak kimsenin aklından dahi geçmiyor. Ama Mütareke'nin o *iğtişaş*lı devrinde böyle bir tedirginlik var.

Yalnız istisnai bir şey oldu. Onu da zikretmeden geçmeyelim. Tam o dönemlerde Enova'nın oğlu Apoyan Murat, devrin yetkililerine tasdik ettirdiği bir kâğıtla İstanbul'dan Zara'ya çıkageldi.

—Ben ne kadar kocasız Ermeni kadın, Müslüman edilip de alıkonulmuş Ermeni karısı varsa, resmen alıp, sürüp İstanbul'a götüreceğim!

—Etme Murat, bir tatsızlık çıkarma, şurda sakin sakin yaşayıp gidiyoruz, dendi ise de Murat o zaman yirmi yaşında, biraz da babadan deli cinsten. İmzalı kâğıt da cebinde, daha zapt olunabilir mi? Gerçekten de Müslüman haremine karışmış, on beş yirmi Ermeni kızını kattı önüne, doğru İstanbul'a... Hem de dişli ailelerden. En yakın akrabalarını, varsa kocalarını bularak hepsini İstanbul'a yerleştirdi.

Sonunda üç yıl sonra yeniden Hıristiyan olmuştuk. Hayatımızda yeni ve umutlu bir safha başladı. Pek tabii kongreler devri ve milli mücadelenin tekmil askeri tekâliflerini harfiyen yerine getirerekten... Kimimiz yeniden asker olduk, kimimiz bedel ödedik. Civar Ermeni köylerinde şunun bunun yanına sığınanlar bir bir ortaya çıktılar. Alakilise'den, Kahrat'tan (Taşlık), Karaboğaz'dan, Kavak'tan, Keçeyurdu'ndan... Zara'mızda yine yüz hane Ermeni toplandı. Bu Ermenilerin hepsi de sanatkâr ve üretici. Yine kasabanın iktisadi canlılığını sürdürmeye başladılar. Kunduracı, çarıkçı, demirci, tenekeci, sobacı, kalaycı, bakırcı, terzi, marangoz, dülger, sıvacı, kuyumcu... Yalnız kaza ve hinterlandı değil civar kazaların parası da Zara'ya akıyor bu yüzden. Ekmekçisi hiç durmadan ekmek, ahçısı yemek, hancısı, külhancısı, *bezazı*, bakkalı hummalı faaliyet içinde.

Suşehri, Koyulhisar, Mesudiye, Reşadiye, Refahiye, Hafik, ne bileyim daha nice beldeler her gün Zara'ya doluşuyor.

Bir zaman sonra memleketimizde yeniden bir umut ve huzur doğmaya başladı. İşimizde, zanaatımızda rahat yüzü görmeye başladık. Seferberliğin o kara kâbusu çabucak sıyrıldı üstümüzden.

Artık ne Ermenice mektebimiz, ne de kilisemiz vardı. Ne var ki Hıristiyan olduğumuzdan, kaç göç, harem selamlık zorlamaları olmayan toplumumuz çabucak kaynaştı. Memleket durulup huzur ortamı kuruldukça, dünyanın dört bir köşesinden sağ kalanlardan sesler çıkmaya başladı. Umudunu yitirmiş analar bu haberleri aldıkça yeniden hayata bağlandılar. Toplum hayatı ve ahengi düzene girdi. Ta İkinci Cihan Harbi'ne değin...

1950'den sonra bütün dünyada olduğu gibi Zara'da da dışarıya göç başladı. Zara'da başı önce Ermeniler çekti. On on beş sene içinde yüz hane Ermeni aileden bir tane bile kalmadı... Çoklukla önce İstanbul'a, sonra sırasıyla Amerika, Fransa, Kanada, Arjantin, Avustralya'ya göç ettiler hepsi...

Sivas Ellerinde...

Atını nalladı felek, düştü peşimize...

Amanın da aman, Sivas dedikleri koca bir şehir. Ucu bucağı görünür değil. Canım Zara'mız öyle mi ki? Fındık içi gibi, ufacık. Zaralıların deyişiyle, yetim avucu kadar. Yiyip içmediğinden, analı babalı zengin çocuğu gibi gelişememiş. Oysa Sivas'ın bir başı Tekkeönü, Alibaba ise, saatlerce yürümelisin ki öteki ucunda Kayseri Kapısı'na kavuşasın.

Ya bizim oturduğumuz Amerikan Koleji'nin olduğu Höllüklük Mahallesi? Ermeniler yaşar ve *Hoğdar* çağırırlarmış. Cer Atölyesi'ne en az bir saat uzakta. Buna diz, bacak, ayakkabı, hele hele can mı dayanır? Allah Sivaslı'ya güç kuvvet ihsan eylesin...

Kasabamızda isen, beş dakikada çarşıdasın. On dakikada köprülerde, harmanlarda...

Sivas'ta yalnız başına bir çocuğun gezdiğini görseler vay gelmiş onun başına! Dayaktan çürütürler. Nereden görür, nasıl işitirler anlayamazsın. Hemen üçü beşi bir araya gelir, içlerinden birisini "öhee" diye bağırttırırlar. Sen yan yan kenarlardan yürümeye devam eder, hiç işitmemiş gibi yaparsın. Daha da hiddete gelir, önünü keserler. Ya değnekleri vardır, yahut sıkılı yumrukları. Daha bek bağırırlar "öhee" diye. Bu defa boğazları yırtılırcasına. Onlar kadar rezil, yırtıcı isen karşılık verirsin. "Ne var ulan, kapatiyim, it dölleri!" dersin. Kapışma başlar. Çünkü Sivas'ta sataşma, mahalle ağzında "öhee" ile başlar. Karşıdaki eğer göze alır ve kaçmak istemezse, "Kapatiyim" diye cevaplar. Nasıl toplanırlar akıl sır ermez. Her mahallenin böyle bir hazır kuvveti vardır, bir de namlı elebaşıları. Olurlar bir bölük asker. Çal Allahçal, vur Allah vur.

Alttaki, dayağı yedikçe yalvarır mı, ağlar mı, küfür mü eder umurlarından hariç... Vurdukça aşka gelir, vurur da vururlar. Alttaki yerde debelenirken ya tekme ile kendini korumaya uğraşır, ya da ayaktaysa başını kolları arasına alır, yarılmaması için çabalar. Ne çare, ötekiler arkalı it sürüsü gibi her zaman galip; alttakini yumuşatır, hışır ederler. Yere düşmüş şapkasını muhakkak kaparlar. Ondan vazgeçtik, sırtındaki gömlekte hal bırakmazlar. Yakasının birinin yırtığı ta göbeğine iner, kollarını çekip koparttıklarından, omuz başları çıplak çıplak, dışarıda kalır. Alttaki zavallı bunu görünce, onca yediği dayağı, yumruğu unutur, içine düştüğü durum için ağlamaya başlar. Artık perperişan olmuştur. Tavuk gibi yerde yatar. Ne başını korur ne de kıçını. *Hökür hökür* ağlar da ağlar. Nasıl içten, nasıl ciğerden... Görenin yüreği dayanmaz.

Bu hale düşürünce elebaşıları artık yeter işmarını çakarlar. Meramları ancak icra olmuştur. Şapkasını, yahut da cebinden bir şey düşmüşse onu kaptıkları gibi *ünlük tünlük* kaybolurlar. Dövmenin yiğitlik olduğunu sanır, birbirlerini de kahraman diye çağırırlar. Ağızlarında da bir laf: "Sivaslıyım, yiğidin harman yerinden." Hay yiğidim, hay..!

Böyle durumlarda, her yanım tam ablukaya alınmamışsa kaçar kurtulurdum. Kaçağıma gayet yiğittim. Ve lakin *eme*min oğlu kendini en az onlar kadar dişli gördüğünden gözü hiç de kaçıp kurtulmakta olmazdı. Adı Kara Yervant idi, Karaoğlan çağırırlardı. Gün geçmezdi ki kafası gözü yarılıp, kulakları dibinden yırtılıp kanlar içinde kal-

masın. O da onlara kolay kolay etini kemirtmez, altta kalmazdı. Her gün kapıya bir iki kadın, oğlunun elinden tutmuş, şekvacı gelirdi.

"Garabed Emmi! Şeyzat Nene!"

*Eme*min adı Şehrazat idi; ama söyleyemez, Şeyzat derlerdi.

"Ne var, yine kim o?" diye ihtiyar Garabed Ağa yorgun argın cevaplardı.

Gelen kadın, elindeki gözü şişmiş, eprimiş gömleği omuz başından kopmuş oğlunu ihtiyarın önüne iterek:

"Daha ne olacak, kör mü gözün! O *yerip de yetişmeyesice Yerto mu zırto mu ne karın ağrısıdır kara yılan oğlun, oğlumda ne üst baş bırakmış yırtmadık, ne de yüzünde gözünde şişirmedik bir yer!"

Yervant eğer gelenleri önceden fark etmişse toz olurdu. Yok eğer kapı tarafı kesikse, yakası babasının eline geçer, gelen şekvacı kadınların önünde iyi bir meydan dayağından geçerdi. İhtiyar eništem:

"*Haçana bir* bu senin ettiğin!" diye diye ağır elleriyle oğlunu keçe teper gibi döverdi.

Gelen şekvacının bu kötekten sonra yüreği biraz soğuyup yerine oturur gibi gözükür, yakasından kopmuş, kolundan cırılmış gömlekler de yel estikçe sallanır dururdu. İhtiyar Garabed Ağa çala çala yorulur, nefeslenir, bu arada karşısındakinin de kendi halinde fakir olduğunu bildiğinden, yırtık gömleklere bakar bakar, daha da öfkelenirdi.

"*Haçana bir* benim çektiğim bu sıpanın elinden! Ulan itin peydahladıkları, keşke kafanız kopaydı da göyneğiniz yırtılmayaydı."

Ardından, eklemeden edemezdi.

"Bacım, fakire sabaha kadar dayak at, tek göyneğini yırtma..."

Sivas'ta Amerikan Koleji'nde otururduk. Şehrin en kuzeyinde, tepenin üstünde bir yerdi Kolej. En az iki üç bin dönüm araziyi bir iki metre yükseklikte hisarla çevirmiş, dışarıyla irtibatı kesmişlerdi Amerikalılar. Kale kapısı gibiydi giriş yeri. İç içe birkaç odası olan bu girişte *Filikçi* Garabed diye inmeli bir adam otururdu. Zavallı Zaruhi Bacı akşama kadar şehirde onun bunun kapısında sürüm sürüm sürünerek, üç çocukla inmeli kocasını *muhannet*e muhtaç etmemeye çalışırdı. Hele her sabah şehre, işe koşarken bize dönüp:

"Canım yavrularım, ne olur bizimkilere göz kulak olun da bir zarara uğramasınlar" deyişine can dayanmazdı.

İkisi zaten *kanayak* eksik etek, oğlu Hampo ise daha çok küçük, dört yaşında idi. Ama biz o yaşta nasıl anlayacaktık kadının yalvarmalarını? Akşama kadar süren yaramazlıklarımızın çoğunu onlar üstünde sürdürürdük. O civarda en çok onlara yeterdi gücümüz. Zaruhi *Morak* ertesi gün yine yalvararak bize emanet eder, mezar arasından Höllüklük yokuşundan aşağı inerken boynunu eğerek döner döner bize bakardı.

Surlar içindeydi Kolej, her tarafı muntazam çevrili... Batı yanı dutluk *Surp Nışan'a dayanır, doğudan Pırkınik yolundan Bayrampaşa suyunun aktığı yere, kuzeyde nerede ise Pırkınik köyüne dayanırdı. Seferberlik'ten önce Katolik Ermeni köyüymüş. Anlattıklarına bakılırsa o zaman Sivas'ın tekmil nakliyatını bu köy yüklenir, en iyi koşum atlarıyla, düzenli *vurgun* arabaları bu köyden çıkarmış. Ünlü Ermeni şairlerinden Taniel Varujan da bu köyde doğmuş.

Surlarla çevrili bu kocaman arazide Garabed Ağa bir çift öküzüyle çiftçilikle uğraşırdı. Amerikalılar Lozan'dan sonra çekilip gidince Tevfik Bey adlı avukatı vekil tayin etmişler, yaşlı avukat Tevfik Bey de güvenilir bulduğundan oraları Garabet Ağa'ya emanet etmişti. Zira o yıllarda ne arsa, ne de kira para ederdi oralarda.

Amerikalılar, üç tane koca koca bina da yapmışlardı. Bir tanesine Demirhane adını takmıştık. İçinde dışında bir sürü kamyon enkazı. Tekerlekleri ya yol silindirlerinde olduğu gibi som demirden, ya da kalın kalın dolma lastikten. Bütün boş vaktimiz onlarla uğraşmakla, üzerlerinde oynamakla geçerdi.

Pırkınik tarafındaki büyük binayı Ermenice *Vari Şenik*, yani aşağıdaki bina adı ile çağırırdık. Kapıya yakın, daha güzel, daha düzenli olan binada ise biz otururduk. Onun bile sekiz on odası vardı. Ben ince meşeden döşemeyi ilk defa o binada görmüştüm de şaşırıp kalmıştım. Hele duvarlarının içinden, yer yer yüzünden, sağlam, muntazam su boruları geçerdi de hayretle seyrederdim. Biz oradayken çalışmıyordu, her şey battal olmuştu; ama onlar, zamanında sıcak soğuk sular dolandırır, o devirde dahi sağlıklı ısınırlarmış...

Seferberlik yıllarında Sivas köylerinde, yahut civar kasabalarda, köklü Türk ailelerinin veya Kürt ağalarının yanında duldalanmış, onlar sayesinde canlarını kurtarmış Ermeni delikanlıları yahut Er-

meni gelinleri, zaman geçip ortalık düzeldikçe köylerden kopup ucun ucun Sivas'a, vilayete iner olmuşlardı.

Gözü açılmamış yahşi yiğit, köyden daha yeni düşmüş şehre. Ne para ne pul! Ağasının veya hatununun yanında fisebilillah karın tokluğuna çalışmış, canı sağ kalmış, o fırtınadan kurtulmuş ya, ne büyük nimet!

Birkaç gün çarşılarda, at eşek bağlanan hanlarda süründükten sonra Garabed Ağa'yı işitirler, Kolej'in yolunu doğrulturlardı.

Garabed Ağa da köylüydü. Çimento Fabrikası'nın hemen ötesindeki Borazit köyünden. Onun da cemaziyülevveli karışık herkes gibi. Kendisi Seferberlik'te elli yaşındaymış. Yetişkin oğulları, gelin olmuş kızları varmış. O büyük göç ve sevkiyat yıllarında on sekiz horantadan bir tek kendi kalmış. Kapılara sığmaz bir boyu vardı. Gençliğinde yılkıdan atın kuyruğundan ya da burnundan yakalasa atı yorarmış; ve lakin şimdi yetmişini savuşturmuş ve yorgundu. Benim, kocası sevkiyata gitmiş *eme*mle evlenmiş, dört çocuk sahibi olmuştu. Gövde gücü eksilmişse de beyin gücü eskisinden fazlalaşmıştı. Hiçbir hadiseyi unutmaz, elinden geldiğince ellere, parasız pulsuza yardıma koşardı. Bir çift öküzünü, yalnız kendi tarlası ve harmanı için çalıştırmaz, kim kapısına gelse hemen arabayla onun eşyasını taşırdı. Kimin buğdayı hazırsa çuvallarını hiç de yüksünmeden değirmene atardı.

Sonbaharda *pürçekli*si sökülüp çıkarılacak bostancı karılar, "Garabed Emmi, n'olursun şu bizim *pürçekli*" demeden, hemen karasabanı düzen eder, bostanı bir baştan herk ederek yırtar, sarı, mor havuçları ortalara çıkarırdı. Havuçlar bostan ortasında buğday *çeçi* gibi yığılır, kova kova paylaşılırdı. O zaman teamül iki kova bostan sahibine ise, bir kova da öküzlerin hakkına ayırmaktı. Garabed Ağa'nın adı bile anılmazdı; çünkü o bu dünyaya menfaat için gelmemişti, tıpkı Hisus Kristos gibi... Bir kenara yığılan, artık kaç kova ise, öküzlerin hakkını dahi gönülsüz ve de utanarak arabaya atar, eve dönerdi. Huyunu, tabiatını bildiğimizden, ne yapar eder *pürçekli* sökmek için ellerin bostanlarına onu yalnız göndermezdik. *Pürçekli* kova kova bölüşüldüğünde kendi oralardan uzak durur, öküzlerin yemi ve düzeniyle uğraşırdı. Biz hiç *sekitmeden* öküzlerin hakkını kovaya doldurdukça gözünün yanıyla bize bakar, hiç memnun görünmezdi. Açıktan bir şey söylemese bile, boğazını temizler gibi sert ve yük-

sekçe "Hıııı hıııı" diye seslenirdi. Eller anlamazdı ama biz o "hıı hıı"ların "Yeter artık eşek dölleri yeter, aç gözlülük yapmayın!" demek olduğunu çok iyi bilirdik. Mor mor havuç yüklü arabanın yönü eve, Kolej'e doğru çevrilince, biz araba üstünde, havucun da keyfi ile ufaktan, öküzlerin ayağınca, ağır ağır, yanık bir türkü tuttururduk:

"...Zara'nın yolları bükülür gider
Zülüfü gerdana dökülür gider
Yiğidin sevdiği güzel olursa
Ömrü ardı sıra sökülür gider..."

Bir yandan da, donmasın diye götürüp toprağa gömeceğimiz bu mor havuçları, yılbaşından sonra Sivas'ın *çatır ayazında çıkarıp, yıkamadan, kıldan sert çuvallara silip silip yemeyi hayal ederdik. Çuvala sürttükçe havuç gayet iyi temizlenir, cilalı bir hal alırdı. Garabed Ağa yorgun öküzleri kendi keremine bırakır, öğendere sallayıp nodul dürtmeden, yalandan haydalardı.

"Hooo babalarım, hooo..."

Zaman zaman Seferberlik artığı bir sürü çulsuz, niceler sonra orada burada aç susuz sürünüp perperişan olduktan sonra gelir, Garabed Ağa'yı bulurlardı. İşi gücü yerinde, harçlığı cebinde olanın Garabed Ağa'yla işi ne! Gelenlerin ayağında çarığı bulunsa, sırtı mutlak gömleksiz olurdu. Çekine çekine içeri girerken elleri, eski terbiye, göbeklerinde, sağ ellerini uzatıp Garabed Ağa'nın elini öpmeye uğraşır, sol ellerini yine de göbeklerinden aşağı indirmezlerdi. El öpmeyi bitirir bitirmez, arkalarını dönmeden, üç adım geri basarak hürmetlerini tamamlarlardı. Garabed Ağa daha ağzını açıp ak mısın, kara mısın diye sual bile etmeden onlar anlatmaya başlarlardı. Boşuna dememişler: "Dertli, söyleğen olur..."

"Garabed Emmi, namını duydum, eşiğine yüz sürmeye geldim. Bilmez değilsin ya, felek vurgunu olmuşuz. Pek perişan olduk. Ne yapalım, say ki bir evladın da benim. Beni bir kesere sap et n'olursun!"

Daha çok uzatacak, neler söyleyecektir ya, Garabed Ağa bu laf kalabalığından usanır, sözünü biraz da sinirlice keserdi.

"Ne var oğlum? Sen de kimsin? Neyin eksik? Neyin nesi, kimin fesisin? Hangi köylüsün? Hele bir nefes al da, yine konuşursun!"

"Oğlun gibi evlendir, kızın gibi gelin et... Canım Garabed Emmi, bana yatacak bir yer, altıma da bir çul."

Daha sonra hangi köyden geldiğine, yıllar yılı hangi ağanın ekmeğini yiyip, işini görüp, vaktini geçirdiğine gelirdi sıra...

Bunların her biri başka bir yerdendi. Geçmişlerini hayal meyal hatırlarlardı. Biz, gelenin etrafını merakla sarar, Garabed Ağa da gözleri yarı kapalı, başını kederle sallayarak onu dinlerdi.

Gelen hep erkek olmazdı. En az onlar kadar, kadınlar da Garabed Ağa'ya başvururlardı. Genellikle Sivas köylüklerinden olurlardı. Borazit, Hayranlı, Karaçayır, Porsuk, Şınkürek, Ulaş, Tavra'dan. Bir kısmı ise Divriği çevresinden, Pingânlı, Hırnavullu. Yalı ve Doğu tarafından... Şebinkarahisarlılar, Bayburtlular, Tercanlılar da eksik değildi.

Garabed Ağa her birine elinden geldiğince bir yer gösterir, geçici bir süre için orada yatmalarını sağlardı. Kocasız kadınlar birkaç gün bizlerle yatardı. Garabed Ağa gizli gizli, hiç durmadan tembih ederdi. "Sahipsiz eksik etek! Allah'ın bir zavallısı! Aman ha aman, hoşnut tutun! Sonra Hisus Kristos efendimizin göynüne güç varır."

Ve lakin en yakınımıza en yakın köylülerini oturtur, ismini daha yeni işittiği, bilmediği köyden geleni de aşağıdaki koca binaya, *Vari Şenik*'e yerleştirirdi. Yakın köylerden gelenleri bu defa da Garabet Ağa esmer yüzündeki çengel kır bıyıklarını sıvazlıya sıvazlıya sabaha kadar ahret suallerine boğardı.

"Köyün üstündeki meşelik duruyor mu? *Çeğel*li punar yine akıyor mu?"

Dinleyenin cevabı evetse Garabed Ağa memnun olur, gözlerinin içi gülerdi.

"Meşeliği çoktan tomurdular da yerini arpa tarlası yaptılar" diye cevap alırsa gözleri yuvalarından fırlayacak gibi olurdu.

"Aha, gözünüz kör ola da ekmek tavşan, siz tazı, arkasından koşa, kapı kapı dilenesiniz" diye basar küfrü, kederlenirdi.

Gelenlerin hepsi bitli olurdu. Zaten o yıllarda memleket baştan aşağı bitliydi. Ne kadar yıkanırsan yıkan, ne kadar çamaşır değişirsen değiş faydası yok! Nerene el atsan eline birkaç kehle birden gelirdi. Ne sabun, ne su hayır eder, bitler vücudumuzun kıvrımlarında keyifle yaşarlardı. Yüzlerce yıl bitle iç içe yaşandığından, nice tür-

küler dizilmiş, özdeyişler söylenmişti. "Pire itte, bit yiğitte bulunur."

Bit de birkaç çeşitti. Baş biti siyahça idi ve meskeni saçlarımızın arasıydı... Gövde biti beyaz olur, çoğu yerde esvap biti diye de adlandırılırdı. En çok koltuk altlarımızla avret mahalli idi saltanat makamı... Yumurtalarını iç çamaşırımızın kat ve dikiş yerlerine bırakır, adına sirke denen bu küçük yumurtalar sedef gibi parlardı. Bir ayağı topal olanı bile bir gecede yedi koğuş dolaşan bitten öldüm Allah kurtulamaz, tatlı tatlı kaşına kaşına, şekvasız şikâyetsiz yaşar giderdik.

Garabed Ağa, garibi hemen yerleştiremese de ucun ucun bir yer peydahlama gayretine düşerdi. Kimisine:

"Bak oğlum, iki koca odaya birden yayılmışsın, şu lüzumsuz tarabayı hele bir kenar et de, bu fakir da şurda *busunsun.* Sevaptır yavrum!" diye ricacı olurdu.

İşin tersliğine bak! Bir ay evvel kendi eliyle yerleştirdiği kimseden, bir yataklık yeri rica minnetle geri almaya uğraşırdı. Çünkü ne hikmetse, bir gün evvel gelen kendinde bir hak görür, ayağı bir yer etmeye görsün, boyuna el kavuşmaz olurdu. İhtiyar Garabed Ağa istemeye istemeye kendilerinin de iki gün evvelki hallerini hatırlatır, yeni gelene güçbela bir yer yakıştırırdı. Daha iki gün önce çarığı kapıda çıkarıp, çapraz pata çakıp, elini göbeğinde bağlayanlar, bu defa adeta aslan kesilirlerdi Garabed Ağa'nın karşısında. Gün görmüş Garabed Ağa pek bir şey söylemez, gözlerini yumar, hele bakar mısın şu dünyanın haline der gibi sessiz sessiz gülerdi.

Zaman zaman onlarla ekmek yer, su içer, hayır öğütte bulunurdu:

"Hiç merak etmeyin, hele geniş aldırın bakalım. Kara gün kararıp kalmaz, gün doğmadan neler doğar... Bak, buraları yapıp da böyle bırakanın babasına rahmet, cennet olsun mekânı. Sanki bizim gibi fakir fukaranın yerimizden yurdumuzdan olup da gelip buralarda süreneceğimizi bilirmiş gibi, yapıp edip de bırakıp gitmiş. Sanki bize sürgit kalır mı sanırsınız? Biz de gidiciyiz, biz de gidiciyiz... Ben de sizin gibi gelip buraya sığındım. Burası Amerikalılarındı. Bu binalar mektepti. Ordan burdan toplanmış sahipsiz çocuklar bakılır ve de okutulurdu. Amerikalıların yaptığı, Höllüklük'ten aşağı beş yüz metre yürüyünce sağdaki o muntazam yapı da hastane idi. Hepsinin şefi Miss Graf adlı bekâre bir kızdı. En az iki adam büyüklüğündeki

bu kız azmanının memelerinin her biri koca bir testi büyüklüğündeydi. Bizim evlerdeki küldöken horantalarımız gibi entarinin altında serbestçe, şallak mallak öldüm Allah bırakmaz, bezlerle bağlar, sırtından, boynundan asardı memelerini. Yürüdüğü zaman yerler zınk zınk ederdi. Hatırı yüksek, tabiatı Meryem Anamızı okşadığından, Sivas'ın valisi mektupçusu bile yanında yakası ilikli dolaşırdı. Ne çektiyse memelerinden çekti, başına ne geldiyse o koca memeleri yüzündendi.

Ben redif değil müstahfızdım. Mütareke ilan edilip silahlar bırakılınca, 1334'te gelip Miss Graf'a sığınmıştım. Birkaç yıl yanında kaldım. Artık ben bilemiyorum, daha yakınında olanların yalancısıyım, hepsi de onu çok seven, Allah'tan korkan kadınlardı. Dediklerine göre, en son dayanamamış, kendi hastanesinin sertabibini çağırmış. O zaman da Amerikan hastanesinin sertabibi Hekimyan Hosrof Efendi diye namlı bir cerrah.

—Doktor, bunlardan daha çekeceğim kalmadı; usandım, temelli bezdim memelerimin elinden. Umudum sende. Ne olursa senden olur. Bunları biraz küçültmenin kolayı?

—Etme eyleme, Miss Graf! Bu ameliyeye henüz ne ilimde müsaade var, ne de bende bu derece üstün marifette bir el. Aman bundan vazgeç! Çok ciddi işler gelir başımıza, demiş, ayak diremiş amma bir kere aklını takmış ya Miss Graf:

—İlla bunları biraz küçült, diye ısrar etmiş.

Naçarı kesik Hekimyan, ekibiyle başlamış ameliyata. Eyvah ki eyvah! Olan olmuş, Miss Graf kalmış mı tahtada..

Çatır ayaz, tükürsen yere nohut dökülüyor, öyle de amansız bir gün. Zaten kışa nerelisin diye sormuşlar, 'Köyüm Erzurum emme yatak yerim hep Sivas'tır.' demiş. Vay köyün de batsın, yatak yerin de!

Yer yerinden oynadı da koca Sivas ayağa kalktı. Sivili, askeriyesi karıştı da birbirine, yiğit olan yiğit bile seçemedi yolunu. Bir merasim, bir *hayhe şem* ki deme gitsin. Yüzlerce yetim, Miss Graf'ın diktirdiği gömleği giymiş, ileride başlarına geleceklerden habersiz, sessiz sessiz ağlarken, yanında çalışan yüzlerce insan acıdan dertten of çektikçe duman çıkıyor ağızlarından. Sıra sıra hademeler, atlara bakan seyisler, arabacılar fesleri ellerinde, titriyorlar. Bando mızıka, hiç durmadan, da da dat, da da dat, da da dat, diye bir hava çalıyor.

Biz anlamıyoruz emme herhalde bayram havası değil. Matem, cenaze marşı. Zavallı Miss Graf'ımızın düğün havası...

Neyse ki o çamaşırcı, ahçı, hizmetçi kadınlar sürüsünün *hökür hökür* ağlaması, bandonun, marşın gürültüsüne karışıyordu... Aralarında artık sabredemeyip saçını başını yolanlar, çekip fistanını yarı beline kadar yırtanlar, daha ileri gidip bundan sonra yaşamanın ne tadı kalır diye umudu tüketip kendilerini yerden yere çalanlar da vardı.

Eksik etek taifesi hürmetlidir, terbiyelidir emme keder *hatt-ı peymanını aşıp da ta dudaklarına kadar yükselirse daha tutulacağı kalmaz. Erkek gibi değil! Şah damarı yırtılmasın bir kere, zaptedemezsin! İşte o gün de nizamı ancak koca bir jandarma bölüğü sağladı.

Olmaz olaydı öyle bir gün! Siviller kımıldıyor kırmaşıyor, karılar debelenip ağlıyor! Onlar iyi kötü ayaza, soğuğa karşı koyuyorlar, ya hazıroldaki askere ne demeli? Tüfeğiyle patır patır düşüp *cerek* gibi yere uzanıyorlar...

Miss Graf'tan sonra hayat devam ettiyse de kulak asma; ne Kolej'de, ne de biz çalışanlarda eski tat kaldı."

Aylar geçip zaman uzayınca, Garabed Ağa'nın Kolej'in çeşitli yerlerine, *Vari Şenk*'e, Demirhane'ye yerleştirdiği garipler şehrin her köşesinde gezer olurlardı. Sivas ulu bir vilayet. Cumhuriyet devri daha çok yeni, Osmanlı'nın dahi en büyük vilayetlerinden. O zamanlar ne Kayseri, ne Tokat, ne Malatya, ne de Erzincan vilayet. Onlar mutasarrıflık veya sancak. Yani Diyarbekir'e kadar Sivas'tan gayrı vilayet yok. Onun için büyük vilayet olmuş. Şanına yakışır valiler gelip geçmiş. Reşit Paşa gibi, sonraları sadrazam olan Halil Rıfat Paşa gibi namlılar... Hele Reşit Paşa'nın, devrin padişahından vâsi selahiyetle vali tayin edildiğini saraydan istihbar eden, vilayet ve kazalarında mütegallibelikle hüküm süren kimi kırdı kaçtılar, vali davetini alıp da daha yola çıkmadan, yarı yolda yürekleri yarılmış da cartayı çekip, terk-i dünya eylemişler! Zara'da da Müftüzade Mehmet Efendi, Bozkırlı Vahip Ağa, aşiret reisi Mustafa Paşa...

Yıllar önce 1876 harbinde, –halk bunu 93 harbi diye yâd eder– Kafkasya'da Rus'un önünden kaçıp, Osmanlı'ya sığınan Çeçen Mehrali ve yüzlerce atlısı Sivas vilayetine yerleşmiş. Gide gide devlet

içinde devlet haline gelmiş, memleketi haraca bağlamış, kanun ve nizam tanımaz olmuşlar. Ahali bunların zulüm ve talanından o kadar yılmış usanmış ki şikâyetler ayyuka çıkmış, devrin sarayını bile rahatsız etmiş. Vali Reşit Paşa, Kafkasya'dan gelen bu Mehrali Bey'le avenesi yüzlerce atlısını, oraların inzibatını temin maksadıyla Yemen tarafına sürmüş... Gidiş o gidiş! O Allah'ın çöllerinde başbuğlarıyla birlikte eriyip gitmişler de ahalinin tatlı canı bir rahat yüzü görmüş. Çünkü Mehrali'nin atlıları köy köy, kasaba kasaba gezer, kimin sığırına, kimin sürüsüne rastlarlarsa zorbalıkla sürer, götürürlermiş. Ne kanun, ne jandarma onlarla baş edemezmiş. Zara'da darbımesel halinde konuşulur, haksız, namussuz bir duruma karşı, "Ne ulan, sen Mehrali atlısı mısın!" derlerdi.

İşte böyle *mazangalı* ve böyle koca bir şehir. Yüzlerce sene evvelinden arastası düzene girmiş. Bakırcılar ayrı sıra, kalaycılar ayrı, çizmeciler başka bir dizide, yüzlerce yemenici başka bir sokakta... Nalıncılar, çarıkçılar, bıçakçılar, yorgancılar, daha neler de neler...

At, eşek, sığır satılan meydan, mal pazarı bir başka, tahıl pazarı da ayrı bir alanı tutmuş. Samancılar, arabacılar, şehrin iç ulaşımını sağlayan faytoncular... Bunların yanında saraçlar, palancılar, semerciler, *bezaz*lar ayrı, attariye ayrı, bakkallar, manifaturacılar, züccaciye daha ayrı mahalleri tutmuşlar. Laf açılınca biz de Zara'yı, esnafını öve öve bitiremezdik. Bunların her bir esnaf topluluğu Zara'nın tümünden fazla. Kunduracılar, daha işlek caddelere çıkıldıkça büyük kumaş mağazaları, kuyumcular, gümüş işleyen bir yığın işyeri... Malatya'nın, Tokat'ın, Amasya'nın yetiştirip de sürüp getirdiği en büyük pazar. Sebze pazarı, *şire* pazarı, yüzlerce kasap, ciğerci ve de en meşhurundan sucukçu ve pastırmacılar. Sayısız lokantalar...

Basit bir köyde veya ufak bir mezrada yıllar yılı yaşayıp da birdenbire bu koca şehre düşünce bu gariplerin şaşkınlıktan fesleri başlarından düşer. Zaman geçer, kıyıya köşeye alışır, bunca esnaftan birinde akşama kadar hizmet ile evlerine geçinecek bir şeyler taşır, aç kalmazlardı. Hepsi de hayıflanır, neden bunca yıl o çöl gibi köylerde kaldıklarına şaşarlar. "Öl şehirde, kal şehirde! En iyi köyün Allah canını alsın" der, sabahları yine erkence şehre koşarlardı.

Şehrin her tarafına yayılıp kendilerine göre bir hizmet ve ekmek kapısı bulan bu Seferberlik artığı garipler, hallerinden memnun olsalar bile katiyen köyleri akıllarından çıkmaz, ne zaman ağızlarını aç-

salar hatunundan, ağasından bahsederlerdi. Çoğu daha küçükken, aklı bile yetmezken o kapılara düşmüştü. Onca zahmetli ve meşakkatli büyümelerine rağmen ağa ve hatunlarından hiç şikâyet etmez, hep hayırla yâd ederlerdi.

"Allah mekânlarını cennet etsin. Onlar da bizim gibi... Ne yedikleri ne de giydikleri bizden farklı olmazdı. Turhallı, hep bir hallıydık..."

Köyde evlenip de sonradan gelen pek azdı; belki de yoktu. Her biri bir kapıda iş buldukça Garabed Ağa sevinir, neredeyse bayram ederdi. Sıra gelirdi iyi kötü bu gariplerin evlenmelerine. Sanki üstüne vazifeymiş gibi, Garabed Ağa kimi kime münasip görür, uyarına getirirse evlendirirdi. Ayrı ayrı yanına çağırır, adamakıllı görüşür, çöpü o saat çatardı...

"Divriğili Kör Oskihan bakırcılıktan bir *boya alamadı* ama bir eşek, *çevicek* bir de kalaycı körüğü peydahladı mıydı, yaz altı ay dolaşsın Alevi köylerini. Yağından, peynirinden, ınercimeğinden, fasulyesinden, Allah bin bereket versin, yakıştırdı mıydı Hırnavullu Topal Vartanuş'un geçinmeyecek ne başı var!" der, onu ötekine yamardı.

Sıra Tavralı değirmenci Şimavon'a gelir. Bu defa da onu baş göz etmeye uğraşır, gönlünü yapardı.

"İyisin hassın da sevgili Şimavon, böyle çalıp çağırmayla yurt yuva sahibi olamazsın!"

Biraz sözünü sakınmaz, ekseriyetin bilip düşündüğünün tam tersini okuyup bilen, adı da bu yüzden deliye çıkan Şimavon Usta:

"İlla gerekli mi Garabed Emmi?" diye soruyla karşılık verirdi. Garabed Ağa'da laf mı yok, hayır öğüt mü!

"Hem de nasıl *Varbed* Şimavon, hem de nasıl! Bre oğul, dünyanın bin bir türlü hali var. Hastalığı var, sakatlığı var. Niye demişler yalnızlık Allah'a mahsustur diye? Hasta düşsen, bir tas su verenin olmaz!" diye, sayılar da durur. Bakar ki pek itirazı yok, hemen konuya girer:

"Şu Şebinkarahisar köylüklerinden gelen Harganuş'u ben münasip görüyorum. Eli yüzü düzgün bir eksik etek. Şehirde büyük bir doktor mu, tüccar mı ne ise onun evinde iş de bulmuş. Akşamdan akşama da gelip daldamıza sığınıyor. Pişirdiği yenir. Daha Allah'tan belanı mı ararsın! Bunu yapalım, geçsin gitsin!"

Olur mu olur. Bakmışsın ki Garabed Ağa işi yakıştırmış ki kına gibi un etmiş.

Setrak Emmi çok yakın köylüsüdür. Setrak diye çağırmaz, "*Dzo* Seto" derdi. Evlilik meselesinde onun fikrini sormaya dahi lüzum görmedi. Yeter ki Divriği toprağından Pingânlı Deli Nazlı'nın gönlü olsun... Epey terledi ama en son Nazlı Bacı'yı ıhtırdı; yani 'ı-ıh' demekten vazgeçirip 'he' dedirtti.

Çoban Hasan'ın başını da, Karaçayır tarafından gelip düşmüş Cennet Bacı'yla bağladı. Kasapların kesim hayvanlarını Mereküm Sırtlarında artık birlikte yaymaya başladılar. Demek onca sığırın, keçinin arkasından koşarken, öteki işe de münasip zaman buluyormuş Cennet *ciğiş*. Sümüklü, top gibi oğlanı altı ayda verdiler kucağımıza. Hasan'ın babasının adı Adıgözel'miş. Oğlunun ismini Adıgözel koyup babasını yirmi sene sonra canlandırdı. Çok bilmiş komşu karılar parmaklarıyla saya saya ay hesabının altından çıkamadılar. Zemherinin sonundan Eylül başını bir türlü dokuz aya bağlayamadılar.

"Size ne yahu, ister dokuz ayda gelir, ister ayağına çabuk olur altı ayda!"

Yok efendim âdettir. Ya dokuz ay tamamlanacak, ya da yedi aylıkken çocuk gelecek. Daha bir sürü dedikodu, bir sürü kulp.

"Siz işinize bakın. Ben ikisine daha önceden bildirdiğimden, demek ki ellerini biraz çabuk tutmuşlar" diyordu Garabed Ağa.

Kolej'in aşağısındaki büyük bina, *Vari Şenk* iyice dolup yükünü aldı. Tam da ters olur ya hani bazı işler..! Ulaş köyünden bir eksik etek, yirmisinde ya var ya yok, kıyamazsın ki yüzüne bakasın.. Pembe beyaz bir yüz ki alı yere damlıyor. Meğer köylük yerde de böyle güzeller olurmuş, şaşılır doğrusu! Anası yanında, iki çocuk elinde. Ağlayarak düştüler içeri. Allah allah bu da neyin nesi? Hır mı hayır mı?

Çocuklu bu gelinin adı Maritsa, anasının adı Tercan... Tercan taraflarından gelip düştüklerinden kadının adı Tercan kalmış. Tercan aşağı, Tercan yukarı. Tercan, Maritsa'dan güzel; Maritsa, Tercan'dan... Bakar mısın işe sen? Maritsa sonunda ağlamayı kesti de, derdini anlatmaya başladı.

"Daha bundan beteri mi olur? Kocam Ulaş'ta bir değirmenciyi çoluğuyla çocuğuyla bir gecede baltayla doğradı da şuraya koydu. Şe-

riatın kolu uzun; nasıl kurtulur, nereye kaçarsın? Koca reis idamı bastı, şimdi suç arkadaşıyla beraber asılmayı bekliyor. Kâğıtları Ankara'da, yakında tasdik gelir diyorlar."

Aha babanın da ananın..! Onlar ağlıyorlar ama aylar yıllardır bu felaketle beraber yaşadıklarından artık kanıksamış bir halleri var. Bizim içinse sanki evin tam orta yerine koca bir gülle düşmüş gibi oldu! Betimiz benzimiz kül gibi oldu, kan kalmadı. Şaşkınlıktan ilk önce Garabed Ağa kurtuldu. Tabii, eski kurt, Seferberlik görüp ne serencamlar atlatmış...

"Peki bacım, peki kızım ne istiyorsunuz?" diye gürültüyü kesti. Maritsa, ihtiyarın adını sanını aşağı mahallelerden öğrenerek gelmiş:

"Ne olacak Garabed Emmi, seni dedik geldik. Seni sana, seni Allah'a..."

Garabed Ağa sol eliyle on günlük tıraşlı sakalını tuttu, bir zaman sessiz durdu. Neden sonra beynindeki düşüncelerin kargaşasından kurtulur gibi oldu, kapalı gözlerini "Eee sonra" diye sorarcasına açtı.

Tercan Nene sözü Maritsa'nın ağzından kaptı. Ağzını açınca da nasıl bir Osmanlı kadın olduğu anlaşıldı.

"Ne olacak? Yolumuz yolsuza düştü. Daha ötesi yok, felek nalladı da atını düştü peşimize. Temelli uğursuz elinde kaldık. *Karametli* başımıza gelmeyen kalmadı. Büyüklerimiz, kızın yazgısı anasına benzer derlerdi de inanmazdım. Ne bileyim; itin boyundan adam asılır da insan evladı sanırsın. Bok tecellimiz bizi hiç güldürür mü?

Erzurum'un Mamahatun'dan beriye Kızhatun derler köyümüze. Erzincan toprağıdır ya, şimdi adını Tercan çağırıyorlar. Yıkılsın o Tercan! Üç çocuk elimde, Fırat üstü Kemah boğazına aşağı tam altı ayda geldik. Sahipsizsin. Bu iri gövdeyle de göze batıyorsun. Hangi jandarma görse 'Hiç korkma, seni bu felaketten, bu sefaletten ancak ben kurtarırım.' deyip köyüne götürüyor. Meğer meramı başka. *Haklı veçli* karısı işin farkına varınca değnekle kovalıyor bizi ta köyün dışına kadar. Çıkıyorsun bu defa o köyden, yıkılsın öteki köy! Beriki jandarma daha mı namuslu? Hepsi aynı şeyi düşünüyor. Ben artık benden vazgeçtim, koyverdim kendimi ya, bu Maritsa on-on birinde. Parçalı, genç irisi de... O da benim gibi göze batıyor. Bunun daha o zaman dünyadan ne haberi var; emme ben etrafımdaki o aç kurtların nasıl yalanıp, bunun üstünden gözlerini ayırmadıklarını görmez olur muyum! Öteki iki oğlan epey dikçe idi. Onları birer Kürt ağasının ya-

nına yerleştirdim. Ne yapayım, baktım başka çaresi yok! *Orgun orgun* da çok sıkı tembihledim. 'Sakın unutmayasınız. Biz Ermeni milletindeniz. Ne Türk, ne de Kürdüz. Bak senin adın Serkis. Kürtlerin Sıko dediklerine bakma, Serkis'i aman unutma. Aman ha aman!' Bedros ondan iki yaş daha büyüktü. Biraz daha aklı yetik. Kürt Kıso Ağa 'Hiç meraklanma *Fılla* Hatun. Bedo da bir oğlumdur, gözüm gibi bakarım.' dedi ya demesine, elden ne gelir, naçarımız kesik. Onu da oraya yamadık. Hiç değilse dört duvarlı, tavanı olan bir evde yaşayacak deyip de teselli buluyorum emme bir de bana sor! Biz gene düştük tavanı yıldız, tabanı dere tepe, dört duvarsız açık çöllere...

O devirde analıktan aşağı ne var ki? İtler bile bizden daha iyiler. Oğlanları oralarda bıraktım, ciğerim yanıyor. Bu kız her geçen gün büyüyor. Ne üstte var ne başta emme gelişen gövde fark ettiriyor kendini. Yüzünün alı desen pırıl pırıl. Kız kısmının da en seçildiği sıradır hani o çağları. Âşık söylememiş mi 'Arap tayı dördünü, kız dediğin on dördünü sakın geçmeyecek, hemen bineceksin.' Gözü kör olası âşık sanki tam bizim üstümüze yakmış o türküyü. Olmaz olaydı, bizim cinsimiz böyle! Kars ineği cinsi... Neyse, lafı uzatıp başınızı ağrıtmayayım. Elimden başka bir şey gelmiyor. Eline yüzüne hiç su vurup temizlemediğim gibi nerede is, nerede kara bulursam bir yandan yüzüne gözüne sürüyorum. Getsin de gelmesin o geceler! Beni elden ele dolaştırıyorlar emme derdim Maritsamda."

Lafın tam burasında Garabed Ağa sanki yorulmuştu. Derin bir 'offf' çekti, it oturuşundan *dirsek meterizi*ne geçti.

"Şeyzat, yahu çorbadan, ayrandan hiç mi bir şey yok bu yıkılası hanende senin? Temelli ahrete döndürdün! Baksana, eksik eteğin ağzı kurudu da dili dikildi kaldı."

Maritsa da anasının arka tarafında oturuyor, boynunu bükmüş dinliyordu. O iki küçük, oğlu ve kızı, eteklerine yapışmış, aç susuz esnemekteydiler. Birinin ağzı kapandığında ötekininki inadına açılıyordu.

*Eme*m de koçak karıydı böyle hallerde ve lakin biri aklına düşürmeden, hemen düşünemezdi. Sıçradı, bir tencere yumurtalı *şurva* çorbasını kaynatıp *leğençe*ye doldurdu. Bir sele kuru ekmeği içine doğrayıp nasıl kaşıkladılar, görülmeye değerdi. Koca testideki Bayrampaşa suyunu da bol bol üstüne içtikleri gibi gözleri bir parıldadı, bir ışıldadı ki...

Garabed Ağa zaten sofrası yerde bir adamdı. Ufak tefek çorbayla öğünümüzü geçirdiğimiz zaman değil de, ne zaman yağlı buğlu bir yemek pişse, şöyle börek gibi, içli köfte gibi, biz etrafında *gırnav olmuş* kedi gibi dolanır, bir an önce yemek için çabalarken, o kapılara çıkar, 'Yok mu bir nasiplisi?' diye, köyden kentten omuzu heybeli misafir beklerdi. Ayda yılda bir elimize geçen bu yemeği ille başkalarıyla bölüşecekti. Böyle de ocağı tısılaya tısılaya yanacak bir adamdı, toprağı haber vermesin...

"Nelerden, nice nicelerden sonra, şimdi ben anlatamam, zaten siz de mümkünü yok anlayamazsınız, Kangal, Tecer, Deliktaş derken Ulaş denen batasıca köye ulaştık. Bir de ne görek, orda hâlâ Ermeni var!"

Tercan Nene söyledikçe dertleniyor, dertlendikçe de yerini uyarını bulduğu için iştahlanıyordu.

"Eh dedik, bu köyde eğlenebiliriz. Komşuların her biri bizi bir gün besliyor. Zaten ben hâlâ yiğidim. Maritsa dersen epey gelişti. Tarladır, harmandır, bostandır, her bir işe el veriyor, hiç de yük olmuyoruz. Hiç olmazsa bizi fazladan *boğaz arığı* saymıyorlar. Baktım, boyu devrilesi bir herif kızın etrafında yeşillenerek dolanıyor. 'Bu da kim?' diye sordum Haro Ağa'ya; adı Harutyun ama Haro çağırıyorlar.

—Bu Kırık Ohannes'in oğlu Hamparsum'dur; aramızda Hampar diye sesleniriz. Gözü pek, yiğit oğlandır, deyince, tekrar sordum:

—Zanaat manaat?

Haro kardaş bir güldü.

—Bre Tercan Bacım, köy yerinde ne zanaati aramaktasın? Eğer kızı verimkârsan, ver gitsin, dedi.

—Peki, iyi ya, zanaatsız marifetsiz geçim nasıl sağlanacak?

—Bir it bir deriyi yukarı çekemese de aşağı doğru sürükler, dedi.

Şöyle bir baktım, bir düşündüm. Haro kardaş epey aklı başında bir adama benzerdi.

—Derin derin deryalara dalıp da çok düşünme. Çok düşününce bir hastalığa uğrarsın. Bizim bu yörelerde çok düşünmeyle hayat değişmez. İş olacağına varır, ahmak çabalar.

Ben yine de düşünüyorum. Haro kardaşın sözleri sanki kitabın dalından. Dalından emme ben gene rahat değilim. Kendi kendime içim alıp veriyor.

—O kadar geçitlerden geçtin. Derdin neydi? Kızı elletmeden, bir zarara uğratmadan bir Ermeni parçasıyla evlendirmek değil miydi?

Emme bakıyorum oğlanın boyuna bosuna, gidişatına; karısına şöyle iyice, sıkıca yapışacak biçimi yok. 'Boyu uzun kendi hoş, tut kulağından çifte koş' tavrında bir delikanlı. Emme ben de kıza yıllar yılı jandarmalık yapa yapa bıktım, usandım. Eh, bir yere kadar. Zapt edeceğim kalmadı artık. Baktım kız da aygırsamış, torlak tay, kısrak gibi kişnemeye başladı. Bilmez değilsin ya tecrübesiz genç kızın göynü dut pekmezine benzer, hemen ilk gördüğü tarafa akar.

Kızı Hampar'ın yakasına bağladık ve köy içinde kapı komşu gayretiyle baş göz ettik. Tez elden, arka arkaya işte bu sağ olasıca ağızsız dilsiz sabileri peydahladılar. Çok sürmedi, daha baştan aklımda olan başımıza gelmesin mi? Ulan öküz dölü, kumar senin neyine? Senin koynunda bir karın var ki dünya âlemin gözü içinde. Böyle bir güzel karının sahibinin, daha gözüne uyku mu girermiş ha, itin *kunnadığı*..! Geceler bölünür, yatak boş. Maritsa bir o yana bir bu yana kendini çalsa, çalınsa da nafile. En sonunda herif katilliğe de bulaştı.

Görüyor musun bok kaderi Garabed Ağa? İşte benim *hekiyatı*mın ufak bir parçası bu. Kapına geldik, eşiğine yüz sürüyoruz. İstersen eşikte teker teker boynumuzu kes, istersen mal pazarında sat bizi, sen de kurtul, biz de kurtulak..."

Tercan Nene bizi gerçekten perişan etti anlattıklarıyla. Bunun derdinin yanında daha başka dert mi konuşulurmuş? Ve lakin Kolej'in her yanı dolu. Er kalkan, çabuk yetişen, bir deliği zapt etmiş. 'Eee ne yapmalı?' der gibi gözü kapalı murakabeye dalan Garabet Ağa çareyi buldu. İneklerle bir çift öküzün bağlandığı ahırda tavan biraz yüksekçe olduğundan, tahtalarla bir seki çevirdi, bir de seyyar merdiven uydurdu. Tahtaların altında ineklerle öküzler, üstünde de Tercan Nenegil dört can bir arada sarılıp yattılar. Yazın biraz zor çekilirdi ya, karlı kışlı Sivas'ın ayazında onlar için bulunmaz bir yer oldu. Ne odun ister ne soba... Hayvanların nefesi, çişlerinin kokusuna karışıp, bir güzel ısıtırdı onları. Ne çare, o pislik, o koku hepsinin gözlerini her gece çapakla kapatır, her sabah tas tas sularla ancak açar, temizlerlerdi. Ne halt edecek Tercan Nene, yine de hiçbir sabah şekvalanmazdı. Erzurum ağzıyla dökerdi içini:

"Neylersin oğul can, yokluğun adı kırım kesim! Aşağılarda bir

sürü zengin Ermeni var. Hiçbiri bize alaka gösterip sahip çıkmadı. Yok Balyozyan, yok Çaputyan, yok Hılhılikyan*... Yan da yan... Yiğit yanları yere gelesiceler! Ancak fakirler bölüşür olanını. Zengin, menfaati olmadığı yere günahını bile vermez. Allah yerden göğe razı olsun, yine ne iyilik gördükse Garabed Ağa'dan. Oğlundan kızından güle inşallah..."

Aylar ayları kovaladı. Sivas'ın her yanını öğrenip, ikisi iki taraftan ekmeklerini sağlamaya çabaladılar. O iki küçük çocuk aramızda akşama kadar boynu bükük, hiç gülmeden oyalanır, bir yel esse, bir kapı gıcırdasa sıçrar, 'İşte anamız, ebemiz geldi!' diye kapılara koşar, tekrar gelir otururlardı. Gözleri yolda, akşama kadar bekleye bekleye yürekleri tükenirdi...

Bu böylece sürdü bir zaman. Pişirdikleri çorbadan sitille taşır, hapishanedeki Hampar'ı pek mahrum etmezlerdi. Son gidişlerinde jandarmalar oralara yanaştırmamış, yalvarmalarına rağmen sitili her zamanki gardiyana verememişlerdi.

Ağlayarak geri döndüler. 'Yine ne var, yine ne oldu?' sorusuna onlar da bir şey bilmiyorlar ki cevap versinler. Yüreklerine damlamıştı... Hampar'ın asılacağını tahmin ediyorlardı. Hep böyle olurmuş. Asılacak idamlığın tasdik kâğıtları Ankara'dan gelirse, bir gün evvelinden dışarıyla irtibat kesilirmiş. Ne içerden dışarı, ne dışardan içeri... Ne mektup, ne de yemek...

O gece hiç durmadan, bol bol ağladılar. Bizde de ne bir rahat, ne uyku... Tercan Nene:

"Aha, gelen ayın başında sekiz tamam, dokuza devrilecek senesi. Atatürk merhametliydi, uzatır, idamları imzalamazmış. O öldü artık; Allah rahmet eylesin. İnönü fazladan ekmek mi yedirirmiş! Bana öyle geliyor ki muhakkak imzaladı" diye durup durup dövünüyordu.

Sabahı zor ettik. Sabah erkenden, cümbür cemaat yola koyulduk. Biz yarım saatte Saray'ın önüne ulaşabiliriz ama koca koltuk karılarla ancak bir saatte varabildik. Vardık baktık ki ahali oluk olmuş akıyor. Eloğlu seyre de bir meraklı olur ki...

İdamlıklardan birini iki yüz metre aşağıda, Hampar'ı da tam Saray'ın önündeki meydanda sallandırmışlar. Hamparsum'u o gün tanımış oldum. Boyu uzun, yemenisinin biri düşmüş, ayağı nerdeyse yere değecek. Uzun beyaz idam gömleğinin sardığı vücudun üs-

tündeki yakışıklı yüzünü siyah gür kahküllü saçları örtmüş. Ama o bir karış uzunluğundaki dilin simsiyah sallanışı bunca yıldır hiç aklımdan çıkmaz...

Sabaha kadar durmadan ağlayan Tercan Nene ile Maritsa bayağı put kesildiler. Gel gör ki o iki küçük, babalarının ayakları altında nasıl kendilerini yerden yere çalıyorlar.

Neden sonra toparlandık, doğru Kolej'e...

"Ne yapalım kızım, elden ne gelir? Giden gitti, kalandadır temaşa" diyordu Garabed Ağa. Daha sonra bize dönüp:

"Ekmeğini acıyla yemeyen, geceyi, geciken sabahı ağlayarak ışıtmayan nereden bilecek acının kederin ne olduğunu" diyor, ağır ağır başını iki yana sallıyordu...

Bir bahar sabahı. Günlerden de pazardı. Kurdun kuşun uyandığı, ağaçlara su seğirttiği mevsim... *Eme*m çay demlemişti. Her gün çay içmezdik. O gün *boçov* börek yapmış. "Bu ancak çayla yenir, *herle* çorbasıyla değil" derdi *eme*m. Hakkı da yok değil. Elbette bu içi kavurma dolu, kenarları tırnakla bastırılıp kapatılmış el kadar börekler, sıcak sıcak yağda da kızartılmışsa, mutlaka yanına şöyle ağızlı burunlu çay gerek. Hani Garabed Ağa'nın yok mu nasiplisi diyerek kapıya çıkıp misafir beklediği türden bir yiyecek...

Çayları sesli sesli, bir iki ağız höpürdeterek yudumlamış, elimize aldığımız börekleri, yakamıza yağları damlata damlata daha ikişer kere bile ısırmamıştık ki kapıyı tıklatarak "*Pariluys*" deyip, kısa boylu bir adam düştü içeri. Garabed Ağa toparlanıp "*Asdudzu parin*" dedi. Gelen, Ermenice günaydın diyor, Garabed Ağa usulünce karşılığını veriyor. Tanrı misafiridir, gelir ya... Yarı börekler elimizde kaldı. Buyur ettik, hemen yanaştı sofraya. Sofra bezini dizlerinin üstüne çekip it oturuşuna geçti. Bismillahirahmanirahim değil, *Hayr-Vorti-Hokin Surp –Asdvadz* dedi, başladı yemeye.

Üstü başı temiz, beyaz bir elbise giyimiş bu adam otuzunda yok. Olsa olsa yirmi beşine ancak merdiven dayamış olmalı... Boyu kısa, başı normaldan daha iri gözüküyor. Kondura kondura konuştuğu dudakları dışa dönük, normalden daha kalın. Hiçbirimiz tanıyamadık. Garabed Ağa yemeğin başında sual sorup ham armut gibi boğaza yapışanlardan değildi. Yapandan da oldum olası hoşlanmazdı. Hele *dalı*

bendini gözleyelim bakalım dercesine çay doldurup, misafirin iki ağızda yuttuğu böreğin yerine bir başkasını kavuşturuyordu.

Yeni gelen serbest, hiç yabancılık çekmiyor. Garabed Ağa'ya 'Dayım, canım dayım' diye hitap ediyor. Hatta bu dayıyı bile Ermenice'den zorluyor, *keri* diyor. Garabed Ağa'nın karısına da dayının karısı karşılığı *kergin*im diyor.

Yemeğimizi iştahla yeyip, keyifle geri çekilince Garabed Ağa:

"Eh, hoş geldin delikanlı, kimlerdensin? Vallaha hiç gözüm kesip de çıkaramadım, kusura bakma" deyince yeni gelen sıçrayıp iki eliyle yakaladığı Garabed Ağa'nın elini tekrar tekrar öptü.

"Niye canım dayı, ben senin yeğenin değil miyim? Borazit köyünden senin kız kardeşinin oğlu değil miyim? Gözü kör olsun babam Eğri Ahmet senin bacını o eski *iğtişaş*ta kaçırmış da işte bizleri ondan peydahlamamış mı? Doğrusunu ararsan, ben şimdi Sivas'ın Numune Millet Hastanesi'nde sıhhiyeci olarak çalışıyorum. Askerlikten gelince çok şükür orada iyi bir iş buldum. İğne miğne, pansuman felan... Adımı Battal koymuşlar. Artık usandım bu Müslümanlıktan! Ben nasıl olsa yarım Ermeni sayılırım. Şimdi istiyorum ki bütün olsun. Adımı da değiştireceğim. Bu Battal'ın yerine sen ne münasip görürsen, bir ad bulup koyalım, bundan böyle, öyle çağıralım. Artık hangi isimler var? Barkev mi, Baruyr mu, Bahadur mu..?"

İşte böyle sayılıyor yeni gelen. Nefes bile almıyor. Sıçradı, çarşıdan, Kayserili Şekerci Veysel'den alıp da süslü kâğıtlara sardırıp getirdiği kutuyu açtı. Önce *keri* dediği Garabed Ağa'ya, sonra edeple geri geri çekilerek *kergin*im dediği dayısının karısına tuttu. Sırayla bizleri de savuşturduktan sonra yine başlayacaktı ki, Garabed Ağa önünü büyük bir boğaz temizleme horultusuyla kesti. Doğruldu.

"Bre oğul, ben bu konuşmadan hiçbir şey anlamadım. Benim böyle bir bacım yok ki Battal isimli de oğlu olsun. Şurdan *ağn*, hayırlı pazar sabahıyla tanrı gönderdi diye keyf ile sabah ekmeğimizi birlikte yedik. Allah razı olsun. Bizi sevaba soktun. Bu, İsa efendimizin sofrasıdır. Gerçekten sevabı *tevatür* büyüktür. Ve lakin ağzından öyle büyük laflar dökülüyor ki, değil bizim fakirhanemize, dine devlete sığacak gibi değil... Hoş geldin sefa geldin emme ne sen bu sözleri söylemiş ol, ne de ben duymuş olayım. Allahını seversen bir daha da bu nağmelerle sakın yanıma gelme..."

Bir başkası, ham birisi olsa bu laf karşısında şöyle biraz geri çekilir de suratı kırmızıya keserdi. Yok, bu hiç öyle olmadı. Pişkin mi pişkin.

"Canım dayı, ben bu sözlerimde samimiyim. Vallahi ben Ermeni oluyorum. Bak, Ermenice de öğreniyorum. Ne olur beni kırma, yalanımı çıkarma. Her yerde Kolej'deki Garabed Ağa dayımdır diye söyledim durdum. Bu sabah bunun için kapına gelip rahatsız ettim..."

Daha neler de neler! Ağzı laf yapmakta hiç güçlük çekmiyor, hem de kelimeleri *bekite bekite*. Garabed Ağa'yı razı ettim sanısıyla keyifle, ayakları kıçına değercesine Höllüklük'ün yokuşunu indi.

Garabed Ağa "Allah allah!" diyor. Görüyor musun, pazar sabahıyla biz neler düşünüp, nelere çabalıyoruz, o bizim başımıza nasıl çelpeşik işler sarıyor... Bela nerden gelirmiş, *öllühün körü*nden."

"Karı" dedi. "Bu canbaz enüğü gözüm hiç tutmadı. Kaşı gözü bir başka çeşit oynuyor. Gövde iki karış emme yılan gibi her yana bükülüyor. Tam it oğlu itin yerinden. Hele şunun ağzından dökülenlere bir bakar mısın! Tövbe tövbe... Dünyayı ters döndürecek, sabahları güneşi Sivas gibi bir yerde günbatımından doğduracak, horozu yumurtlatıp nerede ise katırı da *kunnadacak*. Dili her tarafa nasıl da lıngır lıngır dönüyor! Namuslu adam doğruları dahi bunun gibi art arda sıralayamaz. Nereden öğrendin, hay köpoğlu köpek! Kim belletti *'keri'*yi, *'kergin'*i, *'pariluys'*u, *'Hayr-Vorti-Hokin Surp –Asdvadz'*ı? *Beribenzer* Ermeni bile ha deyince sıralayamaz! Ben bundan korktum Allaha âlem. Bunun başına bir çıkacak var ya kurban olduğum Allah, bizden dışarı..."

*Eme*m daha çok huylandı, korktu da:

"Sen de hemen bir koku alırsın. Ne halt ederse etsin, bize ne! Senin ne civanmertliğine ölçü var, ne de huylanırsan geri geri çekilip *bedlemene*... Bir kere sen bu hanenin kapısını böyle açmışsın. İşiten kavuşuyor, süren geliyor. 'Hasan beyin hayadı, gelen geçen dayadı...' Ne bizde dil var, ne de bu insanlarda insaf, merhamet. Demek ki bu *gücükleme* sıpa da işitmiş, sürmüş zorluyor. Ama onun zorladığı, bu kapıdan sığıp girmez ki içeri. Ötekilerinki gibi ufak tefek *dana doluk değil, koca bir deve. Neden demişler 'Deveciyle akraba olan kapıyı yüksekten açacak.' Allah aşkına ey ümmet-i Muhammet, ey Hıristiyan taifesi! Vallahi de billahi de bizim ne böyle bir deveci

ahbabımız var, ne de akrabamız" diye bağırmaya başladı, hem de kapı komşu duysun diye avaz avaz...

Garabed Ağa lafı kavuşturdu.

"Bunda biz bir cünha sahibi değiliz. Hiçbir şey gizli kapalı kalmaz. Gizliden boğaya gelen aşikâre buzağılar. Acele etmeyin yakındır. *Dalı bendini gözleyip* bu işin sonunun hangi fırıldağa dayandığını elbette öğreneceğiz. Hele birbirimize girip de boşuna yürek tüketmeyelim."

Battal'a kimseler sıcak bir buyur etmiyor, pek fazla yüz de vermiyor ama o ne zaman Ermenice yeni bir kelime öğrense, koşup soluğu bizde alıyordu. Hiç yeri ve uyarına gelmediği halde o kelimeyi sarf ediyor, bizi samimiyetine inandırmaya uğraşıyor, daha da gülünç oluyordu. O gittikten sonra Garabed Ağa dayanamıyor, arkasından söyleniyordu.

"Bak hele şuna, eşek kendisi, yoncayı bizim önümüze doğruyor."

Gerçekten pek uzun sürmedi, iki yaşlı Ermeni *dudu*su "Garabed Ağa'nın evi burası mı?" diye sora sora içeri girdiler. İş anlaşıldı...

Kadınların yaşlıcası:

"Garabed kardaş, sen Borazitliymişsin. Bir de Ermeni bacının oğlu varmış..."

Garabed Ağa lafı uzattırmadı, keseden doğruyu söyledi.

"Böyle bir delikanlı gelip gitmeye başladı ama söylediklerinin hiçbirinin gerçekle alakası yok. Ben bu yaşımda, bir ayağım kaymış zaten çukurda, yalan mı söyleyeceğim! Vaziyet anlaşılıyor, anlatmaya hacet yok. Zaten utanıp anlatamıyorsunuz da. Herhalde bir kız meselesi..."

Gelenin hemen *kabarları yırtıldı.*

"Ya, Garabed kardaş, on sekiz yaşında bir kızımız var. Apandisitten hastaneye yattı. Bu oğlan tebelleş olmuş. Bilmez değilsin ya genç kız kalbi, haber anlatamıyoruz. Bize de her gün yalanla geliyor, aynı lafları bize ediyor. Biz inanmıyoruz. Yerimiz yurdumuz ataş. Seni dedik, sana geldik..."

Garabed Ağa bu defa gerçekten kızdı.

"Yahu, darda kalan sürüp geliyor ya, olacak iş var, olmayacak iş var! Bu, gönül meselesi. Buna padişahların dahi gücü yetmemiş, değil ki fakir bir Garabed'in."

Biraz dert yanıp ağladılar, umutsuz umutsuz yürüyüp gittiler...

Sonra işittik. Kızla baş edememişler. İş olacağına varmış. Zaten Battal'da adını Barkev'e çevirecek enayi bir göz yoktu. Evlenmişler. Onların çocuğu da dokuz aydan önce doğmuş. İki tarafın da ateşe düşmüş gibi çabaları demek bu yüzdenmiş. Hani o akşam Ermenice dualar, kelimeler patırdatan, Garabet Ağa'ya *keri* diye seslenen yeğen Battal, bir daha selam vermez oldu... Çocuklarının birincisinin adını Talat, ikincisininkini Enver koymuş. Ola ki karısı, kaynanası yalnız Enver yahut Talat çağırsalar:

"Neden paşa da demiyorsunuz, yoksa ağzınız mı eğilir!" diye kan kokutuyormuş.

Kolejimiz sakinlerinin en önemlisi mi demeli, en renklisi mi, yoksa tarife sığmaz, en ipe sapa gelmezi mi, bu Şimavon Usta idi, kısaca Şiman Emmi. Ceketten uzun, paltodan kısa, yaz ve kış hiçbir zaman iliklenmeyen sakosu ve yaşlı ağaç kamgası gibi her yanı yamalı yemenileriyle 'Ta anasını belliyim bu dünyanın!' dercesine sallanarak gezerdi. *Sako*su ile ağaç kamgasına benzettiğim yamalı yemeniler, dünyaya nasıl da metelik vermediğini belirtmek içindi.

Değirmenciydi. Değirmenciliği öğrettiği, gidip değirmenlerine düzen verip çalıştırdığı adamlar para kazanır yaşarken, Şimavon Usta'nın böyle bir derdi olmaz, kendi rüzgârında dolanırdı.

Devamlı okur, devamlı yeni bir şey öğrenir, devamlı kendinden daha fazla okuyup bileni aramaya harcardı zamanını.

Daha yaz gelmeden, Mart'ta Nisan'da değirmenciler en yakın, en fazla iş yapan, en kârlı değirmenleri bir an önce kapıp kiralamak için birbirleriyle kıran kırana yarış ederken, o en az Mayıs'ın sonuna kadar çalar çağırır, ahbaplarıyla keyf ederdi. Birden doğrulup bakar ki hepsini bu çakal, açıkgöz değirmenciler kapmış, değneğe tükürdüğü gibi yollara revan olurdu. Hırs ve telaş nedir hiç tatmamış Şiman Usta'nın gözleri yalnız yaşam sevinciyle parlardı.

Halbuki o, öteki Ermeniler gibi basit bir karadeğirmen ustası da değildi. Kendi geliştirdiği tekniklerle su çarkına türbünler yerleştirir, yirmi dört saatte eski usül üç yüz *rublağı* un öğütülüyorsa bu sayede en az beş yüze çıkarırdı. İşte böyle marifetliydi.

Bazen kendini Divriği'den, Zara'dan ya da Yıldız Dağı'ndan daha ötelere vururdu. Bir daha da haber alamazdık. Kaybolur giderdi. Karlar yağar, Şiman Emmi'den iz yok. En az altı ay sürünür dağda taşta.

Kir, bit, sakaldan yüzü gözü görünmez. Yine de şehre inenlerin eline bir pusula verip *Tan Gazetesi getirttirir. "Aman ha aman, hangi tarihli olursa olsun, kaç tane bulursanız bulun, Sertel'lerin Tan Gazetesi olacak, sakın başka gazete getirmeyin!" diye sıkı sıkı tembihlerdi. Biraz anlayan, kulağı delik meraklı birini bulursa, o dağın başında adamı soru yağmuruna tutar, canından usandırırdı.

"Ne oldu acaba son *Cemiyet-i Akvam toplantısında? Litvinov'un silahsızlanma teklifini kabul ettiler mi? Münih'te Chamberlain sonunda Hitler'in bağlarını çözdü mü? Beslesinler, beslesinler o zengin şeytan köpekler! İt kudurursa yalnız Rusları değil, döner kendilerini de ısırır bir gün..."

Bir gün işitir ki Molotov, Ribbentrop'la saldırmazlık paktı yapmış. Keyfinden şapkayı yere vurur, o günkü fakir müşterilerinden buğday hakkı almaz, üstelik on santim kalınlığında külde *değirmenci kömbesi yapar, isler içindeki koca çaydanla çayı demler, parça parça koparttığı kömbelerle değirmendekilere ziyafet çekerdi.

Gün gelir, Hitler'in Rusya'ya hücum ettiğini, yıldırım ordularının yirmi dört saatte Ukrayna içlerine en az iki yüz kilometre ilerlediklerini işitir. Önce şöyle bir sendelerse de sosyalizme, Stalin'e güveni tam olduğundan toparlanır, etrafındakilere nutuk çekmeye başlardı:

"Napolyon o kışta, o ayazda koca bir atın karnını yararak içine girip canını zor kurtardı ve Moskova'yı gördü emme, bu frengili Hitler onu da göremeyecek. Rusya'dan nice Kutuzov'lar çıkar, siz bilir misiniz! Yakında görürsünüz. İşte, belki de en küçüğü Stalin."

Artık o dağlarda, o değirmenlerde durası kalmaz. Ne radyo var, ne haber! Günden güne işler öyle süratle gelişir, öyle değişir ki Şiman Usta'nın eline gazete ayda bir bile geçmez. Hele yanlışlıkla Cumhuriyet Gazetesi getirdiler mi hiddetinden kudurur da küplere biner:

"Ulan, o Yunus Nadi'nin taifesine yol gösterip rehberlik eden Peyami Safa dedikleri değil mi? Onlardan ne hayır gelir, haberin doğrusunu nasıl yazarlar! Cepheye, Hitler'in harp karargâhına tutup Hüsnü Emir Erkilet'i göndermişler. Bunlar ne bilir, ne yazarlar! Hepsi yalan, Alman'ın işi bitmiştir. Size şimdiden söylüyorum komşular" diye 1941 senesi kışında herkese ilan ediyordu: "Çok fena kayaya çarptı başını. Daha parçası bile bir araya gelmez de iflah olmaz. Orası Fransa değil, Rusya, Rusya! Binbir türlü silahı vardır, daha en

ehveni kışı. Varın da geri yanını siz hesaplayın. Hem ne demek! Stalin'e el kaldıran kendini mezarda bulur, sen deli misin!"

Şiman'ın bunları üfürüp savurduğu zaman Alman orduları Smolensk'i almışlar, Moskova'yı zorluyorlardı. Güneyde Kırım'a ulaşmışlar, neredeyse Karadeniz Rus donanmasını temelli teslim alacak, Stalingrad'a varacaklardı. Bütün dinleyenler Şiman Usta'nın cidden deliliğine iman getirdiler. Eskiden hiçbir şeyin gökten inmediğini, ne varsa, ne söylenmişse insan beyninin mahsulü olduğunu söylediğinde bile kızdıkları halde yüzüne pek vurmazlar, kendileri günaha girmesinler diye birer birer yanından savuşurlardı. Gıyabında 'İyi hoş, kafalı adam... Kafalı adam emme bazan *esürüğü* tutunca işte böyle şaşırıyor.' derlerdi.

"Eh, artık buna ne ad koyalım? Almanlar üç aydır aslanlar gibi ilerliyor, Rusya'yı orta ortaya böldü de şunun daha boşa salladığı martavallara bak. Buna deli denmez de ne denir? Hem de zır deli!"

Kafa dengi, lafının üstünü altını bağlayabilen Kürt, Türk, kim olursa olsun birisini ele geçirirse en az yirmidört saat değirmenden dışarı bırakmaz. Adam "Etme eyleme, ekin tarlada kuruyor, bostan haftalardır susuz, muhakkak gitmem gerek!" dese de nafile... Hesaptan kaçmaz, yirmi beş otuz kuruş yevmiye verip konuştuğu çok adamlar vardır. Babamın da hiç yakasını bırakmaz, tatlı tatlı sohbet eder, hem de birlikte ufak ufak demlenirlerdi..

Şiman Usta yalnız usta değirmenci, inanmış bir sosyalist değildi. Kış boyu çalgı aletleri yapar ve de çalardı. İki üç kadeh parlatınca, kendi el yapısı kocaman gitarı kucaklar, Sivaslı meşhur âşık Pesendi'nin deyişlerinden akla gelmedik, şimdiye kadar işitilmedik makamlar çıkarırdı adını Kanarya koyduğu gitarından:

"Sofi, bir bak *ehl-i dil*in özüne
Karışma hikmete, ne esrarlar var.

Sofi, *tân* eyleme tamburu sazı
Anın her bir tellerinde *âğaz* var.

Lea, nâkabil olamaz *bi ilim* insan olamaz
Bir iki laf talim etmekle *suhendan* olamaz."

Saat ustasıydı da.. Her kış, odasının duvarını adam boyunda bir

saatle süslerdi. Saatin çarkları demirden olsa da, rakamlarını, yelkovan ve akrebini mutlaka ağaçtan yontardı. Nasıl bir usulle işletiyorsa, iki yanından birer metre uzunluğunda kalın urganlar sallatır, ucuna da kilolarca ağırlıkta taş bağlardı. Çok ilkel görünse de tik tak tik tak işleyerek bize keyif ve neşe veren bu saat, Şiman Usta'nın zamanını gayet güzel tayin ederdi. Tam ayarı tutturmak için çok çaba sarf eder, zaman harcardı. Günlerce uğraşır, bir sağdaki urganın boyunu uzatır, bir urganın sol ucundaki taşı değiştirir, daha ağır bir taş bağlardı. Ayar düzelirse, Şiman Usta'nın keyfine diyecek kalmazdı.

Önündeki ufacık sofrasında bir kadeh rakısı boz boz durur, yanında Tan Gazetesi, daha ötede sayfası açık duran Kropotkin'in "Etika"sı göz kırpar, hele Kanaryası da kucağında ise keyfi ve mutluluğu, Sivas'ın yarısına sahip olan Hılhılikyan'da bile bulunmazdı...

Ufak ufak rakıdan alır, isterdi ki sohbet sabahlara kadar devam etsin. Katiyen sarhoş olmaz, saatlerce önce sofraya nasıl oturmuşsa o dinginlikte ayağa kalkardı. Vücudu sallanmadığı gibi, dili de hiç sürçmezdi. Gide gide coşa gelir, ufak ayaklardan başlar, sesini yükseltirdi. Hem çalıp, hem okuyanlarda çoğu zaman olduğu gibi türküleri pek kıvrak okuyamaz, vurduğu mızraba ayak uydururdu.

Bizler öteki odalardan işitir, teker teker Şiman Emmi'nin etrafını ses çıkarmadan sarardık. En sonunda Garabed Ağa da gelir, meclis tamam olurdu.

Arada bir soluk alır, ufak rakı kadehine uzanır, kurumuş ağzını ıslatırdı. Garabed Ağa'nın içkiyle pek arası yoktu ama Şiman Emmi uzatırsa pek kırmaz, o da bir iki yuvarlardı. Bizler soluk almaz, terbiye edilmiş maymun gibi diz üstü gelir onları dinlerdik. Soluklanması bitince Pir Sultan'dan girer, Karacaoğlan'dan çıkardı.

"...Yıldız dağı, Yıldız dağı, neden dumanın kalkmaz" türküsüyle oturanları derde kedere boğardı.

Karısıyla önceden işmarla mı anlaşırlar ne, tereyağlı un helvasının buram buram kokusu gelmeye başlardı. Biz keyiften yerimizde duramaz, helvanın gelmesini beklerdik. Neden sonra Harganuş *Morak* herkesin önüne kaşık kalıbıyla topak topak helvayı kordu. O zaman bana mı öyle gelirdi, yoksa gerçekten de öyle miydi bilmiyorum ama, ömür boyu Harganuş *Morak*'ın helvasının tadına daha hiçbir yerde, hiçbir zaman rastlayamadım. Helvasını yiyen savuşup yatmaya çabalarken, Şiman Emmi yeniden kucaklara sığmaz

koca Kanarya'yı kucaklar, bu defa girerdi bir uzun havaya, dertli dertli bir hayli uzatırdı.

"...Hey hey de hey hey
Sivaslı kız gelin olmuş
Urfa'ya gider
Urfa'ya gider
Yar elinden giden
Gider Allah gider."

Bir an soluklanır, sanırsın ki daha okumayacak. Öyle derinden, öyle bir dertli, yeniden başlardı...

"...Bizi nasıl terk eder; eder Allah eder" der, mızrabı tellere sertçe vurur ve de bitirirdi. Dinleyenler *hışır mehman*, tuttukları soluklarını 'of' diye bir boşaltır rahat ederlerdi.

"Ömrün uzun ola da Allah ayaklarına taş dokundurmaya bre oğul, bu nasıl makamlar, bu nasıl deyişler? Buna can mı dayanır, ciğer mi? Vallahi *ciğergâh* olacağız, daha ötesi yok." Garabed Ağa teşekkürünü ve memnuniyetini böyle dile getirirdi.

Mızrabını tellerinin arasına soktuğu Kanaryasını duvara dayayınca artık faslın bittiğini anlayan çoluk çocuk, yorgun karı taifesi sessizce yatmak için yollanır, yalnızca uykusuz Garabed Ağa ve meraklı ben kalırdık.

Harganuş *Morak* o ikisine sıcak külde sade kahveyi sürerken benim elime de önceden sakladığı elmayı sıkıştırırdı.

Kahveleri höpürdetirler, adına siyasi icmal dedikleri günün politikasına geçerlerdi. Garabed Ağa'ya ince ince anlatmaya başlar, şöyle soluklandığı bir sırada, lafı Garabed Ağa kapar.

"*Varbed* Şiman, çok iyi söylüyorsun, çok hoş konuşuyorsun emme, aşağıda yalnız Türk komşular değil, tekmil Ermeni esnaf ve ustalar hep senin tersin lafları söylüyorlar. Ben de anlayamadım gitti. Kime inanacağımı şaşırdım" dese de Şiman Usta sinirlenmez, yumuşak yumuşak:

"Neler anlatıyorlar Garabed Ağa, anlat hele, anlat" derdi.

Garabed Ağa sıralar:

"Alman'ından, Rus'undan, peygamberinden..."

"Yeter, yeter Garabed Ağa! Yeter onların lafını edesin. Seni her karşılaştıklarında *pogov* görüp, atıp tutan o okumaz yazmaz Er-

menilerin adam olduklarını mı sanıyorsun? Evet, iyi demir döver, güzel çarık diker, en iyisinden kuyum işleri yaparlar, iyi bina kurarlar, bir de karılarına gece sıkı sarılırlar emme ve lakin ne kendileri okur, ne de çocukları okuturlar. Pazar günleri lacivert elbise, ayaklarına süet iskarpin giyer, kendilerini bir vilayetli sayarlar ki'' diye başlar, anlatır da anlatırdı Şiman Usta.

Yine bir sürü şey duymuş, yeni yeni şeyler öğrenmiş olarak yatağa girerdik...

Mebus Ispanağı

Bahar geldi... Gelmez olaydı! Tabakanda tütün, cebinde bir arkadaşa çay ısmarlayacak paran yoksa, cehennemin dibine gelsin baharı da yazı da! Üstüne üstlük ılık ılık güney rüzgârları da esmeye başladığından yiğit olan yiğidin bile beli *bıkını* tutmaz olur baharda.

Kış öyle miydi ya... Karda tipide koşa koşa Ömer Ağa'nın kahvesine girerdik. Beş on dakika, yüzünün gözünün karını buzunu çözersin; kör değil ya, senden evvel gidip oturmuş arkadaşlarından biri de çayını ısmarlardı. Vücudun soğuktan çiğ gibi, geçerdin pişpiriğin, prafanın başına, akşamı ederdin.

Ya şimdi? Upuzun bir gün. İşin yoksa başını sokacak bir gölge ara *kepenekli* koyun hesabı.

Dolanırken kendimi Ali'nin dükkânının önünde buldum. Dükkân caddenin üstünde; üstünde ama içinde bir şey var sanılmasın. Ali hem

yakın komşumuz, hem de ilkokuldan sınıf arkadaşımdı. Aynı yaşlardaydık ama o endazesiz gelişmişti. Genç yaşında çarşıya düşmüş, esnaflık ediyor; ama kazandığının kadrini bilen cinsten olmadığından gece götürüp olanını kumarcıların önüne boşaltıyordu:

"Girsene" diye bağırdı Haylogil'den Hesüğün Zihni içerden. Arkada, boş bir tablanın arkasına sığınmış, sofrasını düzenliyordu. O zamanlar Ali ile ben on dokuz yirmi yaşındaysak, Zihni elli beşini çoktan geçmişti. İspirtoyu suyla aşlıyor, kendine göre bir ayara getirmeye uğraşıyordu. Şöyle bir tadına bakıyor, "Yok, biraz fazla kaçtı" diyor, azıcık su ilave ediyor, "Yok, bu defa da epey hafiflettik" deyip ispirtodan biraz dokunuyordu.

Tabakayı uzattı. Sigaraları tam zurna biçimi, bir ucu ince, bir ucu kalın sardık. Ben bir nefes sigaradan, Zihni bir ağız ispirtosundan aldı.

"Ne olacak şu bizim halimiz?" diye naralanmaya başladı. Otuz kırk senelik alkoliklerden olduğundan daha ilk kadehi bitirmeden sarhoş olur, kendi deyimiyle, ninniniye binerdi. Bundan sonra yanındaki yöresindeki onu idare edip ya yatağına yatıracak, ya da olduğu yerde zaptına alıp ayılıncaya kadar orada hapsedecekti.

"Ne olmuş halimize?" dedim. O sıra aklından ne geçiyorsa dışarı döktürmekti maksadım.

"Ulan" dedi, "Bu ibne dünyada zengin hep zengin, fakir ise hep fakir; daha ne olsun?"

Biraz gıdıklamak istedim:

"Peki, hep böyle mi gider sürgit?"

"Ne belledin hıyar ağa! Sen o kafandaki ham hayallere *kişe* de! Alnımıza öyle yazmış ki yazımızı, dünya dünyaya gelse, ne İngiliz'in kanunu değiştirebilir, ne de Rus'unki. Biz de işte böyle değişmez oğlu değişmezük..."

Öyle, çokça kitap okuyup da lafı bir türlü bir dala bağlayamayan şaşkınlardan değil de, işte böyle yiyerek içerek, sıkıntı çekerek, bir türlü iki yakası bir araya gelmeyen gömleksizlerden dinleyeceksin lafın tumturaklısını. Birden Ali içeri girdi

"Sofranıza bakarak ooo keyfiniz gıcır diyeceğim ve lakin suratınızdan düşen bin parça olur. Yine bok sineği sarmış her yanınızı. Ne olmuş yani, yıkılmış dünyaya ikiniz iki taraftan siz mi direk olacaksınız?"

Ali fakirdi, fakir çocuğuydu ama zenginden aşağıda oturanlardan değildi. Onlarla kumar oynar, boğuşur, eline para geçerse Zara'da en fakirlerle, en geri kalmış gözükenlerle yer içer, onlara insan değeri verirdi. Zihni de bunlardan biriydi. Gençliğinde her boyayı boyamış, bir işte dikiş tutturamamıştı. En sonunda bir mangal peydahlamış, üstüne hemen oracıkta parmaklarıyla bastırıp közlediği köfteleri fırıncı Kör Mehmet'ten getirdiği yumuşak, uzun pideler arasında satmaya başlamıştı. Herkese küfredip sövse de Zaralı'nın sevgilisi olmuştu. Hiç işi belli olmazdı Zihni'nin; biraz gariban gördüğünden para almaz, küfredip kovalar, biraz kuyruğu dik olandan iki mislini çıkarırdı. Mangalın altında, görünmezdeki ispirto kadehini ikide bir başına dikerdi. Çoğu zaman içmeye erken başladığından oraya sızar, Zara'nın kopukları kalan köfteyi kendileri pişirir, kendileri yerlerdi. Zaten bir günlük olan sermayesi biter, ertesi gün ağzını yine poyraza dikerdi.

Bu yüzden Ali, Zihni'ye hem kötü söyler, hem de onu sahiplenirdi. Ali'nin korkusundan haylazlar fazla dokunmasalar da Zihni bir türlü güne gün ekleyemezdi. Koca çarşının içi... Yiyen savuşuyor. Ayıldığında "Ne yaparsın baba, herkes halis muhlis babasının dölü değil ki şu yediği *soyka*nın parasını doğru dürüst getire de vere... Hangi orospu çocuğuyla başedeceksin!" derdi.

Kendini hiç değilse köftenin sonlarına kadar zapt edip baş edemeyen Zihni, çarşının haşaratına nizam vermeye çabalardı. Epey uğraştılar, *olgörüp* çaresini bulamadılar. Terzi Topal Haçik en son bir fikir attı ortaya. Bundan böyle köftenin etine kâfi miktarda sarmısak katmakta karar kıldılar.

Topal Haçik de uğursuzun tekiydi. Ne parasının, ne de sağlığının kadrini bilir, akşama kadar çalışır, sabaha kadar Zara'nın çakallarına kumarda ütülür, kazanç torbasını boşaltır, gece boyu barbut attığı yumruğuyla dövdüğü göğsünün ağrısını da gün boyu ufak ufak rakı içerek savuşturmaya uğraşırdı. Yaptığı işi her zaman çok beğenir, en doğrusunun o olduğunu inatla savunurdu. Oturup konuşsan bal akardı ağzından. Aklının ermediği bir şey yoktu. İste, dünyayı bozsun da yeniden düzsün. Ve lakin yaptığı ışi çocuklar bile yapmaz, böyle bir kademsiz!

Neyse ki Zihni gibi henüz ispirtoya düşmemişti. Hâlâ rakı parası buluyordu. Kalça çıkığı Topal Haçik'in sol bacağı sekiz on santim kı-

saydı ama çok notalı bir yürüyüşü, satıver anasını şu dünyanın der gibi bir sallantısı vardı. Zaten Zara'nın yarısı topaldı. Doğuştan kalça çıkığı çocuğu o devirde kim anlayacak da kim düzeltecek! Yürümeye başlayınca, iş ufaktan ortaya çıkar ama doktor ne gezer o devirde Anadolu'da? Bulunsa da o çağda, oralarda doktorluk yapan doktorun gücü mü yetermiş kalça çıkığına? Artık say ki başa çıkasın: Topal Mıhitar, Topal Tevfik, Topal İsmail, Topal Garo, Topal Kalust, Topal Haçik, Topal Hamdi, Topal Anşa, Topal Mehmet Ali, Topal Ali Rıza... Yahu kasaba hepten kül hışır! Avuç içi kadar bir kasabada bu ne kadar alil aksak, şaşılır...

Topal Haçik Ağa sağıyla dikildi, solunun parmak ucuna basarak elini kaldırdı. Üçü bir aradaydılar. Zaten aynı deliğe çiş eden sıkı ahbaptılar. Kumar, rakı, rezillik bir araya getirmişti ama iyi getirmişti Ali, Haçik ve Zihni'yi... Ellerine bir fındık içi geçse beraber yiyen cinstendiler. Nerelerde gezseler, her ne işle uğraşsalar birbirlerinden haberleri olur, birbirlerini kollarlardı.

Zihni sarmısağın adını duymuştu ya, birkaç gündür köfte yapmıyordu. Ne olacaktı acep? Sarmısaktaki kerameti bir türlü anlayamadı; ama içi içini yiyordu. Birkaç gün içinde karnı, bağırsağı inceldi.

"Ali, şu halime bak, kalça kalmadı ki şalvar bacağımı tutsun. Bizim avrat bile kaç gündür bana büyük birader diye seslenir oldu. İçime kötü şüpheler düştü. Durup dururken avradı günaha sokarız da bunca yaştan sonra, çatal boynuz taktırırız korkusu..."

O her dem celalli Ali'nin gülmesi tuttu da karnını tuta tuta yerlere yattı. Yattığı yerden bağırıyor:

"Ulan, bunu nereden çıkarttın, nasıl bu şüphelere düştün? Ulan, ağzında diş kalmamış karını tanımasak biz de inanacağız."

"Ali, sen ne diyorsun! Yaşın genç, tecrüben hayli noksan. Ben bu saçları ağarttımsa, ağzında tek bir diş kalmamış, üçüncü baharını sürdürenler arasında ağarttım. Bizim avradın ağzının ön tarafı düz terliğe dönmüş emme, geride iki azı dişi hâlâ sallanıp duruyor."

Haçik öteden atıldı:

"Zihni kardaş, uzattın ki temelli tadını kaçırdın. Ya bize ne demeli? Altı aydır bacı kardaş yatıyoruz..."

Zihni yine başladı.

"Ulan oğlum, karılarınız olan gelin ablalarımın hele şimdilik ses

çıkarmamaları, sizin uykusuz, yorgun düşmenize yormalarından. Daha gençler, bunlar gelir geçer, demelerinden. Yaşlı kocadan bekleyeceği kalmazsa avrat kısmının, Allah fırsat vermesin..."

Ali doğruldu.

"İşte terzi, çıkar şalvarını da, Haçik bir makine çeksin. Daha karı da kaçmadı. Hele köfte de mangal da bekleyebilir. Biz gidiyoruz, siz buralara mukayyet olun. Sağ kalırsak yarın görüşeceğiz."

Ali ile daha önce sözleşmiş olan Tellal Hasan'ın oğlu şoför Topal Ziya çıkageldi. Beni de kattılar yanlarına, çıktık yola.

"Nereye Ali?"

"Sesini çıkarma, doğru Tokat'a..."

Artık ne ses çıkaracağım? Ben de zaten düşecek yer arıyorum. Topal Ziya hem şoför, hem de sessiz. Hiç görülmüş mü böyle ağzı var dili yok şoför? İşte sana Topal Ziya. Ama bir telaş, bir sürat. Bizi seyredenin dili tutulur. Ali öyle istiyor. 'Al Allah kulunu, zapteyle delini' tarifinde bir sürat, osuruğumuza sapan taşı kavuşabilemez.

Gecenin saat dokuzu Tokat'ın meydanında dama dedik. Bundan ötesi can sağlığı. Ziya, Ali'ye temennahı çaktı. Gidip baldızını görecekmiş. Kalın kasketiyle üstünü başının tozunu silkeleyip topal topal uzaklaşırken Ali bağırdı:

"Ziya, çok uzaklaşma, erken döneceğiz..."

"Geç gelip de erken dönmek gibi bir kanun Tokat'ta yoktur" diye birkaç ağız birden bağırdı.

Kokuyu nasıl, haberi nasıl aldınız? Boyundan adam asılır yedi sekiz babayiğit sardı her yanımızı. Zaten havasından mıdır, suyundan mıdır nedir, erkeğinin de, karısının da boyuna el kavuşmaz şu Tokat'ın. En azı yetmiş kara okka kantarlık. Tabii bu bağlık bahçelik beldede insanlar, bizim Zaralılar gibi tilkinin güz soğuğuna uğramış, halsiz, sümüklü eniğine benzemeyecek...

"Vay! Zaralı Mazinoğlu Ali Okur gelmiş!" diyen, yalnız elleşip tokalaşmıyor, kaldırıp kucaklıyor da.

"Vay, sen hoş gelmişsin... vay, sen sefa gelmişsin... vay, sen bizim başımız üstüne gelmişsin" diyen diyene.

Tokat'ın en namlı lokantasını kapattılar. Ola ki lüzumsuz adam girmeye!

Lokantanın sahibi de bizi karşıdan kaptı. Meğer o da tanırmış Mazinoğlu Ali Okur'u.

"Vay, ömrün uzun olsun Ali!" diyorum içimden. "Bu genç yaşta, er zamanda, ne kadar nam saldın da böyle bir hatır sağladın, şaşılır."

Herkes kuruş üstüne kuruş biriktirirken, sen de Ali gibi, garibe, dara düşmüşe yardım edersen, karda kışta naçarı kesilmiş yiğidin atını arpalar, cebini harçlıklar, Karahisar'a mı gidecek, Niksar'a mı savuşturulacak, icabına bakarsan, bir yanlışlık yaptı diye çarşı esnafı hep birlikte bir garibe hücuma kalktığı zaman bıçağı çekip, tabancayı patlatıp, o arkasızı yalnız başına gövdeyi ortaya atıp kurtarırsan, kendinden önce garibanın sigarasını düşünür, paketi gizlice cebine sokarsan, senin de namın yürür yavrum... Böyleleri var mıydı tarihte? Anlatılsa da inanma. Var idi ise de nesli çoktan tükenmiş olmalı. Kolay değil Mazingil'den Ali Okur gibi olmak.

Hele bak hele! Zihni'yi kayır, Topal Haçik'i, Kirkor'u evvelemirde kolla. Çarşı üzerinde işittiğin haksızlığın, namussuzluğun üstüne yürü hemen, tepele. Darda kalmışın, amana düşmüşün derdine çareyi bul. Be hey Allah'ın aslanı, senin evin yok mu? Senin geçim derdin bulunmaz mı? Yok arkadaş, yok! Ali eller için yaratılmış, eller için yanmaya gelmiş bu dünyaya...

Sürdüler bizi lokantanın baş köşesine. Gayet güzel döşenmiş. Orta yerinde, Tokat'ın Anadolu'da dillere destan sebzeli kebabını pişirecek fırını var. Her ne kadar Sivas kebabı olarak nam salmışsa da memleketi Tokat'tır.

Ali beni oturtmadan kendisi oturası değil. Soruyorlar:

"Yiğidin adını bağışlamadın Ali kardaş?"

"Adı Kirkor, emmimin oğludur..."

Daha ne ak, ne kara diye kimsenin ağzından tek bir kelam çıkmıyor. "Beyden gelen beydir" anlayışıyla Ali'den çok bana itibar ediyorlar.

Hepsi de feleğin çemberini çoktan parçalamışlar, daha da parçalayacaklarından gayrı. Her biri o yollarda namlı... Meydanları, sofraları Ali gibi parlak ama zannederim haneler harap olsa gerek.

Kimi üç leşi birden atlamış, domuzuna gününü bihakkın yatıp çıkmış... Kimi bir o kadar tepelediği halde nefsi müdafaadan yırtmış. Velhasıl yağlı sicim yıllar yılı tepelerinde sallanmış durmuş ama bir türlü boyunlarını ele vermemişler. Hepsinin bıyıkları burulmuş, fındık yağıyla yağlanmış. Bende zaten bıyık yok, Ali de bıyık sevmezdi. Biz ikimiz tıfıl...

Kapılar hepten kapalı olduğundan içerisi kebap dumanı. Ali bir ara en yakınımızda olan ikisine söyledi.

"Arkadaşlar, sebeb-i ziyaretimizi nezaketinizden dolayı sormadınız. Biz buraya kamyonla ıspanak götürmeye geldik. Aklımız başımızdayken söyleyelim de" deyince her ikisi birden:

"Ali kardaş, Tokat'ı yoluna kurban ederiz. Bir kamyondan ne çıkar, bir kamyon da biz ekleyelim. Düşündüğün şeye bak. Hele bir karnımızı doyuralım da..."

Şöyle bir baktım Tokatlı yiğitlere. Kapılar kapalı ama ufak bir dokunuşta yerlerinden sıçrıyor, kapının birazcık aralanmasından ürküyorlardı. Allah içlerinden rahatlığı çekmiş almış da, tekmilini dikenli minderlere oturtmuş gibiydi.

Ali'de kamaların çeşidi, bir iki de tabanca bulunurdu ya, daha bir Allah'ın kulunun budunu bir santim çizip bir gram kanını çıkarmış değildi. En fazla birkaç şaplakla işi halleder, yoluna koyardı. Allah esirgesin, Ali adam öldürecek de kendisi rahat edip yaşayacak! Öldürmek dünyanın en korkak, en sefil adamlarının kârıdır. Ali öyle mi ya? O bütün insanları, fakirleri, güçsüzleri de kendisi ile yaşatmaya uğraşıyordu.

Damacana damacana sürdüler Tokat'ın en iyi ev şaraplarını önümüze. Masaların yüzüyle bir kebap. Ye babanı ye! Ne yapmalı, iki miden yok ki. Kadehi kaldıran, Ali'nin şerefine..

İnce saz takımı hiç durmamacasına Tokat havaları çalıyor. İki cümbüş, bir keman, bir de tef. Ha babam ha..

Ali ile ben rahat rahat şarabımızı yudumluyor, kebaplarımızı çimdikliyoruz. Ali bana yavaşça:

"Emmioğlu, bunların patırtıları çok, ahenkleri bol, bakalım sonunu nereye bağlayacaklar?" dedi.

Tokatlılar da edepliler doğrusu. Kafayı bulan eli kulağa atmıyor. Meclisin büyüğü, ağası, Çürüğünoğlu Mehmet isimli babayiğidin biri. Sanki orkestra şefi gibi. Elini bir kaldırmasıyla saz başlıyor; o ne zaman işaret verirse de bıçak gibi kesiliyor. İyi bir âlem olacağa benziyor; ama her faslın başında bizim isteğimizi soruyorlar. Biz ise "cemaate rahmet" deyip işin içinden sıyrılıyoruz. Tokat, bağlık bahçelik, muhabbeti bol bir yer olduğundan, ince sazı da makamı nereden açıp, hangi havada işi bağlayacağını çok iyi biliyor. Biz de bir lafa kadir olup hamlık yapmadık.

Şarap, Kızılırmak seli gibi akmakta; ama Tokat'ın havalarının çoğu oynak ve oyun üstüne. Bir ara Çürüğünoğlu, yanıbaşımızda oturan avcı yelekli yiğide bir işmar eyledi. Bıçak, silah taşıyan yiğit, genellikle avcı biçimi, omzundan iliklenen yelek giyecek ki gizlisi aşikâr olmasın. Ama bu yanımızdaki yiğidin kaması o kadar uzun ki ucu yeleği savuştuğu gibi sandalyeyi dövüyor. Başladı yüksek bir perdeden:

"Tokat bir bağ içinde
Gülü bardağ içinde
Tokat'tan yar sevenin
Yüreği yağ içinde
Aman da yarim aman..."

Vay anam babam vay... Olursa bu kadar olur. Ah ulan ah çeken Çürüğünoğlu Mehmet'in surat durumunun düzenine, yahut müsaadesine göre "Ah yalan dünya ah!" diye inliyorlar. Ve lakin düzen bozulmuyor. Ben tahmin ettim. Oturduğumuz biçimde kalkacağız. Çürüğünoğlu'nu iyi sayıyorlar. Okumuşluğum vardı, Rusya'daki Kazak meclislerindeki atamanmışçasına herkes ona hürmette. İşmarı alan söylüyor, işareti gören susuyor. Zara'da da işret meclisi olur ama nerde Tokat'ın nizamı, nerde bizim Zara'nın *it oranlaması*. Eğri oturup doğru konuşmalı.

Şarap, kebap, sevgi, muhabbet meşheri içinde yürüyoruz. Öyle bir an geldi ki millet birbirine sarılıp şapur şupur öpüşmeye başladı. Hep böyle olur zaten; hava muhabbetli olur da alkol duvarı aşılırsa, sevgi gösterisi sözde ve niyette kalmaz, sarılmaya, öpüşmeye dönüşür... Tam o havadayız artık.

Ali dayanamayıp bağırdı.

"Kebaplar tazelensin, büyük bir damacana şarap benden. Kusura kalmayın arkadaşlar!" dedi ve koynundan üstü bozkurt resimli beşlik banknotu çıkardı. Etraftan "Aman Ali olmaz, katiyen olmaz, koy şu parayı cebine!" diye rica edip yalvarıyorlarsa da Ali laf anlayacağı kerteyi çoktan aşmıştı.

"Yok arkadaşlar, bu kadarı da fazla, sağ olun. Yiğidin ekmeği yiğidin kursağında eğlenmemeli. Çürüğünoğlu Mehmet ne nizamlı delikanlı ki yalnız kendi tayfasını değil, bizi de idare ediyor."

Çürüğünoğlu Mehmet "Pekâlâ, baş göz üstüne" deyip, Ali'yi ya-

tıştırdı. Gizliden beş banknotu cebime soktu. Saz santur devamda. Öyle bir makamına ayar düştü ki Ali uzun havayı patlattı.

"Yine kalktı göç eyledi İran kervanı

Heyy heyy heyy..."

Amanın da aman. Büyük bir patırtı koptu. Oturanlar ayağa kalktı, lokanta uğultu içinde dalgalandı. Ali'nin üstüne düşen, yüzünü gözünü öpen.. "Ali bu yollar sana kurban olsun!" naraları.. Muhabbetin çıtası öyle yükseklere sıçradı ki Çürüğünoğlu neredeyse nizamı sağlayamayacak. Bırakmıyorlar ki Ali hiç değilse "Türkmen kızı katerlemiş mayayı" deyip beyiti bitirsin.

Muhabbet daha bir hayli sürdü. Daha da bir hayli sürecekti ki Topal Ziya geldi, dayandı kapıya:

"Haydi Ali, vakitliyken yola çıkalım. Zaten sıcağa kalırsak ıspanaklar bozulur, hiç olur."

Kapıya çıktık. Ziya'nın kamyonuyla bir başka Ford kamyon ağzına kadar ıspanak çakılı. Gayet usturuplu, sandıklarla, sepetlerle yerleştirmişler. Aşkolsun Tokat uşağına doğrusu! Biz de ot hesabı, kamyonlara yığılı bulacağız zannediyorduk. Ali başladı yine konuşmaya.

"Değerli kardaşlar, sağ olun! Yiyelim içelim, hesabımızı bilelim. Şimdi şu ıspanakların hesabı?.."

Hiç kimse bir lafa kadir olamıyor Çürüğünoğlu Mehmet'ten gayrı...

"Ali, ıspanağın ne değeri var? Kırk yılın başı memleketimize geldin. Basit bir iş için para alırsak Tokatlının dağlar kadar şerefine halel gelmez mi? Bizi bırak da sen düşün."

Sarılıp öpüştük, helalleştik, yola koyulduk. Ben Topal Ziya'nın kamyonunda önde, Ali arkamızda Tokatlı kardaşın kamyonunda. Topal Ziya nasıl da *tulalıyor* doküz yüz otuz iki doğumlu Fordu. Ufak bir tümseğe çarpsak parça parça olacağız, Allah beterinden saklasın!

Çamlıbel'de, suyun başında bir mola verdik. Tokatlıların çocuk kundağı gibi sarıp sarıp şoför mahalline attıkları kebapları çıkardık. Kebabı yalanarak yiyince Topal Ziya daha tutulur mu? "Ver elini Zara" diyor. Ne Yenihan, ne Sivas, ne de Hafik... Evvel Allah'ın izniyle Zara!

"Ulan oğlum, hayır dile, bu namussuz makine bir tel üstünde koşuyor."

"Yok arkadaş" diyor. "Ver elini Zara..."

Sabahın saat sekiz buçuğu dokuzu olmadan vardık Zara'ya. Esnaf kepengini daha yeni açmış. Tepesi delik Halil İbrahim Emmi'yle oğlu Ağası sattıkları sütün tenceresini ancak yarılamışlardı. Dördümüze sıcak sıcak sütü kavuşturdular. Gece boyu içilen içkinin üzerine sıcak süt çok çok iyi gitti. Zihni ile Topal Haçik'i bekler bulduk. Onlarda bir keyif, bizde bir şadımanlık, deme gitsin... Ali hemen emri verdi:

"Zihni, şu oturduğun tenekeyi boşalt, senin mangaldaki büyük köfte maşasını da eline al, tenekeye notalı iki kere vurup, bir kere bağıracaksın..!"

Zihni yılıştı:

"Ne bağıracağım Ali?"

"Mebus ıspanağı, mebus ıspanağı, kilosu üç kuruş, mebus ıspanağı!"

Zihni zilli maşayı vurup da duruyor. Çarşının orta yeri gitti mi gürültüye:

"Mebus ıspanağı... Mebus ıspanağı... Kilosu üç kuruş!"

Oluk oldu da aktı millet. Vay anam babam vay! Tartmayla baş edemiyorsun. Ne tartması? Ali o pençeli elleriyle avuçladı mıydı, kaldırıp milletin önüne atıyor. Adı bir kilo, oysa bir buçuk kilodan da fazla. Ahali bir yürümesin, daha durduramazsın. Kimi oracıkta *peş*ini çeviriyor, kimi gömleğini sıyırıp, sarıp savuşuyor. Meraklılar soruyor:

"Neden mebus ıspanağı?"

Ali cevaplıyor:

"Ankara'dan geldiğinden... Görmüyor musunuz, kınalı kınalı mebus ıspanağı! Halk bundan böyle mebus ıspanağının aynısından yiyecek! diye emir vermiş İsmet Paşa. Gazi paşamız da köylü milletin efendisidir dememiş miydi? İsmet Paşa ıspanaktan başladı müsavata, daha ne istiyorsunuz?"

Zihni, zilli maşayla bir yandan tenekeyi dövüp "Mebus ıspanağı, mebus ıspanağı" diye peltek diliyle bağırıp ortalığı gürültüye boğarken, bir yandan da paraları tenekeye atıyordu.

İhtiyarın biri ıspanağı eteğine toplamış savuşurken aceleyle geri döndü.

"Ali can, Ankara'dan başka haber var mı? Bunu acaba pişirerek mi, yoksa pişirmeden mi yiyeceğiz? Bu hususta bir işaret var mı?" deyince, Ali gülmekten yerlere yattı.

"Emmi, emmi, İsmet Paşa bu hususu temelli serbest bıraktı. O eski *babik* devri çoktan geçti, rahat olsunlar, ister çiğ, ister pişmiş yiyebilirler, diyor."

Yirmi paralar, kırk paralar, yüz paralar... Yallah maşallah üzeri eski yazılı, sarı beş kuruşlar. Şangur şungur at tenekeye. Kâğıt para o vakitler yeşil kanat dedikleri bir banknottu. Ne gezer..! Gelenlerin hiçbirinden çıkmadı bozdurmak için.

Ali, Dalaklıgil'den, Çelebigil'den, *Cingan* Mahallesi'nden, çoğu kenar kenar bekleyip uzaktan seyreden garibanların yakasından tutuyor, kucaklarına ıspanağı doldurup gönderiyordu.

Kamyonun birini iki saatte *follattık* attık. Kamyonun tabanını da Gecekor ile Cenaze Müdürü temizlediler. Bu ikisi doğduktan sonra çarşıya bırakılmış, kahve aralıklarında, kapı arkalarında büyümüşlerdi. Esnaf yüzlerine bakmış bakmış, bu isimleri yakıştırmıştı. Şimdi koskocaman adamlar, yine adları Gecekor ile Cenaze Müdürü..

İkinci kamyon da süratle boşalmaya başladı. Bakma sen Tokat'ta pırasanın ıspanağın üstüne köpeklerin çiş edip, eşeklerin pislediğine. Zara'da *tutiya*. Yılda bir kez bile midesi ıspanak, pırasa görmez Zaralının.

Ali bu defa makamı değiştirtti Zihni'ye.

"Bundan sonra tenekeye bir maşa vurup, bir mebus ıspanağı, bir de imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kütleyiz diye bağıracaksın."

Zihni bu çelpeşik lafları nasıl söyleyecek? Ali yine de zorluyor. Zihni bağırıyor.

"İntizamsız, hesapsız, kaynamış bir küldeyiz! İntizamsız hesapsız kaynamış bir küldeyiz!"

"Yetişir ulan, Allah belanı vermesin! Rezil ettin bizi. Sen hiç mi medeniyet tarlasında yayılmadın?"

Zara'da medeniyet tarlası, mektebin arkasındaki Cılğogil'in tarlaya denirdi. Çünkü umumi helaların pisliği, kanalizasyon olmadığı için o tarlada göllenip kalıyor, o semti kokuya boğuyordu. Medeniyet tarlası, yeniliğe bir tepki!

Yarım teneke dolusu yirmi para, kırk para, yani bir kuruş; yüz para, yani iki buçuk kuruş ve beş kuruş. Say say bitmez. Aynı cinsleri deste ile üst üste koyuyoruz, devrilip bozuluyor, al baştan bir daha. Yirmi yedi lira, otuz kuruşu tekmil ettik. Ben de cebimdeki banknotu uzattım. Ali celallendi.

"Görüyor musun adamları, bizi her tarafımızdan bağlayıp mahcup ettiler. Eh! Gün ola harman ola..."

Paraları dördümüze pay etti. O zamana göre iyi para, kaymakam maaşı değilse de neredeyse tahrirat kâtibi aylığı. Allah bin bereket versin. Bir yıllık yol mükellefiyeti olan altı lirayı rahatça ödedik, beğenmez misin?

Sıra geldi Zihni'nin köftesine. Karar alındı! Ya köfte satılıp bitinceye kadar Zihni ispirtoya el uzatmayacak, ya da köfte sarmısaklı olacak. Ali soruyor Haçik'e:

"Neden sarmısak?"

Topal Haçik izaha başlıyor.

Seferberlik'ten önce Dikran'ın hanında, meşhur Paçacı Agop Usta varmış. Mal tırnağından yaptığı paçayı bir yiyen bir daha yemek istermiş. Gel gör ki bizim sarhoş Agop Ağa paçayı pişirir pişirmez, Meyhaneci Oskihan'ın meyhanesinde sabah sabah kafayı tütsüler, dükkânına döndüğünde, paçanın güveçlerini bomboş bulurmuş. Can havliyle, sarhoş sarhoş çarşıya fırlarmış. Kimi yakalasa "Sen bizim dükkânda paça yedin mi?" diye yakasına yapışır, "Yok, Agop Ağa" dese de yakasını bırakmazmış. Adama ağzını yaklaştırıp "Hohh et bakayım" diye hohlatırmış. Sarmısak kokmazsa Agop Ağa'nın elinden kurtulurmuş. Eğer sarmısak kokuyorsa, isterse evinde sarmısaklı bir şey yemiş olsun, kurtulmanın imkânı yok. Hem de sarmısağın koku derecesine göre kaç çanak yediğini o saat anlar, ona göre parayı sızdırırmış. Agop Ağa'nın elinden Zara'nın yerli ahalisi bir yana, civar köylüler, Koyulhisarlı, Suşehrili yolcular dahi kurtulamazlarmış.

"Şimdi bizim Zihni demek ispirtosunu içip sızacak. Eee sonra ne olacak? Biz çarşı pazar rast. getirdiğimiz it dölünün ağzını koklayacağız, sarmısak kokuyor mu, kokmuyor mu!"

Ali olmazı çekti, ayağa kalkıp bağırmaya başladı.

"Ulan topal şeytan! Zaten az boğuşuyoruz boynuzu kurtlularla, sen bütün bütüne, her gün çarşıyı Mercidabık Meydan Muharebesi'ne çevirttireceksin! Sonra, Paçacı Agop Ağa'nın devrinde hatır sayılır, gönül alınırmış. Ya şimdi öyle mi? Herkes birbirine vurucu öküz gibi bakıp davranıyor. Paçacı Agop Usta sızıp uyumazmış ki; dükkâna dönüp, güveçleri boş bulunca peştemalın eteğini beline sokar, rakının da verdiği cesaret ve enerjiyle, pehlivanlar gibi onun

bunun yakasını toparlarmış. Şimdi bu bizim uyuz Zihni sızıp kalacak, demek bizler belaya düşeceğiz. Ben arka çıkmayı, kollamayı severim ama bu böyle olmaz. Bu davranış bizi yiğitliğe değil, götürse götürse itliğe götürür. Sonra milletin sarmısaklı turşudan gayrı kuru ekmeğine katık edecek nesi var ki? Herkes sarımısaklı. Zavallı sarmısaklı Zara... Adamı yaka paça toparladık, bunu nasıl ayırt edeceğiz? Bu turşu sarmısağı mı, yoksa Zihni'nin köfte sarmısağı mı? Onu bilse bilse Paçacı Agop Ağa bilip ayırabilirdi. Sen gel şu kahpe feleğin işine bak ki o da çoktan yitip gitmiş Seferberlik yıllarında..."

Pıte Ebe ile Torunu

Ortadan uzun boyu, eti kemiğine iyice yapışık gövdesi, kara mı kara kaşları vardı. Yirmi yaşına doğru, *millet mekteplerinde alfabeyi az çok sökmüşse de haylazlığından işi daha ileri götürememiş, *olgörüp* okumayı öğrenememişti.

Adam sen de! Çekemoğlu Rıza vurup Zara'nın yüzünü satın almışsa, okuması yazması yüzünden mi? O da benim gibi Seferberlik'ten önce okuma yazma bilmez yalınayağın biriymiş. Allah, ya kulum Rıza, yürü deyince, o da başlamış yürümeye. Yürüyüş o yürüyüş. Nice aç susuz rüştiyeliler akşamın rakı parasını koparabilmek için önünde yatıp yuvarlanıp, aldığı toklunun, sattığı *yoz* davarın hesabını yapmaya çabalamaktalar.

Okuyup da adam olanını ben daha görmedim Zara'mızda. Okumaya, öğrenmeye ne kadar çaba harcarsan itoğluitlikten o kadar geri

kaldığının resmidir. Benim zorum ne ki tatlı canımı eziyete sokup okuyacağım?

Günün birinde, ola ki kısmette olursa, Muhlis Efendi'nin oğlu Ziya gibi kaymakam olacağım da –olamam ya, olduğumu farzet– kırk panganota bir ay kul köle olacağım... Allah yazmışsa bozsun! Kurban olduğumun göynüne güç varmasın. Çocuklarıma bile kısmet etmesin.

Bilinmez değil ya, biz Seferberlik artığıyız. Aç susuz sefil telef bu günlere geldik; ama bir bana, bir de Pıte Ebeme sor.

Çerkez Osman dedem Seferberlik'ten epey önce ölünce, Rışvan* Kürdü ebem Pıte Hatun yedi haylazla kalmış mı mağaranın deliğinde? Çerkez dedem hem topal, hem de *kanayak* bir şeymiş. Ve lakin Pıte Ebeme gelince, Kürt emme Kürdün de Osmanlısıydı.

Topal Çerkez dedem zengin Ermenilerin yanında uşaklık, yanaşmalık etse de, Kürt Pıte değneği çekti mi atlıyı attan aşağı alanlardan idi. İpsiz oğullarını kuşbazlıktan, haylazlıktan beri çekemese de, mahallenin bir hayli kızına gelinine korkusunu çektirmişti. Yalnız bizim evdekilere değil, tekmil komşulara hayır öğütte bulunur, en doğru yolu hiç usanmadan gösterirdi.

"Aman ha aman, yetişkin kızlar, kocası gurbette gelinler sesinizi duymiyim. Dışarıda hıngırtıyla, yüksek sesle gülmeyesiniz. Ev içinde, akraba arasında olabilecek ufak tefek dırıltılara da kulak asılmayacak! Olur ya, erkek halidir. Bu kayınbirader olur, yakın enişte olur, kolunuzu tutar, kaba yerinizden etinizi burar murarsa, sakın ola ki ses çıkarmayasınız. Durup dururken insan namusunu fasletmez. Her şey olur ama ses kapıdan dışarı çıkmayacak haa!" diye Kürt değneğini kaldırırdı.

Kafkas cephesinden babamın *karalı*sı gelir gelmez, çiçeği burnunda üç yıllık gelin olan anamı haylaz Hasan Emmimin koynuna işte bu yüzden soktuydu Pıte Ebem. Iraz anamın canı kaç ki karşı gelsin! Ben o sıra daha bir karıştım emme ortada söyleneni duymaz, karanlık köşelerde olup bitenleri de görmez değildim. Iraz anam sessiz sessiz ağlayıp burnunun sümüğünü çekerken Pıte Ebem söyleniyordu:

"Sus, Golo'nun yalınayak, tumansız kancığı! Oğlum Rıza öldü diye biricik Osman'ımın boynunu, onun bunun kapısında eğri mi bırakacağım sanıyorsun? Ben atımın yerine eşek bağlayacak kahpe

orospulardan değilim. Hasan'ımı daha gücçük buluyorsan iki sene beklesene kahpe, o zamana kadar onun da eti iliği dolar. Er dediğin, erkek dediğin nedir ki, *gıdik*, danaya benzer. Avucunun içiyle ufak ufak besleyip, üstüne alıştıracaksın... Sen Hasan'ımı o zaman seyreyle, sana nasıl koç gibi bir koca olur. Hemen baban olacak kavat Golo'nun Mehmet'in evine gideceksin de başın göğe mi erecek? Bu Seferberliğin kıtlığında er ne gezer, erkek nerede bulunur? Tabii, baban, çengelde yaş et uzunca boylu beklemez, kurtlanır diye korkup saracak seni kendi yaşında, ya sağır ya çolak bir dürzünün sırtına. Sonra geberinceye kadar kocanın koynunda kocasızlık çek. Bir de bana sor; şimdi toprağı haber vermesin, elli sene kaynatan olacak o yaşlı Topal Çerkez'le evli yaşadım da doya doya şöyle kemiklerimi çatırdata çatırdata bir koca yüzü mü gördüm, zannediyon! Ölü bizim, Allah rahmet eylesin."

Ebem açlık kıtlık yılları Muguşyan Rupen Ağa'nın fırınında pişiricilik yapar, bizi ekmeksiz bırakmazdı. Tekmil kadınlar dertlerini Pıte Ebeme açarlar, ben küçük Osman, ebemin eteğine yapışık, dinler dinler, ta o küçük yaşımdan bütün gizli kadın dertlerini anlardım. El kadar, adama benzemez bir *sapısilik* görürlerdi beni. Bu dul karıların, taze gelinlerin her biri kocasızlık yüzünden dert içindelerdi. Pıte Ebem kara kıllı Kürt kaşlarını hafifçe kaldırır, cin gibi siyah gözlerle geline şöyle derin derin bakar, sonra başını ağır ağır sallaya sallaya konuşmaya başlardı:

"Hep ondan, hep ondan. Hele biraz daha geceleri yastıkla güreş, oranı buranı biraz daha ovala. Allah büyüktür. Ya aslan Bekir sağ kurtulur gelir, yahut da... Allah seni saklasın, bizim başımıza geldi, Irızamı aldı elimden. Olur ki seninkinin de *karalısı* gelirse –eh, olur ya kızım, olmaz deme, Allah'ın göynüne güç varmasın, ne gelirse Haktandır– o zaman sakın o el kadar sabiyi alıp da evden çıkmayasın. Gücçük mücçük deme, benden sana ana öğüdü; gir kaynın sümüklü Muhsin'in koynuna. Karı kısmının bir defa başı bozulursa kolay kolay düzelir mi sanırsın? Eh, fazla da ısrar etmiyorum; baksana, gemi gibi gelinsin, saçının çifte örgüsü kalçalarından daha da aşağıda, yüzünün alı yere damlıyor. Eğer peşinde birisi varsa, göynünden de çıkaramıyorsan, ona bir şey diyemem. Genç *ömrünü sümüklü Muhsin'le karadan geçirmeyeceksin. Git var ona, onun da gözü

bir karı görsün, senin canın da çatır çatır bir koca. Her gün cennete girin girin de çıkın kızım. Şu kısa ömrü ah ile vah ile geçirmenin hiç âlemi yok doğrusu; emme yine de senin bileceğin bir iş, iyice tart, düşün."

Gelinler Pıte Ebemi gâh sessiz sedasız, gâh iştahlı iştahlı göğüs geçirerek, basbayağı ağızları sulana sulana dinlerlerdi. Onlar hayata sanki daha umutla bakar, beni kaptıkları gibi memelerinin üstüne sıkı sıkı bastırır, şapur şupur yüzümü gözümü öperlerdi.

"Vay canım Pıte hala, ömrün uzun ola da biricik Osman'ını Allah sana bağışlaya" diyerek, şen şakrak ayrılırlardı. Ebemin emeği dört taze ekmekse, bir iki tane de bu keyf ile benim için verirler, "Gücçük Osman yesin de gemüğü ilik tutsun" der, savuşurlardı.

Çirkin olanları, fırında sarındıkları *bürnük*lerinin kıyısını bile açmadan evlerine varırlar, güzel hükümlü, fıkır fıkır gelinler evlerine varıncaya kadar belki yedi yerde çarşaflarını, *bürnük*lerini yeniden açıp açıp düzeltmeye çabalarlardı. Birincilerin çarşafları bozulmadan eve kadar götürüyordu, ikincilerinki ne oluyor da iki dakikada bir bozuluyor, yeniden düzeltiliyordu? Bu ne huysuz çarşaflardır diye o zamanlar şaşar kalırdım!

Yaşım üçü tamamlayıp dörde varınca, ebem, Rupen Ağa'nın taze ekmeklerini tabla içinde başıma yerleştirir, ben de ıslık çala çala tablayı çarşıya götürürdüm. Muguşyan Rupen Emmim evvelkileri satmış olur, kavuşturduğum ekmekler için beni ne kadar severdi... Elime tutuşturduğu renkli halka şekeri yalana yalana boş tablayı fırına, Pıte Ebeme kavuştururdum. Haylaz emmilerimin her biri bir tarafta kuş kovalıyor, damların üstünde *godoş* oynuyor olurlardı.

Pıte Ebem oğullarından her gün ağlamaklı, her gün daha umutsuz olduğundan hepten fırına sarılır, kıtlık günlerini en az zararla savuşturmaya uğraşırdı.

Çok sürmedi, Muguşyan Rupen Emmim Rusya'ya, Ermenistan'a göçtü. Ne hayırlı, ne faydalı bir komşumuz, büyüğümüzdü... Pıte Ebem onu kardaşından yukarı tutar, severdi. Konu komşu gitmesine hiç rıza göstermiyorlar, Pıte Ebem de her gün ağlıyordu.

"Etme kardaş, yapma kardaş. Sen kaç tane ocak umudusun, ben seni şehit Irızamın yerine koymuştum. Bu ne iştir başımıza gelen?" diye çok çabaladı ise de hiç faydası olmadı.

Göçü iki *vurgun* arabasına yüklediler. Karısı Şuşan Nene'yle güççük çocukları da göçün üstüne oturdular. Rupen Emmim de yanlarından yürüyordu. Böylece Suşehri'ne doğru yola koyuldular.

Bir sürü Müslüman, bir hayli Ermeni komşu, yolcu etmeye köyün ucuna kadar gelmişlerdi. Arabacılar atları *yalancı kamçı ile haydalarken ben Pıte Ebemin elinde, tıngır mıngır yürüyorduk. Rupen Emmimin köpeği Aloş tin tin rahvan bir şekilde, bir arabaların önüne geçiyorsa, çoğunlukla Rupen Emmimin hemen yanında yürüyordu. Atik mi atik, beli ince, siyah ile beyaz karışık ala rengiyle yalnız Rupen Emmimin değil, bütün mahallenin sevgilisiydi Aloş. Bir anda büyük bir tur atarak uzaklaşıyor, bir ara sıçrayıp arabanın üstünde Şuşan Nene'nin ağzını gözünü yalamaya uğraşıyordu. Kafileyle Güççük Köprüyü geçip, Hasan Efendi'nin Gelgeçi savuştuk.

Şuşan Nenenin gözleri kan çanağına dönmüş, peşkiriyle devamlı gözlerini siliyor. Çocuklar ufak arabanın üstünde şakalaşıyor, Aloş sıçrayıp da yanlarına çıktığında bırakmak istemiyorlardı.

Kafile, it ile birlikte tıngır mıngır Ahmetağagil'in ağıla kavuştu. Devecük Yokuşu'na dayanılınca atları arabacı ıslığı ile durdurdular. Atlar önden arkaya, arkadan öne doğru sallanıp körüklendiler, dördü birden ayarlanmış gibi kaşandılar. Sarı mı sarı, köpüklü sidik sel gibi akmaya başladı.

Rupen Emmim beni Pıte Ebemin eteğinden çekip aldı. Yüzümü gözümü öperek avucuma bir şey sıkıştırdı.

"De haydi Pıte Bacı. Çok yedik içtik birbirimizin elinden, aklı karalı çok günlerimiz geçti bir arada. Beraber bir güldükse, çok vakit beraber ağladık. Ben senden yerden göğe kadar razıyım. Demek kısmet bugüne kadarmış. Ölümlü, yalan dünya işte, ayrılık günü geldi çattı. Gel, gel de bir helallaşalım" diye kollarını açıp Pıte Ebeme yönelince, Pıte Ebem bir fizah, bir feryat kollarını açıp Rupen Emmime kavuşamadan ayağı nasıl bir taşa takıldıysa, *şosa*nın kenarındaki tozun toprağın içine kapanmasını ancak görebildim. Nasıl *çır çır çığırıyorum! Dertli, söyleğen olur derler; güçsüz kocasından çekmiş, bir sürü haylaz oğlundan çekmiş, koca Seferberliğin darlığı ve de karanlığı üstünden geçmiş, *gürü güvenci yiğit Rızasını cephede şehit vermiş, şimdi de tek umudu, tek ekmek kapısı Rupen Ağası da elden çıkacak olan kadıncağızda demek ki dayanacak güç kalmamış, fizahı yeri göğü kaldıracak. Müslümanı ağlar, Ermenisi ağlar...

Allahına ne şikâyetler, feleğe ne beddua, ne *karış*lar, tecellisine ne küfür, ne kötü sözler. Sayılamadığı, sallamadığı dul karı manisi kalmayınca, Rupen Ağa'yı elinden gücün bela kurtardılar. Pıte Ebem Topal Çerkez'i, on iki yıl evvel değil de sanki bütün oğullarıyla birlikte bugün kaybetmişti.

Erkeği, karısı birer birer sarılıp helalleştiler. Hayatımda ilk defa görüyorum bu kadar figanlı ve şivanlı bir manzarayı. Biz allı güllü dünyada yaşamaya devam ediyorduk da sanki onlar göz göre göre ölüme gidiyorlardı. Son kişi de öpüşüp ayrıldıktan sonra, huysuzlanan atları haydalayıp yol verdiler. Arabalar Devecük'ün amansız eğri büğrü yokuşuna sardılar. Biz de dertli dertli Zara'ya yöneldik.

Aloş'u onlardan ayırmak ne kadar zor oldu anlatamam. Tuttuğumuz halde kaç kere elimizden kaçırdık. Elimizden koptuğu gibi hızla arabaların önüne geçiyor, sonra etrafında koca bir tur atarak sıçrıyor çocukların kucağına. Çocuklar ağlaşarak Aloş'u bırakmak istemiyorlar. Son yakalanışında, Pıte Ebem beline bağladığı şal önlüğündeki *sanbağı*na *bekiştirdi* de Zara'ya döndük.

Aloş bir zaman deli koyun gibi dolaştı mahalle aralarında. *Mızlandı*, ince sesiyle başını göğe dikerek havladı durdu. Pıte Ebem ne kadar besledi, sevdiyse de fayda etmiyordu. Bir unutur gibi oluyor, birden sıçrıyor, havlayarak ta öteki mahallelere koşuyor, Rupen Emmimin bütün akrabalarını bir bir dolaşıyor, oraları kokluyor, yine bize dönüyordu. Bu sevimli köpek, ölünceye kadar yaptığı ziyaretler ve cilvelerle Rupen Ağa'yı hatırlattı, yaşattı ve tanıyanları hep üzdü.

Aylar, yıllar geçti. Rupen Ağa'dan ne bir haber ne de bir mektup geldi. Ve lakin Zara'da şayia aldı yürüdü. Kimi nalına vurdu, kimi mıhını dövdü. Rupen Emmim için, gittiğinden yedi ay sonra ölmüş dediler. Hasta olan gücçük oğlu Misak zaten hiç dayanamamış. Benden epey büyük kızı Satenik'i de birisiyle evlendirmişler. Şuşan Nene de onların yanında yaşıyormuş.

Ben de esasını öğrenemedim. Doğrusu; söyleyip anlatanların yalancısıyım.

Onlar gittikten sonra bizim de tadımız dirliğimiz kalmadı, hepten bozuldu. Fırın da elden gidince, Pıte Ebem Sartaklı'da bostan ekmeye başladı. Beni hiç eteğinden ayırmıyor. Ve lakin benim gücüm ne kazmaya, ne da çapaya yetiyor. Bostan, fırın gibi değil ki! Ebem oturduğu yerde hamuru açıp fırına attırır, ben de pişen uzun uzun pideleri

tahta tabla ile ya koltukla ya da başımın üstünde taşır, bir tırısta çarşıya indirirdim. Çarşıyı çok sevmiş, neredeyse bir parçası olmuştum.

Bostan ise beni sıkıyor. Fırsatını bulur bulmaz hemen çarşıya kaçıyorum. Başıboş dolaşıyor, ara sıra meyve tablalarının yanına yumuşakça yanaşıp, ya bir armut yahut iki kayısı alıyor, Iraz anamın diktiği işlikteki koca cebe yavaşça indiriyorum. İşi hep kalabalığa getiriyor, yakalanmıyorum. Tersi de olduğunda kulağımın tozuna bir sille yahut kıçıma bir dekmük çektikleri gibi soluğu Kızılırmak'ta, Sartaklı'daki bostanda, Pıte Ebemin yanında alıyorum. Alnımda yazılı mıydı bilemem, Pıte Ebeme sanki malum oluyor, "Ulan, haylaz Emmilerine benzemeseydin hatırım kalırdı, gene hangi cehenneme kayboldun!" diye bir papara da ondan yiyordum.

"Ben sana her gün söylemiyor muyum, eşeğin *kıriği*, gezen papuç bok getirir diye!"

Pıte Ebem dayanamadı. O yıl beli hepten eğildi, iki kat oldu ve bastona bindi. Evvelce bir sert huysuzsa, şimdi beş oldu.

Emmilerimin hepsi bir havada. Büyüğü, Emo gelin ablam gibi sert bir karıya düşmüş ki hangi taş büyükse başını ona çarpmakta geçim sağlamak için. Ali Bey Emmim açın kabadayısı, elinde sarı kehribar tespih, süpürge gibi Kürt bıyığını burarak mahalle aralarında dolaşmakta. "Yiğit bu dünyada nam için yaşar" diyor da başka söz söylemiyor.

"Ulan, puştun dölü! Evde yemek yok, aş yok, yiğitlik bunun neresinde? Yiğitlik başını eğip çalışmakta ki *muhannet* üstüne gülmeye de, evinin geçimini sağlayasın. Ama bu duvar örerek, ama çarık dikerek, ama kap kalaylayıp demir dövmekle olur. Ahalinin beğenip sevmediğini Allah sever mi zannediyorsun?"

Pıte Ebem bu minval üzre söylenip duruyor ama ne fayda! O bir kere kafasına yerleştirmiş; çalışmadan, çalıp çırpıp *hü hü*den geçinecek sözüm ona.

Çerkez Hasan Emmime –sonradan da anam Iraz'ı aldı ya hani– daha başka bir sevda yönelmiş. Elinde çulsuz bir tazı, Karslı Kurbane Dayı'yla dağ bayır, tilki tavşan peşinde. Pıte Ebem her gün saçlarını yolmakta.

"Canlarım, komşular, gördünüz mü *karametli* başıma gelenleri? Bakın, hiçbiri onacak bir dala yapışıyor mu?"

Çerkez Hasan Emmim, "Sen merak etme ana, daha ne istiyorsun? Poşalardan* bir gümüş mecidiyeye gayetle yürük tazıyı peydahladım. Eğer mevsimine denk düşer, tozak kar da yağarsa sen o zaman seyreyle, uyarına getirip bir değil birkaç tavşanı birden avlamayı... Etini akşamdan karın üstüne kor, it mit sürümesin diye de üstüne kulplu kazanı çevirdin mi sabaha kadar tekmil kanı süzülür. O gün pilavını yaparsan, ertesi gün soğanlı sarmısaklı yahnisini yap. Vallahi parmaklarını da beraber yersin."

Pıte Ebem önce dalgın dalgın dinler, hitamında birden hoplar, uyanır, değneği çektiği gibi Hasan Emmimin üstüne hücuma kalkardı. Hasan Emmim kaçın kurası, daha o elini kaldırmadan sıçradığı gibi değnek menzilinin dışına çıkardı.

"Ulan itin *kunnadığı*! Osman'a verdiydi onu Rupen Ağa! Aylardır şu örtüden şunun pöçüğüne, o örtüden bunun ucuna bağlayıp bağlayıp gezdirdiğim, 'daha dar bir günümüzde' deyip de bir gözümden bir gözüme sakındığım mecidiyeyi nasıl buldun da götürüp şu tazının kıçına soktun?"

Bağırdı çırpındıysa da nafile. Ebem hem ağlıyor, hem mani etmiş söyleniyor:

"Siyah, sabunu ne yapsın; deli, öğüdü neylesin!"

Kış gelecek, kar yağacak, hem de tozak kar olacak şöyle inceden. Kurbane de tecrübelidir, iyi iz sürer. O saat anlar, şu ilerleyen it izi midir, kurt izi midir? Hele tavşanın, tilkinin izini, koynundaki karının memesinden iyi tanır. Pıte daha ne istiyor? Etini her gün pilav ilen, yahni ilen sen ye, postunu da Kurbane *çatal*da bir güzel tabaklasın, Kayserili tüccar elini öpe öpe alsın...

Çerkez Hasan Emmimin yıl on iki ay kar ve tavşan bekleyecek hali yok ya! Hani kırk gün kar yağsa, bir gün av olur. Diğer mevsimleri de kuş uçurarak geçirir, hiç boş kalmazdı... Çeşit çeşit kuşları olurdu. Kumrusu, *merdinli*si, *guala*sı, kızıl kızıl etli gagası olan *azma*sı, daha bilmem nesi de nesi... Hele *merdinli*lerin *çaşkurlu*sunu çifti ile uçurunca, takla ata ata o onun üstüne fırlar, o ötekinin. Bulutları savuşur, göğe karışırlardı. Emmim ile benim boynum, devamlı göğe bakmaktan kırılayazardı; çünkü güvercinleri gözden kaçırmamak gerekirdi. Benim cılız boynum dayanmazdı da, sırt üstü yatar öyle takip etmeye uğraşırdım.

Ya güvercinler indiklerinde başkalarının güvercinlerine takılır da yad yuvaya alışırlarsa? O zaman Çerkez Hasan Emmimin ocağı söner Allah saklasın! Yad bir kuş elimize geçse, onu haftalarca yuvaya alıştırmaya çabalardık. Kaçacak olursa, taşlar elimizde o *baca*dan o *baca*ya, o *puharik*ten bu *puhariğe* kovalaya kovalaya getirir, içeri sokardık. Yıkmadığımız dam kaşı, kırmadığımız cam kalmazdı. Emmimi yakalayıp güç yetiremeyen kasabalı, Pıte Ebemin üstüne hücuma kalkardı. Pıte Ebem bıkmış usanmış, hayatından tekmil bezmiş, ağlaya ağlaya söylenirdi:

"Kırıla elleri de yanlarına koyula! Ben ne yapabilirim yavrum? Artık boyu boyumdan, eli elimden uzun. Sizin elinizden ne geliyorsa yapın. Ah vah demem. Allah'ın ne asi kuluymuşum ki bu haşaratları bana kısmet etmiş!"

Birkaç yıl geçince boyum dikleşti. Gövdem et tutmuyor ise de pençelerim epey güçlendi. Artık Çerkez Hasan Emmimin elinden zanaatını almak üzereyim. Allahın her günü boynum havada, bütün güvercinleri uçurur, tekrar yuvaya dönüşlerini bir bir gözler, hepsini içeri sokardım. Bazen de çok yüksek bir dama konarlar da attığım taşı kavuşturamazsam, Hasan Emmimi kahvede *bastıra*nın başından o saat kaldırırdım. Emmim, ocağı batmış gibi, nerede, nerede, diye bağırıp, ne anamın ne de babamın canını bırakır, küfür ede ede, yemenilerinin ökçesine basa basa, ben ise yalınayak koşardık. Çoğu zaman kuşu konduğu yerde ara ki bulasın! Ya gerçekten uçar gider, yahut emmimden de dişli Sümbüloğlu rezil takımından biri onu kendi kuşlarına katmış olurdu. Artık aylarca kollayacaktık ki onlardan fazlasıyla kuş çalalım da acısını çıkaralım. Emmim, kuşun uçtuğunu, kaybolduğunu anlayıp da umudunu kestiği an daha önce fırtınayı fark edip savuşmamışsam, çala çala öldürür, ne ağız kor, ne burun, beni adamlıktan çıkarırdı. Haftalarca gövdemin gövertisi geçmez, gözlerimin önüne kanlar çökerdi.

Dayak çala çala emmim beni sindireceğine büsbütün arsızlaştırdı. Artık her yaptığına boyun eğmiyor, yer yer çemkiriyordum.

Kar yağdığı günleri iple çekerdi. Ben ondan önce uyanır, o daha anamın koynundan çıkıp boy aptesini almadan, tazıyı aldığım gibi Tolos'un Tepe'ye savuşurdum. Ben daha uyanmadan cins tazı av havası olduğunu sızıldayarak haber verirdi. Ben hayattaki tahta pey-

kenin üstünde, tazı ise altında, kıvrılır yatardık. Helal olsun Poşaların aldığı gümüş mecidiyeye. Tazı da tazı, laf değil arkadaş!

Dolaşmadığımız dağ bayır kalmazdı. Akşama doğru, titreye titreye yalınayak geri döndükten sonra Hasan Emmim hesaplı bir dayak çeker, beni iyice yumuşatırdı. Tazı altta, ben yine peykenin üstünde, çulun arasında, mırıldaya mırıldaya sağlam bir uyku çekerdik.

Tazıyı yedekleyip de *puru* bayırı aşma ile tavşanı hemen kapacağımı sanıyorum. Ben nerede o zaman, av nerede! Ama tazı yedeğinde tepeye doğru, kapının komşunun içinde sallanarak yekinme yok mu, işte o dünyalara değer.

*Kapı bir komşumuz kalaycı Kirli Haçik Emmi'nin evi ile duvar duvara idik. Oğlu Minas benden üç dört yaş büyük, Anto ile Zadik ise emsallerim idiler. Haçik Emmi evimizdeki sıkıntının, kavgaların farkında olduğundan bir gün dedi ki:

"Osman oğlum, neredeyse eteğin kıllandı, bu haylazlığı bırak! *Zır ha* desem bir ahır dolusu eşeği başa çıkarsın, daha ekmeğin kapısı ne taraftadır haberin yok. Bu böyle sürgit devam edemez. Gel bizim uşaklarla bir zanaat öğren, hem kendini kurtarırsın, hem ihtiyar Pıte Ebe'nin yüzü güler."

Aklıma yattı. Akşama kadar bakırın içine girmeye başladım. Tezgâhtan tutunarak kıçımı bir o yana bir bu yana çark gibi döndürüyorum. Zadik'le beraber yağlı bakırları kalaya hazırlıyoruz. Körükte Anto kapları ısıtıyor, ihtiyar Haçik Emmi nışadırı basıp kalaylıyor, ayna gibi diziyor kapları.

İşe hemen ısındım. Haçik Emmi de cebime kırk para koydu. Oh ne âlâ. Akşama eve dönüyoruz. Ali Bey Emmim sarı tespihli eli arkasında, arkadaşlarının arasından görmüş, seslendi. Akşama kadar çalışmış adamların rahatlığıyla, kırk para da elimde, yanaştım. Elimin ayağımın isine baktı. Bize hiç yakışır mıymış? Ermeni'nin zanaatını öğrenip de gâvur mu dedirecekmişim! Daha neler de neler... Gördüğüm, göreceğim o oldu. Biz düştük yine sokaklara, sapan taşı ile ya kuş kovalıyoruz ya da tozak kar yağarsa tazımızla tavşan avına gidiyoruz.

Her ne kadar oynasam gülsem de içimi ince bir keder kemirmeye başlıyordu gide gide. Bunda durmadan ağlayarak endişelenen Pıte Ebemin, kapı bir komşumuz Kirlinin Haçik Emmi'nin yer yer verdiği öğütlerin etkisi büyüktü. Ben ne olacaktım? Nerdeyse gövdeme su se-

ğirtecek, evlenmek isteyecektim. Aldığım karı yıl on iki ay tavşan avını mı bekleyecekti ya Rabbim? Sen şu duruma bak hele, sekiz on yaşını geride bıraktım, ayağım ne çorap ne de ayakkabı yüzü gördü. Soğuk bastırıp da kış gelince birisi ayağıma uygun bir yemeni veya kundura verse, mümkünü yok giyemiyor, ayağıma bukağı bağlanmış gibi oluyor, yürüyemiyordum. Bu sonradan olma şeyleri hemen kaldırıp atıyor, dağ keçisi gibi yalınayak, kayadan kayaya sıçrıyordum. Gece uykuda sızıladığımı işitince Pıte Ebem hemen gelir, elindeki kara sakız parçasını çıranın ateşinde eritir, ayağımdaki derin çatlaklara basar, beni bir arşın havalara sıçratırdı. Ağrılar içinde uyur, itler sıçramadan, erkence uyanırdım. Ne yara, ne de ağrı kalmış olurdu.

Yine soğuk bir gün. Yelin Kösedağ'dan acı acı esmesine bakılırsa, karın yağması yakın. Zara'mıza *koç ayında muhakkak kar yağar. Yağdı mıydı en az *April*'in beşi savuşacak ki kar kalksın.

Pıte Ebem:

"Yavrum Osman'ım, bu hayırsız emmilerinden bize bir fayda yok. Onlar çarşıda pazarda bıyık büküp *hırikkolo* türküsü çağırıp dolanıyorlar. Şu eşeğin sırtına ben bir belleme sarayım da Silo Dayı'yla birkaç dönüm odun getirmeye git" dedi.

Ebem akşamdan söylemiş komşumuz Silo Dayı'ya. O da:

"Olur Pıte Hatun, hergele dölü oğulların söyleseydi mümkünatı yoktu emme, senin de, ölmüş Rıza kardaşımın da hatırı yüksektir. Katılsın yanıma, bir şeyler yakıştırırız" demiş.

Gözüm daha yeni dalmış, kan uykudayım. Silo Dayı seslendi. Vay gözün kör olmasın! Daha ancak *ikinci yatsı devrilmiş. Zifiri karanlıkta kalktık. Pıte Ebem *hamançama* iki kuru ekmek bağladı. Nasıl olsa ormanda su bulunur, ıslar ıslar yersin diyerek, ya Allah ya bismillahı çekip yola koydu. Sırtımda bir *dal* işlik, bacağımda *göğbez*den bir *zıvga*, yürüdük. Ne tarafa gidiyoruz, çıplak ayaklarım nereye basıyor hiç farkında değilim. Karanlıkta taşlara çarpıp tökezledikçe, "Gözünün önüne bak ulan, domuzun peydahladığı!" diye it azarını basıyor Silo Dayı.

Silo Dayı Kürt. Mahallemizde beş on Ermeni evi var emme Kürt yalnız Silo Dayı. Ve lakin Reşollular* gibi Kürt'ün şehre evvel inmişlerinden. Dişli bir şey. Epey yaşlı emme, kendi çıralı, bel gücü kuvvetli ki, kızı yerindeki Zehra Bacı'yı almış. Her babayiğidin ya-

pamadığını yerine getiriyor olmalı ki her akşam yalnız elini değil, ayaklarını da yıkattığı genç karısının, "Ömrümden kese de ömrüne ekliye, daha bir şey demem ulu Rabbimize" diye duasını alıyor.

Evlenmeye *şayeste* kocaman iki gelinlik kızını da Kümbetli Tufan'la ve Mancılonun Yusuf Çavuş'la evlendirince temelli Zara'ya yerleşik olmuş. Şeytan mı şeytan Kürt Silo yıllar sürüp memleketi ekmeksiz, bunca karıyı ersiz bırakan Seferberlik fırtınasını çift koltuklu değnek üstünde aksayarak geçirmiş. Ebem anlatırdı; bu kurnaz teres, dizlerine sarımsak bağlayıp nohut işlete işlete açtığı yaralarla vakti Mütareke'ye kadar getirmiş. Harp de bitince birini değil, değneğin ikisini birden fırlattığı gibi atmış. Yaaa... Kimine Seferberlik, kimine de işte bu Kürt Silo gibi şekerberlik hüküm sürdü. Ulan alçak! Yıllarca işleyen yara nasıl oldu da kibrit gibi kesilip iyileşti?

Şimdi de işi iş. Sözüm buradan dışarı iki yiğit erkek eşeği var, semerli memerli. Yıl on iki ay köylere, çerçiliğe çıkar. Yerine, köyüne göre iğne iplik, genç kızlara ayna tarak, kollarına sırça bilezikler, neler de neler... Yine Pıte Ebemin anlattığına bakılırsa, erkek kıtlığında bu sakalı boklunun genç Zehra'nın üstüne bile yemediği halt kalmamış.

Başına festen bozma bir börk geçirir, etrafına da ince, siyah Diyarbekir poşisi bağlardı. Sağ ayağı sarkık, solu ise bağdaş altında, rahvan mı rahvan erkek eşeğin üstünde kısa sakalıyla, başı ufak ufak titreyerek rüzgâr gibi giderken, kısadan, parlak pelit değnek hiç elinden düşmezdi.

Karanlıkta hangi sokaktan geçsek itler bizi havlayarak karşılıyor, *çevüliyerek* öteki sokağın itlerine teslim edip, kuyruklarını *kırmanlada kırmanlada* uğurluyor, mahallenin sınırından öte geçmiyorlardı. Bu defa öteki sokağın itleri işi teslim alıp, sonraki sokağa havale ediyordu. Gece yarısı eşek önünde sokaktan sokağa seyahat etmeyen ne bilsin kasabada adamdan çok daha fazla it olduğunu? Vay itoğluitler vay! Bir havlamada yirmisi otuzu bir araya gelip Zara'yı velveleye vermeleri bir yana, tozdan dumandan insanın genzini, boğazını yakıyorlar. Son kafile de Poşaların oradan büyük bir gürültüyle bizi uğurladı. Öteki sokaklardakiler ufak tefek kapı zağarı idilerse de bu mahalledekilerin hepsi kangal cinsi çoban köpeği olduğundan sesleri hepten davudi çıkıyordu.

Bir yel ile Güccük Köprü'yü, bir hay ile Ruşanların Kel Hasan Efendi'nin değirmenini savuştuk. Oyuklu'nun deresine saptık emme rüzgâr tam karın ağzından esiyor. İt *hötürden* dedikleri, köpeği bile ishal eden yel işte bu olsa gerek. Soğuktan gövdem uyuştu da ciğerlerim neredeyse ağzımdan dökülecek. Yediğimiz içtiğimizde ne kuvvet, ne gıda var ki rüzgâra, soğuğa karşı koyalım.

Silo Dayı'nın erkek eşekleri *zırıl zırıl*, kuvvetli mi kuvvetli. Benimkini birkaç gün önce Kurbane Dayı'dan tilki postu hesabından çıkışmıştık. Hasan Emmim üç yaşındaki bu kancık eşeği türkü çağırarak alıp geldiydi. Hiç de *kunna*mamış. Açık gri üstüne siyah sırtında bir iki çizgi, kocaman kirpikli sürmeli gözlerle taze gelin gibi süzülüyor. *Kunnamadığı* için de yusyuvarlak sağrılar on beşinde kızınki gibi tir tir titremekte. Emmim sürüp eve getirdiğinde boşuna övünmemişti:

"Ana, malın hasını yakıştırıp, çok şükür kapıya bağladık. Kürt şeytan Silo da şöyle arkadan önden bir süzdü de 'Kancığın amma da kalemi varmış. Haso bunu nereden *haykırttın*?" diye bana meraklı meraklı soruyor. Bak hele terese! Sanki eşek yalnız kendinde bulunurmuş. Ben kancığı peydahladım ki can sağ, eşek de *dalab olursa*, her yıl bir sıpasını, erkekli dişili kucaklarsın..."

Oyuklu'nun dereyi de savuştuk. Yellice'ye doğrulttuk eşek katerinin yönünü. Silo Dayı sıçradı.

"Bin ulan şu boz *zırıl*a! Ötekini de kat önüne de haydala bakayım. Kancığı koklamaktan, geberip yol kestiremiyorlar. Şafak atmadan menzile kavuşmamız gerek. Sen durmadan sıkıla. Kancığı biraz geriden sürelim, ben de bir kuşak açayım. Gelir kavuşurum, doğru yola ilerle!" diye beni gözden temelli kaybetti.

Uzaktan Silo Dayıyla, kancığın karartıları ancak görülüyor emme ne olup ne döndüğü belli değil. Kancığı geriden sürecek ki *zırıl*lar yol kestirsin. Biraz ilerleyince aklım karışıp fikrim bulandı emme elden ne gelir? Bak hele –emmimin dediği gibi– terese! Ulan dürzü! O kadar meraklı isen *zırıl*ın birini kancıkla değiştir!

Yellice'yi sağa kıvrıldık, güneş yönü az çok ağardı; yine de gâvuru Müslümanı pek ayırt edilir değil. *Kehi*n başında Kürt Silo, 'dooo çüşşş' diye seslenip *zırıl*ları durdurdu. Talim görmüş Kürt eşekleri ki adımları ikilemediler. Hayvanları birer ağaca bağladık. Biz dereye doğru bir sıklığa girdik ki değil insan, şeytanı salsan bulamaz.

Silo Dayı geniş ağızlı baltasını, usturanın *kılavını* yoklayan berber gibi elinde yavaşça gezdirdi. Avucuna tükürdüğü gibi "Ya Pir ya Ali!" deyip gümüş gövdeli yaban kavağına girişti. Her darbede kavağın gövdesini adamakıllı sarsıyor, hem de "Ustura mısın be mübarek!" diye baltasını beğeniyordu. Çok sürmedi, koca kavağı yanına devirdi. Silo Dayının keyfi görülecek şeydi o an. Bana döndü:

"Ulan dingil, ne dikiliyorsun öyle armağan gelmiş kaz gibi! Girsene kavağa! Dalını budağını elindeki nacakla *yasarıla* ki temiz gövdeyi eşeklerin boyuna münasip kesip, tay edek."

Evet, sıklığa girdik, poyrazı biraz kestik emme benim elimin ayağımın donu daha çözülmedi ki. O, koca kavağa balta sallarken, ben dişime göre birkaç *şıvga* gürgeni devirmiştim.

İt eniğini tutar gibi boynumdan tutup kavağın üstüne getirdi beni.

"Bak işte, şöyle yalman yalman vuracaksın ki balta yaşa işleye. Düz vurursan hiç hayır ettiremezsin" diyerek koca dalları kesmeye başladı. "Gövdeyi benim *zırıl*lara, çırpısını da senin kancığa sardık mı bugünkü rızkımız tamamdır" diyordu ki yukarıdan, ağaçların arasından bir hışırtı gelmeye başladı. Allah allah, bu ala şafakta bu da neyin nesidir? Silo Dayı bozuntuya vermiyor emme ayakta baltaya dayalı vaziyette put kesildi.

"Silo Dayı, aman, yoksa ayı mı gelen!" diye birden bağırdım. Girecek delik arıyorum. Karartı naralanarak yanaştı. Ben böylesini hiç görmemiştim. Pıte Ebemin kış günleri, tandıra sallanıp da uyuyacağımız zaman anlattığı *hekiyat*lardaki bir dudağı gökte, bir dudağı yerdeki zebellah Arap zebanisi geldi aklıma. *Hekiyat*takiler hep erkek olurdu, bu dişisi imiş demek ki...

Vali Reşit Paşa'nın yetişip de Yemen'e sürdüğü, bir zamanlar Sıvas vilayetini haraca bağlayan Mehrali'nin Çerkez atlıları gibi uzun entarisinin üstüne çapraz fişeklik takmış, dalında kırma martin asılı, uzun paslı sultan Selim kılıcını şakırdatarak bir solukta aşağı indi.

"Ulan, kahpe avratlı, çatal boynuzlu, orospu dölleri! Sahipsiz Ermeni malı mı zannetiniz de *tartala*ya geldiniz? Ulan, Cin Ali öldü de hatırı da beraber mi öldü?"

Paslı kılıcı Silo Dayının tepesine indirince benim hepten yüreğim yarıldığından, başının karpuz gibi ikiye bölünüşünü görmemek için gözümü kapattım. Bu nasıl bir belaydı başımıza gelen? Bir tarafa kaçamıyorum da! Burası nere ki kaçıp da kurtaracaksın?

Gözümü açtım. Silo Dayının sağ kaşı gözünün üstünde sallanıyor. Kılıç, burnunun sağ yanından zararsız bir parçayı da sıyırıp almış. İkinci hamlede Silo Dayı başını sakınınca, kılıç, omzunu buldu.

Silo Dayım kavağın üzerine cansız düştü. Başındaki fes düşmüş, siyah poşi boynuna dolaşmış, kaşının kanı, burnunun sümüğü birbirine karışmıştı. Yattığı yerden itler gibi yalvarmaya başladı.

"Etme bacım, etme kızım Kamer Hatun! Biz ettik, sen etme! Ellerini kor, ayaklarını öperim. Dayı dedik, güvendik geldik. Aman kızım, haşat ettin beni bu *sinüs* ihtiyarlığımda. Yeter, daha vurma!"

Kamer Hatun hiddete binmiş ki, yaşlı mı anlar, çocuk mu dinler!

"Ulan, sakalı boklu papaz! Dağ gibi kavağa nasıl kıydın da yan üstü yatırdın? O zaman ihtiyar değildin de şimdi kılıcın altında mı ihtiyarlık aklına düştü!"

Silo Dayımı aradan çıkarttıktan sonra yürüdü üstüme. Benim yürünecek ne üstüm, halim vardı ki! Zaten dizlerimin bağı çözülmüş, o kılıcı indirmeden çoktan ölmüştüm.

Vay gözün kör olsun Silo Dayı! Biz fakir fakir, kuyruğumuz bacak arasında, bir dal çalı çırpı mı toplamaya geldik, yoksa Urus cephesinde topla gülleyle muharebeye mi? Bu saate kadar neredeyiz, burası neresidir; ne işittiğim var ne de bildiğim.

Demek burası Cin Ali'nin dağıdır he mi? Cin Ali'yi işitmişliğim var. Zara'da yiğitlikten ne zaman bahis açılsa Kör Kasım, Hacı Abdurrahman Ağa, Kaçak Ömer'le beraber hep Cin Ali'nin de adı geçerdi. Bunlar hep adam vurmuş, akla gelmedik hırsızlıklar yapmış, ölümüne kumar oynamış, kadınları zor gücüyle dağa kaldırmış, anlatıla anlatıla menkıbeleri bitirilemeyen yiğitlerimizdi! Kamer Hatun'u da bir ara Deli Kamer diye duymuşluğum vardı. Tüfeğe, kurşuna el sürmeden, kılıçla işimizi bitirip bizi ormanın karanlığında kaybedecek neredeyse. Deli Kamer beni ayakta ama hepten ölü vaziyette görünce Silo Dayı'ya yaptığı gibi kılıcı tepeme çalmadı, ucuyla ittiği gibi çırpının üstüne kapattı.

"Ulan kamçı kuyruk, sen kimlerdensin? Yoksa bu papazın dölü müsün?" diye hiddetle sordu.

Yüce tanrıya duaya başladım. Anladım beni kılıçtan geçirmeyeceğini. Eğer bu kadarıyla kurtarırsak, kuyruk değil tuğdur diye yerde hem debeleniyor hem de seviniyordum. Pıte Ebem hep tembih ederdi:

"Birisi ola ki sorarsa bir yerde, kimlerden olduğunu anlamak isterse, ben Pıte Ebemin torunuyum dersin."

O darda aklıma geldi.

"Yok Kamer *Eme*, ben Silo Dayı'nın dölü değil, Pıte Ebemin torunuyum" deyince, Deli Kamer daha da yumuşadı. Başucumda kılıca dayandı, sol eliyle beni it eniği gibi kaldırdı.

"Vay, desene sen şehit Irıza kardaşımın yadigârısın! Neden daha evvel söylemedin de dayaktan kurtarmadın? Neyse, kalk, bu sana ders olsun. Bir daha böyle beynamaz dürzülere takılıp da rezil olma. Bugün ucuz kurtardın. Başka yerde post da elden gider" diye azarladı.

Allah sizi inandırsın, ben sanki yeniden dünyaya gelmiş gibi sevinç içindeydim...

Baktım Silo Dayının hali perişan. Burnunun yanı sıyrılıp kopmuş, kızıl kızıl duruyor. Sağ kaşı da gözünü adamakıllı kapatmış, şırıl şırıl kan akmakta.

"Ulan oğlum, orda ne bakınıp duruyorsun, yanıma gelsene!" diye seslendi.

Ben mal gibi bakıyorum. Er sabahta neye uğradığımızı bir türlü anlayamadım ki! Ben zannediyordum ki nerede ağaç, nerede çalı çırpı bulursak bağlayıp, türkü çığırarak getirip evin önüne yıkacağız. Meğer işin içinde neler neler varmış, vay anasını! Ufak bir eşek yükü odun için bir Yunan muharebesi yapacaksak, var sen hesap eyle peşine düşeceğimiz ekmek için yapacağımız Urus harplerini. Ebemin haylaz, hayırsız diye sabah akşam dövündüğü emmilerimin ne kadar akıllı olduklarını şimdi daha iyi anlıyorum. Meğer dünyanın feraseti, kurnazlığı onların başındaymış da ben bilmeyerek Pıte Ebemle birlik olup onlara veryansın ediyormuşum. Haklılar, Müslüman kısmı eli şalvarına sokulu, ekmeğini türkü çağırarak kazanacak.

Hemen sıçrayıp Silo Dayı'nın önüne dikildim. Silo Dayı gerçekten ağır yara almıştı, perişandı. Burnuna hiç aldırmıyor, kaşıyla uğraşıyordu.

"Osman, Osman, ben göremiyorum; şu kaşımı sıcağı sıcağına yerine yapıştırmanın kolayı! Bir ayna olsaydı, ben eti tam tamına yerine yapıştırabilirdim. Ne çare, iş sana düştü. Şunu usturupluca..."

Vay canı bek dürzü vay! Alnının etinin, kaşının yerli yerine gelmesine nasıl da dikkat ediyordu! Şimdi iş bana düşmüştü. Kulak bü-

yüklüğünde sallanan eti, çizgisi çizgisine yerine koyacağım, üstünü de şöyle alnından arkaya doğru vereceğim, başındaki poşiyi de sıkı sıkı bağlayacağım ki et kaynaya gide.

Sallanan eti yerine koyarken aklıma piçlik düştü. Ulan teres! Sen ayak yoluna oturmak bahanesiyle beni erkek eşeklerle ileriye gönderip, kancık eşeğimin başını yara dayadın mı dayamadın mı? Alçak herif!

Eti yerine koydum. Parmaklarımla alnından sıvazlayıp, yapıştırarak ilerliyorum. Güzel yapıştı emme kaşının ucunu yavaşça göğe doğru diktim. Ohhh! Öteki kaşı aşağı çengelleniyor; yeni kaş, baş yukarı hücum ile dikilmiş. Bir daha bastırdım elimle. Geriye çekilip bir kere daha şavulladım. Tamam. Sanki sağ kaş havalanmış kalk gidek diyor da solu geber de yerinde ağırca otur der gibi. Bu da sana elverir Kürt Silo. Geceden beri beni çocuk hesabına almak ne demekmiş bir gör!

Silo Dayım memnun.

"Hay Allah razı olsun oğul, ya sen olmasaydın benim halim nic'olurdu?"

Hani bana devamlı it azarı basan adam duanın binini bir paraya indirdi!

Biz can derdimize düşmüşüz, kanı durdurup yarayı sararken Deli Kamer bir yandan ana avrat dümdüz gidiyor, bir yandan da baltaları koltuklamış, eşeklerin üçünü de önüne katmış gözden kayboluyordu.

Mundar canımızı Cin Ali'nin karısı Deli Kamer'in elinden zor kurtarmışız ki üstüne varmak ne kelime! İkimizi de parça parça eder de kapıdaki itlere doğrar *gasbennek*.

Umudumuz kesildi. Zaten ağzım gözüm deyinceye kadar kuşluk vakti de gelip çattı. Eşekler gitti gitmesine ya, canım balta, nacak, ipler de gitti üstüne üstlük...

Artık ne soğuk hissediyoruz ne de yorgunluk. Sürüne sürüne dereden yukarı çıkıp, ilerdeki tarlanın başındaki boz armudun gövdesine verdik sırtımızı. Elli metre daha ötede *taplı* bir alıç ağacı görünüyor.

"Silo Dayı, istersen gel gidip şu kalın aluca yanlıyalım."

"Geber otur be sıpa, daha hangi alıç, hangi ardıç!" diye bir it azarı bastı ki olursa o kadar olur.

Silo Dayım kendi göremiyor ama sardığım poşinin altından sızan kanlar kurumuş, sakalı bıyığı tamamen pislik içinde. Ben için için keyifleniyorum. Deli Kamer'in hediye ettiği, benim de tamamlayıp yerine koyduğum kaş aklıma geldikçe artık ne eşek umurumda ne nacak, ne de yeni satın aldığımız ip..

Gözü kör olsun bu nefsin. Başına her ne hal gelirse gelsin, gebersen açlığı unutamıyorsun. Silo Dayım belinden çıkıyı çözdü. Zehra Bacım iki kuru ekmeğin yanına iki baş soğanla bir avuç kuru yavan çökeliği de ihmal etmemiş.

"Al ulan şu bayatları hafif bir sudan geçir de gel!" emrini verince hopladım. Oğlak gibi sıçrayıp ince ince şırıldayan suyun gözüne hem onunkileri, hem de benim küflü ekmekleri birer kere sokup çıkardım. Üst üste de koyunca, vallahi *pavlika* somunu gibi oldular. Silo Dayım çıkıyı otların üstüne serip, birer yumruk da soğanların başına indirince, içinin cücüğü, yanının parçaları her biri bir yana dağıldı. Ben kenar kenar küflüleri kemiriyor, çökeliğe, soğana pek yanaşamıyorum. "Bak oğlum, sen daha yeni yetişiyorsun, aman ha aman, mecliste diline, sofrada eline dikkat edeceksin!" diye Pıte Ebemden tembihliyim.

Silo Dayımın, yumuşamış ekmeğin üstüne kuru yavan çökeliği döküp, soğanın cücüklerini de üzerine yatırıp bir düremeç yapması vardı ki, aklında Allah bilir ne eşekler, ne de usturaya çevirdiği muhacir baltası. İkide bir elini yüzünde, burnunda dolaştırıyor. Bu yaşında bile yüzünün alacağı şekli düşünüyor olmalı. İnsanoğlunun ezeli ve ebedi derdi.

Ebemin tembihi hâlâ kulağımda. Boz armudun dibinde, Kürt Silo'nun önündeki bir çimdik çökelikle, birazcık soğan kenarından başka bir şeye uzanamadım. Onun kuru çökelikle iki baş soğanı, benim küflü ekmeklerin yanında besbelli ki kuzu eti gibi geliyordu kendisine. Suya eğilip kararımız kadar suyumuzu da içince büsbütün gevşedik.

Silo Dayım yan üstü düştü. Gece yarısından beri çektiğini bir cenabı Mevlam biliyorsa bir o kadar da ben şahit oldum. Ben etrafında dönelenip durdum, ağzına burnuna girebilecek cücüğe, böceğe göz kulak oldum. Epey bir zaman horladı, yattı. Ne kadar dinç görünse, gençlik taslasa da yaş hükmünü gösteriyor. Benim niye gözüme uyku

uğramıyor, yan üstü düşmüyorum? Ama yerden göğe kadar da hakkı yok değil. Benimki de enük düşüncesi. Bu kadar yaşı sen mi yaşadın? Bu kadar muharebeyi sen mi yaptın? İşte en gücçüğü bugünkü, Cin Ali'nin karısı Deli Kamer'inki. Ya evde yedisine yeni basmış kısrak gibi ağzını açmış yalanarak bekleyen Zehra Bacıma ne buyurulur..?

Silo Dayım ağzını burnunu oynata oynata bir hayli daha uyudu. Bükülerek, inleyerek doğruldu. Her yanı tutulmuş. Ben sıçrayıp yardım ettim. Güz günü dağın başında, kuru toprağın üstünde it yatsa geberir. Silo Dayımda ne bel kalmış ne *bıkın*. O yana bu yana bir hayli büküldü, oğalandı. Ayakta durmaya uğraştı. Bu mevsimde günler bir avuç kadar. Vakti epey geçirmişiz. Çok iyi. Bu biçimle gündüz gözü Zara'ya girilmezdi zaten. *Kaşık çalımı en münasip zamandır. Alaca karanlıkta yukarı yoldan, Arapoğlugil'in evlerinin önünden bizim eve doğru ilerledik. Silo Dayım tanıdık birine görünmek istemiyordu.

"Dürzülerin hangi birine haber anlatacağız? Bre oğul, sen daha kasabalı pezevenkleri iyice bilmezsin! Kendi bilmem nerelerindeki hezene bakmaz, senin gözündeki ufak çöple yıllar yılı uğraşırlar. Ayağın bir ufak kaymasın! Çeşit çeşit türkü yakanlar, mani düzenler alayınan çıkar. Onun için gayet *hadarlı* davranılacak. Emme ve lakin, gel gör ki bizim başımıza bugün en *aynızlısı boynuzlusu* geldi. Çare yok, sessizce sıyrılmaya bakacağız. Şimdi beni iyi dinle; ben şuradan Zehra'ya bir görünüp geliyorum. Pıte Bacıma selam söyle. Aman o haylaz emmilerine hele bir şey sakın söyleme. Onlar olacak işi bile bozar da tam kavağın başına çıkarırlar. Bana öyle geliyor ki ipimizi keserse ancak Pıte Bacım keser."

İlerledik, yavaşça evlerimize girdik.

Ertesi gün bir hayli *arnis pırnis*ten sonra Pıte Ebemin altına üstü palanlı, boynu yularlı eşeği peydahladı Silo Dayım.

Eşeklerle odun getirme seferine çıkışımız gibi gece yarısında yola çıkmadık. Karslı Deli Şevki Efendi ezan-ı Muhammediyeyi hitama erdirince, ebem salavatı çekti. Eşiğin yanındaki taşa çıktı. Silo Dayım eşeğin başını yular dibinden zapt ederken, ebem, Iraz anamın boynuna abandı da sağ bacağını zor ile beriye aşırdı. İkimiz iki taraftan ite çeke ebemi dengeli bir vaziyette palanın üzerine yer-

leştirdik. Ebemin sözlerini pek fazla işitemiyorum ama mırıltısı kesik kesik kulağıma geliyor. 'Kurban olduğum Allah, ezan-ı Muhammedin yüzü suyu hörmetine'yi iyice anlıyorum.

Ben eşeğin yanındayım, Silo Dayım ise yuları çekmekte. Pıte Ebemi hiç böyle görmemiştim. Nerede fırındaki, bostandaki, yaşına rağmen diri ve emredici tavırları, nerede şu eşeğin üstüne boş seklem çuvalı gibi yığılışı. Ebemin hep yerdeki piyade tavırlarına alışık olduğumdan, eşek üstü süvariliği hiç hoşuma gitmedi. Allah allah neden şimdiye kadar görmemişim? Çenesi bir tutam kıl, dudağının üstü usturayla cebelleşecek kadar bıyık... İçim cız etti. Sağ elinde yarı belinden tuttuğu ucu çatal kızılcık sopası, sol eli başımda, tin tin yürüyoruz. İkide bir dönüp dönüp Pıte Ebeme bakıyorum, eşeğin her adımında başı düşüp düşüp kalkıyor. Bu hala düşen ihtiyarın ömrü acep daha ne kadar sürer, onun hesabındayım. Benim derdim ne eşekler, ne baltalar, ne de ip!

Ebem siyah, kalın ve de uzun bir fistan içinde. Başında, rahat bir batman kızılcığı içine alır, kalın mı kalın bir yazma. Esas rengi kirden, tozdan çoktan kaybolmuş yazmasını çenesinin altından değil, Kürtbaşı bağlamıştı bu sefer. Tepesi yuvarlak bağlanmış Kürt biçimi başıyla, yabancıya korku, tanıdıkta hürmet hissi uyandırsın istiyor olmalıydı.

Vay benim canım ebem! Evin içinde değneğine dayanadayana yürürken hiç farketmediğim ebem, eşek üstünde, birkaç gün evvel ölmüş de mumyalanıp zorla oturtulmuş hortlak gibiydi. Eli başımda yürüyoruz emme nasıl bir umutsuzluk çöküyor içime. Ya ebem ölürse? Ben ne olurum acaba? Nasıl yalnız kalırım?

Yolda kimlere rastlamıyoruz ki: Mercengilin *Zırıl* Hüseyin Çavuş, Osdikgilin Mürteza Dayı aptes tazelemişler, sabah namazına kavuşmak çabasıyla yürüyorlar. Biraz daha ileride çarşıya girişte, Demirci Sahag Usta hayırlı sabahlar olsun diye eşek üstündeki Pıte Ebeme yol verdi. O da herhal Kızılırmak kenarında kuşak açmak için çabalamakta. Hatip Mahallesi'nden, Yenicami'den de eksik değil sabah namazının sevabına kavuşmaya uğraşan. Pıte Ebem öyle tek atlının bile selamını alanlardan değil. Hele o kötü Köseahmetgil'den, Çaygözgil'den rastlayanlara hepten yüzünü öte çeviriyor.

Kötü yel yine esmekte. Ben yalınayağım. Ve lakin ayaktan üşü-

düğüm yok, dalımdan üşüyorum. Ne olacak, bacağımda pis ketenden bir *zıvga*, sırtımda da çıplak canıma *dal* bir işlik. Pıte Ebem sallanıyor. Sol eli hep başımda. Hani bir gün evvel her adımda beni *babadan alıp babaya vererek zehir yutturan Silo Dayım? Ağır eşek adımıyla, incitmeden, Pıte Ebemi Cin Ali'nin karısı Kamer Hatun'a kavuşturacak. Kendi, eşeği yulardan tam zaptına almış, bana da ikide bir dönüp sıkı sıkı tembihliyor:

"Aman Osman'ım, canım yavrum, hesaplı yürü, tam eşeğin yanından! Ola ki Pıte Bacımın eli boşa moşa gelir..."

Poşaları, Gücçük Köprü'yü savuştuk. Yine Kösedağ'dan ve hayın esmekte poyraz. Zehra Bacım Silo Dayımın kaşının sargısını açmadan, usturupluca küçültmüş. Yarım fesi o yana yıkmış, poşi de neredeyse kaşını kapatıyor. Kızıl kızıl burnunun yanı sırıtmasa Deli Kamer'in bizi *destipost* etmesi kaybolup gidecek.

Allah allah, köpekler hiçbir aradan, hiçbir sokaktan bizi uğurlamıyor! Sabahlara kadar karşılıklı ürüdüklerinden yorulmuş, it uykusuna yatmış olmalılar. Sen misin söyleyen? Sessiz sakin geçmekte iken birdenbire itler karıştı. Poşaların kangalları sürü ilen, yeri göğü ayağa kaldırıyorlar. Bir de ne görelim, bizim boncuk tazı! Yakalasalar her bir kaburgası birisinin ağzında kalacak. Halbuki iki bayat ekmeği hayattaki yalağına elimle oğalamıştım. *Alaca*yı da sıkı sıkı çekip mandalı arkadan geçirmiştim. Dura mı bilir cins tazı? Soğuklar basmış, av mevsimi... Benimle dağı bayırı ayağa çekecek. Senin ava göynün olmasa bile onun illa da çıkalım sızıltısından durulmaz. Ve lakin gün o gün değil, derdimiz başka. Ya Hasan Emmim Tolos'un dereye ayak yoluna giderken mandalı gevşek taktı, ya da tazı ona fark ettirmeden aradan sıvıştı.

Patırtıya döndüm. Allah beterinden saklasın, köprünün korkuluklarından nasıl sıyrıldıysa Habeş Çayı'na sıçradı. Anında yüzüp önümüzü kesti. Kovalayan kangal itleri buluta ürüyor! *Beribenzer* kuşu kanadından yakalıyorlar emme yine de ırmağa dalmadılar, kenarda durdular. Köprüden zorlasalar, yol boyu koşsalar yine bizim tazının hesabı temizdi, defterini dürerlerdi ya, it aklıyla demek ki o kadarını hesap edemediler. Allaha şükür ki edemediler. Silkinerek eşeğin bacakları arasında saklanmaya uğraşıyor bizim boncuk tazı. Durduk. Ebem belinden şal dokuma önlüğünü çözdü. Hayvanı bir güzel kuruttuk. Allah saklasın, bu acı poyrazda ıslak tazı o saat üşü-

tür de ciğerleri ağzından gelir. Ben Hasan Emmimin elinden daha nasıl kurtulurum? Onun gözünde ne eşek, ne odun; varsa tazı, yoksa kuşlar! Allah akıl fikir ihsan eyleye. Ben de en az onun kadar bunlara meyilliyim ya yine de ebemin, Kirlinin Haçik Emmi'nin sözleri aklımdan çıkası değil. Ben ne olacağım..?

Kalabalığı çoğalttık. Bir *Cingan* göçü gibiyiz ki öte ucu görünmez. Bir ekmek pişirmek için sac, bir de eşeğin yanına bağlanıp da sallanan elek noksan. Fesli poşili Silo Dayım edepli mi edepli. Palanlı, yularlı eşeğe siyahlar içindeki ebemi oturtmuş; yuları eşeğin sakal dibinden kavralamış. Aman ha aman, eşek tökezlenip de Pıte Bacısına bir zarar vermesin diye titremekte. Ebemin şaldan önlüğünü tazının üşüyen sırtına birkaç kat sarıp, önlüğün iki ucu *sanbağını* da tazının boynuna geçirip verdi mi elime. Pıte Ebemin eli de devamlı başımda. Sağ elimi Pıte Ebemin fistanına *bekitmiş'im*, sol elimde tazı. Karşıdan baksan yolu adamakıllı tutmuşuz. Silo Dayımın istediği talimde yürüyoruz. Güneşi Oyuklu'nun derede yakaladık. Güneş mi ki... Pıte Ebem buna eşek geberten güneşi der her vakit.

Donacağım, daha ötesi yok. Boncuk tazı benden bakımlı. Vallaha da bakımlı! Dışarıya bellemesiz düşmüş emme ebemin koca şal önlüğünü *bekitti* ki Silo Dayım sırtına, yanımda o ince bacaklar üstünde lastik top gibi tin tin sıçrıyor. Bu saatte içimden tazı olasım geliyor. Ayağıma hangi taş, hangi kesek gelirse gelsin umurumdan dışarı. Ben dalımdan sır sır sızılıyorum, sırtım üşüyor. Öylesine bir soğuk ki anlatamam. Bir kar yağması noksan! Belki de kar yağsa hava daha yumuşak olur.

Pıte Ebeme bakıyorum. Gözünü bir açık görüyorsam çoğu kere kapalı. Sessiz sakin, düşünceler içinde. Silo Dayım sanki kaygı ve kasavetten sıyrılmış, hepsini Pıte Ebemin üstüne silkeleyip kurtulmuş da, kendini bir yan etmiş gibi. Paşaya hizmetteki emir subayı sanırsın. Yaşından beklenmeyecek bir atiklikle eşeğin yularını sol elinden sağ eline, usanınca da sağdan sola geçiriyor.

Doğrulttuk göçün yönünü yine Yellice'ye. Yokuş soluğumuzu kesiyor. Ben tazıdan da yeğniyim. Bana yokuş mokuş vız gelir. Benim amanımı soğuk kesiyor.

Silo Dayım yaşını başını almış. Yine de Pıte Ebemin önünde pek göstermek istemiyor. Soluklanmalarını kapatmak için derin derin "Ya

Rabbi çok şükür, birliğine çok şükür" dedikçe bağrı delinecek. Benim bu dualar karşısında bir şey diyeceğim yok ya, yine de sen teksin, sen birsin diye bağrını yırttıkça, acaba iki olsaydı daha az yorulur ve daha da büyük işler başarır, bize daha fazla yardımda bulunmaz mıydı kurban olduğum diye de aklımdan geçirmiyor değildim. Hemen bu düşüncemden korkuyor, acep Pıte Ebemle Silo Dayım fark ettiler mi diye bir ona, bir ötekine bakıyorum.

Cin Ali'nin karısı Kamer Hatun'la meseleyi hangi dala bağlayacak bakalım kara yazılı Pıte Ebem?

"Sen yalnız dinleyici ol, aman ha aman bir çift lafa bile kadir olma! İşi sonra temelli yokuşa sürer. Delinin sağı solu belli mi olur *A po* Silo?" diye durup durup hatırlatıyor.

Silo Dayım:

"Dün akşam gelinin Zehra'nın yanında yarım saat bile oturmadan keyfe mi sürüp geldim Pıte Bacım? Önceden kapıda, karanlıkta biraz oyalandım. Uşakların Ali Bey ile Hasan'ın dışarı düşmelerini savuşturunca, indim yanına. Bilmez miyim, kasabamızda iki aklı yetik, sözü geçer komşunun yaptığını *dava dalaba* ilen yapabilmenin mümkünatı yoktur. Canım Pıte Bacım, senin yanında ben ne fikir ileri sürebilirim ki? Zaten yaptığımız orta ortaya haksızlık! Öyle diklenmeyle, *çalıyı baştan sürüklemeyle hiçbir şey elde edemeyiz. Ben sana ifade mi öğreteceğim, icap ediyorsa ağu zehiri de başıma aşşağı dök, ben daha ne diyeyim?"

Mola yok, yürüyoruz. Çullu tazının başı bir o yana, bir bu yana... Ayarlanmış makine gibi bütün vücudu ahenkle sallanıyor.

O gece emmilerime haber vermedik. Ekmeklerini yer yemez dışarı düştüler. Ömer Ağa'nın kahvesi bile kapanır da yine evlerine tez beri dönmezler. Kim bilir nerelerde haylaz haylaz dolaşırlar? Ertesi sabah hayatta kancığı görmeyince ebemin yakasını tuttulardı:

"Nerede kaldı bu eşek?"

Bir demezler, iki demezler. Ebem çatal değneği çekti. Usul ü hal ile anlattı. Usul ile anlatılan lafı anlayacak haldalar mı ki!

Deli Kamer'in de iki oğlu var. Biri emmilerim emsali. Öteki benden ancak biraz dikçe. Benden birkaç yaş büyük. Büyüğünün emmilerimden farkı yok. Abra terazi istemez. Nerede bir pislik dönse ya bir eli içinde, ya da haberi var. Ebemin dediği gibi; "Bu bizimkilerin

bir bok yiyecekleri yok. Bre oğul bunlar *boşa üren şengül tazı!" Küçüğü, Neşet olan, daha on sekizini devirmeden değneği indirdiği gibi Hulis'in [Hulusi] beynini parçalayıp Sivas Mapusanesi'nde yıllar yılı yatacak emme şimdi daha ağırca, derin derin yere bakıyor.

Ebem baktı ki emmilerimin ağzı ağız değil, bıçağı bırakıp tabancaya sarılacaklar, aslan kesildi de karşılarına dikildi.

"Ulan cibiliyetsiz eşek dölleri! Bir kere, her hadisede fesinizi önünüze alıp düşüneceksiniz. Kim haklı kim haksız? Eşekleri nasıl gasp edermiş de baltaları nasıl alıkormuş! Bir kere biz haksızız. Deli Kamer yalan mı? Ulan dangalaklar, burası Cin Ali'nin dağı... Sahipsiz gâvur malı değil. Ben de zannetmiştim Silo papazı şöyle dolamaçlardan kıyı kulak, kırıntı döküntü, çalı çırpı yakıştırıp da alıp dönecek. Sen tut koca yaban kavağının kanına gir! Elbette Deli Kamer'in beynine kan sıçrar. Vallahi ben olsam kaşını başını kırmak değil, başını gövdeden ayırırdım da, kılıç elimde 'Padişahım çok yaşa!' diye bağırarak hükümete teslim olurdum. Böyle işlerde kan akmaz, ölüm olmazsa çare çabuk bulunur. O da ancak akıl yoluyla olur, zart zurtla değil! İşte komşumuz Kirli Haçik. Karısıyla her akşam yaptığı *amis pırnis* kavgadan bir netice çıkmaz. Şimdi size tembih ediyorum: Kamer'in oğluna çarşıda pazarda ileri geri bir laf edip de işi temelli olmazlandırmayın. Ben yarın Kamer'in yanına varıyorum. Bunca yılın hatırı hukuku var. Allah büyüktür. İyi söz gönül yaylasıdır derler. O da insan. Zaten aradan geçti kırk sekiz saat. Görelim Mevla neyler? Neylerse güzel eyler..."

Güneş biraz daha dikleşti. Soğuk yine soğuk. Yokuşun yarısından sağa, aşağı *cılga*ya saptı Silo Dayım. Göçü Cin Ali'nin ağıla derenin alt tarafından sokacak... Öyle ya, yukarıdan zorlarsak yine o sıklık ormana gireceğiz. Şeytanın yattığı yeri bile bilir, buna Kürt Silo demişler.

Çok sürmedi, itler bizi karşıladı. Ağıl görünmüyor. Göğe doğru bir duman yükselmekte. Son güz aylarında da ocak dumanı öyle mavi, öyle parlak yükselir ki... Belli ki Pıte Ebem'in bile buralara ilk gelişi.

Allah allah, ilerleyeceğiz ya itler bize bir tat verseler. Bizden ziyade tazının kokusunu almış olacaklar.

Hikmetinden, anladık sual sorulmaz, sorulmaz emme bu kurduğu düzen de düzen değil! Bir sürü insanı, bir hayli iti yaratmış, salmış

dünya üstüne 'De haydi bakayım!' demekte. 'Kimin gücü kime yeterse oysun gözünü, alsın boynunu!' Belki yazılısı, elde kanunu yoksa da, şehrinde ovasında, köyünde tepesinde hüküm süren düzen bu. Eğer bu düzense! Göynüne güç varmasın kurban olduğum..!

Biz üç can, Deli Kamer'in eşiğine nasıl yüz süreceğiz, ne şekil anlatıp, ne biçim yalvaracağız düşüncesiyle yüklü, birbirimize bir kelime bile etmeden yürümeye uğraşırken, düştük mü bu canavarların eline!

Yalnız insanlar değil dertte belada olan. İtler da aynısı. Büyüğü, küçüğünü muhakkak boğup, boynunu alacak. Önden iki zağar hücumdalar. Feleğimiz şaştı. Ben tazıyı sıkı sıkıya tutmuşum emme tazı durmadan zart zart osurmakta; eşekle Pıte Ebemin *peş*lerinin altında girecek delik arıyor. Silo Dayım elindeki meşeden parlak değneği çekti çekmesine emme it ancak taştan yılar. İte değnek meğnek hiç hayır etmez. Silo Dayım çareyi en son eşeğin önüne oturmakta buldu. Büsbütün umudumuz kesilmek üzere. Her yanımızdan saldırıdayız. Güya tazıyı parçalayacaklar. Tazıyı korurken biz üçümüz de yara bere içinde temelli adamlıktan çıkacağız. Ancak bize sığınıp, içimize girerse kurtulabileceğini bilen tazıyı da tutup göz göre göre önlerine atamıyoruz. Belaya bakar mısın bir hele..?

Aman Allahım, işimiz ne kadar zordan dönüyor! Bunun bir kolayını bulup yaşayan insanlar da var mı acaba? Yoksa cümle âlem bizim gibi fakirlikle mi boğuşmakta? Bizimkisi yalnız insan elinden değil, bir sürü it ile de boğuşuyoruz. Hem de çeşit çeşit kangallar, kapı zağarları. Hepsi sürüsüne bereket...

Şöyle bir baktım, seksenini çoktan savuşmuş Pıte Ebem de eğilmiş tazıyı korulamakta. Vay anasını, kaç yaşında olursan ol, ne halde bulunursan bulun, kırmaşacak, çabalayacaksın. Ciğerlerim parçalandı. Ya *haram*ın bir çengeli ebemin bir yerine, kaba etine falan takılırsa? Ebem en azından yere düşer. Yalnız yaralanmaz, ölür de. Korkum hep itlerden değil. Ya ebem ölürse? Ben işte o zaman temelli öldüm! Bana artık kim sahip çıkacak? Durmadan bıyığını burup gezen Ali Bey Emmim mi? Yoksa gözyaşını sümüğüne kata kata ebemin zor ile Hasan Emmimin koynuna soktuğu Iraz anam mı? Ohooo, o şimdi bir havada ki; bir kız doğurdu, birine de iki canlı. Kocanın tadı her gün damağında. Tazı ile yattığım hayattan her sabah *çi-me-ce-k*te şarıl şarıl çimme sesini işitip, *cağ*ın ayağından akan killi

suyu seyrediyorum. Umudum büsbütün sıyrıldı öz be öz anamdan. Hasan Emmime bir yapıştı ki, ağzındaki lokmayı ağzına sokaraktan. Irızam, Irızam diye kendini yerden yere çalışının üstünden daha kaç gün geçti ki Golo'nun kızının? İnsan olur da bu kadar mı vefasız olur? Olur arkadaş, işte anam!

Silo Dayım eşeğin önüne oturunca kangal da hemen durdu. Gözler dönmüş, burun delikleri büyümüş, boğaz hırıl hırıl, ağzından dilinden ateş saçılacak neredeyse ve lakin ma iki ayağını dayatıp duruverdi. Öteki ikisi, zağarlar da ürüyor saldırıyorlar emme bela bu kangalda. İnsan bu manzarayı rüyasında görse yüreği yarılır da bir hafta korkudan kendine gelemez. Biz ise gerçeğiyle karşı karşıyayız..

Silo Dayım yerde perişan, eşeğin dipten tuttuğu yularını bu haldeyken bile bırakmıyor, bırakamıyor. Onun derdi, Pıte Ebemi Deli Kamer'in divanına sağlam çıkarmakta. Fesinin, poşisinin düzeni bozuldu, neredeyse düşecek. Kısa meşe sopasını ölse bırakırlardan değil. Her zaman söyler; "Sağlamına kısa sopanın yaptığını, yakın mesafede hiçbir şey onun kadar yerine getiremez." Sopası kolunun uzunluğuna ve bileğine göre de ölçülüdür. Yıllar yılı kullandığı, yorgan döşek onunla yattığı için ağaç bir parlamıştır ki cilalı sanırsın. Ve lakin azılı mı azılı kangalın karşısında kaç para eder bu kısa sopa? İt durmadan Silo Dayıma hırlamakta. Silo Dayım da eşeğin önünde it oturuşuna geçti. Bu arada fesini, poşisini sol bileğine sarıp, yuları biraz uzun tutmakta. Sağ elinde de kısa meşe... Baktım Silo Dayım da ite hırlamakta. Fesli poşili sol eli itin ağzına doğru, değnekli sağ el hep havada. İt *olgörüp* gerilemiyor. Her hırıltıda Silo Dayıma santim santim yaklaşmakta. Ulan Kürt Silo, çok çeşitli namını duydum ama bunu ilk defa görüyorum! Korku göstermek bir yana, o da dizüstü hırlayarak ite doğru hamlede. Zaten bir korkuda her şey altüst olacak ve it önce Silo Dayımı dağıtacak. Silo Dayım ölüm kalım harbinde. Üçüncü bir yol kalmadı.

Bu ne hallara düştük ya Rabbim? Yahu nè beladır, işimiz günden güne bile değil, saat be saat boka sarmakta. Olup olancası neydi yaptığımızın, istediğimizin? Çok çok bir eşek yükü çalı çırpı değil miydi? Hele iki gündür şu başımıza gelenlere bir nazar eyler misin? Çalısı, odunu batsın! Eşeklerden, baltalardan, iplerden de vazgeçtik, şu mundar canımızı kurtarabilsek, yeniden doğmuş gibi olacağız.

Nerdeee... Çok itle karşılaştık, çok köpekle boğuştuk emme ben bunlar gibisini hiç mi hiç görmedim. Yok canım, Horangil'in de kapılarında çifter çifter it bulunur emme bunlar gibisi görülmemiştir, görülemez de. Demek ki namlı kapının iti de namlı, yavuz oluyor..!

O tozlu *cılga*da üç it sırt sırta verip bizi çark gibi döndürmeye başladılar. Tozdan göz gözü göresi değil. Biz de bir araya toplanmaya çalışıyoruz. Çulların içindeki tazı, benim, eşeğin, Silo Dayımın arasından geberse dışarı çıkası değil. Emme gel gör ki itler hamle üstüne hamle tazelemekteler. Tor top oluşumuzu bir dağıtıyorlar ki deme gitsin. Bir hücumda tazı korkudan sıçrayınca dışarı düşüyor. Hurraaa, bütün düzen bozuluyor. Ebem bu dönmeler, çalkantılar içinde düştü düşecek. Silo Dayımla benim yüreğimiz yarılıyor. Önce o zağarları *me helsime miştim.* Ancak o gözü kör olasılar itin yanında ondan daha keskin olmaya çabalıyorlar. Boşa söylememişler "Köyde kurtçu bir it olursa, o köyün kapı zağarları bile kurt alırlar..."

Amanı bilir misiniz? Temelli amana geldik! Ebem küfür mü ediyor, dua mı belli değil. O darda, o tozun dumanın arasında artık herkes canının derdine düştü. Kimin ne yaptığı, kimin ne tarafa döndüğü belli değil. İtler öyle zorluyorlar ki atik tazı ebemin üstüne sıçrıyor, sonra da öteye düşüyor. Eşek tümden şaşırdı neye uğradığını. Gördün mü başımıza gelenleri ve daha da gelecekleri? Eşeğin bacakları hep yara bere içinde. Karnının sağ yanını yırttılar..

Köylüye sormuşlar:

"Baba, epey tecrüben var, en iyi eşek hangisidir? Karası mı, bozu mu?"

Köylü hiç düşünmeden cevaplamış.

"Çoğuna bindim emme emanet eşeğin tadını hiçbir eşekte bulamadım."

İyi has ya, acımadan, ölümüne biner, akşama götürür sahibine teslim edersin. Artık o ne halt ederse etsin! Ya biz ne halt edeceğiz? Eşeği temelli yırttırdık, şuraya koyduk. Mundar hayvan, bir kemiği kırılırsa tutmaz Allah saklasın. Mundarın yarası da değme *hal* ilen iyileşemez. Çamura battıkça batıyoruz. Ebem bir ara bağırdı:

"Kurban olduğum Allah! Bir gün olup da eski dert ilen bırakmayacak mısın beni? Her gün, her saat yeni bir bela mı saracaksın başıma? Yeter artık, bu kadarı fazla!"

Ne bağırması, ihtiyar *hökür hökür* ağlıyor. Silo Dayı'nın elinden bir şey geldiği yok. O da düştü mundar canının derdine. Beni zaten adamdan sayma. Toz dumanın, itlerin, eşeğin, tazının arasında debeleniyorum. Tek yapabildiğim, düştükçe ayağa kalkmak. Artık tazı da elimden çıktı. Çul elden gitti ya, tazıya epey iş gördü doğrusu. Tazı kendini bizden daha iyi koruyor. Eşeğin üstünden sıçradığı gibi ebemin ta tepesinden öte aşıp, tekrar eşeğin bacak arasından kayboluyor. Allah allah bunun sonu ne, nereye varacak? Her şey batsın, ebem hepten elden gidiyor!

Ne kadar geçti bilmem, uzaktan kart bir ses duyuldu.

"Alaman! Alaman!"

Ses iyice yaklaşıyor. Köpekler sese döndüler. Fakat yakamızı bırakmıyorlar. Yokuş aşağı benden epey dikçe biri koşuyor. Giderek yaklaşıyor... Güneşten kavrulmuş, soğuk yelden soyulmuş yüzlü; on ikinci, en fazla on üçüncü baharını sürüyor olmalı... Kaşı kırık, bakışı sert oğlan, itlere hemen hükmünü geçirdi. Zağarlar hepten çekildiler. Demek kangal itinin adı Alamanmış. Amma da yakışmış bu ad, helal olsun! Yavuz ki yavuz... O da hemen duruldu. Delikanlı, elindeki meşinden bir halkayı *hararı*na taktı da yokuş yukarı çekmeye başladı.

Çok şükür şimdilik kurtulduk. Kendimize çeki düzen vermeye başladık, eşeğin kanlarını temizledik. Ebem, durmadan oğlanın arkasından bağırıyor.

"Aman yavrum, itlere sıkı sahip ol, iyice bağla!"

Yeniden doğmuş gibiyiz. Kurban olduğum, bizi öyle dar geçitlerden geçiriyor ki, ondan kurtulduğumuz an sanki dünyalar bizim oluyor. Yine şükür, yine de şükür ki hepten boğup bırakmıyor fakir kullarını. Yeni bir rezilliğe düşürmek için herhalde bir soluk aldırıyor. Çocuk başımla düşünüyorum. Bunları –hep anlattıkları gibi– yapan, yaptıran o ise çok ayıp ediyor. Zevk bunun neresinde? Biz bunlarsız da ölürüz. Zaten yaşamıyoruz ki!

İtlerden kurtulduk, sıra Deli Kamer'de. Eşeği yokuş yukarı çekiyoruz. Beş can bir aradayız. Ebem, eşek, Silo Dayım, boncuk tazı ve ben. Tazının sırtındaki çulun her bir parçası ayrı bir dalda kaldı. Vay gözünüz kör olsun adi itler! Ebemin kocaman şal dokuma önlüğünün tozunu attılar. Silo Dayım önlüğün bağlarını yerden topladı.

Yolculukta neler gelir insanoğlunun başına çok iyi bilmekte. Nerede yola çıkarkenki yüzüne yayılan rahatlık! Kamer Hatun'a adım adım yaklaştıkça Silo Dayımın yüzü sinirli bir hal alıyor.

Pıte Ebem yine yaralı eşeğin üstünde, ben bir yanına dayanmışım, çulsuz tazı elimde. Silo Dayım fesi poşiyi epey doğrulttu, eşeğin yular dibinden sıkı sıkı yapışmış. Ağır ağır ilerliyoruz. Daha avluya varmadan kocaman ağaçlardan yapılı *alaca*yı görür görmez Pıte Ebem nağralanmaya geçti. Tutturdu mu dertli dertli, ahenkli mi ahenkli Kürt *laviğ*ini!?

"Cülcül oğlu, Cülcül oğlu. Cülcül oğlu, Cülcül oğlu..!
Nerelerdesin yiğitler yiğidi, Cin Ali kardaşım?
Yanına geliyorum. Hanene vardım, eşiğini geçtim..."

Ebem koyverdi kendini, durası değil:

"Osmanlı *öyke*sinde nam salan, kör Moskof'u kötületen, Sıvas vilayetinden *pesende*sini alan, seni dedim sana geldim. Neredesin, nerelerdesin, kalk ayağa!"

Allah allah bu da neyin nesi? Gözün kör olmasın kadın, kazmayı ne kadar derinden vurmaya başladın! Demek boşa çiğnemedin sen bu Zara toprağını. Nasıl da buldun Zaralının damarını; ne kadar rezil takımından da olsa geçmişini methettin mi, çek yüreğini göğüs kafesinden, kopar al. Sakın gerçeklere el atma!

Halbuki laf açıldığında Cin Ali'yi o kadar da makbul saymazdı ebem. Ne yapsın, şimdi balta kütükte. Hem de çetin bir kütük!

Biraz önce itleri alan genç, ahıra kapatıp dönmüş; koca ağaçtan mandalını çevirip *alaca*yı gürültüyle açtı. Biz beş can, yüklendiğimiz bunca kader ve yorgunlukla içeri düştük.

Kocaman bir ev. Ulu bir hayat. Kocaman da yer ocağı. Sağlam, düzgün üç taşı duvarın dibine yerleştirmişler, devirmişler üstüne koca siyah ekmek sacını. Altında bir tomar odun yanıp duruyor. Mavi duman keyfe ta uzaklardan görülmüyor. Yıllar yılı duman yalaya yalaya, duvarın yüzü aşağıdan dama kadar yağlı is bağlamış.

Kamer Hatun yine koca siyah entarisinin içinde. Sacın önünde ufak bir iskemlede yayılmış oturuyor. Kılıç tutan sağ eliyle bu defa kılıç kadar güçlü tahta *aktaracağ*ı tutuyor. Koca sacın bir yanında katmer pişirirken, bir yanında da soğanlı maydanozlu *çökelikli*leri çevirmekte. Çoğunu pişirmiş, yanına da batmanlık *saya* yağın küleğini

yerleştirmiş. Pişirip indirdiği her *çökelikliyi*, üzerine eliyle bir topak yağ sürerek üst üste diziyor. Çipil çipil *çökelikli*lerden yağ damlıyor.

Bizimki ev mi ki? Verdiği yere de veriyor babam, veriyor! Soğuktan titrediğimiz bu havada, ocağın karşısında yayılmış Kamer Hatun'u alnının, boynunun boncuk boncuk terini, omzuna attığı çarşaf kadar peşkirle durmadan silerken bulduk. Anında sıçradı. *Peş*inin ucunu beline sokup, *aktaracağı* kaldırıp attı. Bir nağra da Kamer Hatun'dan..

"Vay benim kadir kıymet bilen Pıte Bacım! Vay benim eli koyulup da ayakları öpülesi dünya ahret bacılığım! Bu ses hele bana yabancı değil diye içimden geçiriyordum. Cin Ali'nin namını, yüksek hatırını senden gayrı bilen mi kaldı ki! O geldiğin yollara kurban olduğum bacım..."

Dur hele! İşte ilk ışık. Günlerden sonra yel döndü mü dersin? Bizim yıldızımızın da parlayacağı günler mi gelecek? Sana sığındık ya Rabbim!

Silo Dayımın yüzünden anlarım, işaret iyi. Kamer Hatun eşeğin üstünden *kozak* gibi kaptı ebemi, ocağın karşısındaki tahta peykenin üstüne yerleştirdi. İki yanına kaba ottan yastıkları, sırtına da 'koş, çabuk ol' diyerek ufak Kâzime'ye getirttiği üstü kanava işlemeli yün yastığı dayadı. *Tahtamec*in üzerine uzattığı ayaklarına da üşümesin diye ince bir çul attı. Yine seğirtti kızgın sacın başına. Tam zamanına denk düşmüşüz. Son *çökelikli*leri, katmeri indirmek üzereydi..

Belli ki bizi tanıyor ve lakin hiç yüz vermiyor. Ebeme izzet ikram bol. Sen asıl ona bak. Biz kıyı kulak iliştik bir yerlere.

"Neşet, şu merkebi çayıra çak da gel!" emrini verdi.

Ben de Neşet'le yürüdüm. Evin önünden yalayıp geçen arkın altında, otların arasında öteki üç eşek de ayrı ayrı yerlere demir *çıngı* ile çakılı. Birbirine değip kavuşmak yok. Kocaman çayır. Silo Dayının *zırıl*ları gömülmüşler ota, geleni gideni gözleri göresi değil. Rahattan, bol ottan keyfe gelmişler ki çayırın züppeleri, şapır şapır karın altlarını dövmekteler. Bizim kancıkta keyif tıkır. Bir ot koparıyorsa iki *zırıl*ların *kantiş*ini seyirde ağzı sulana sulana..

Şöyle bir bakıp düşündüm. Eşeğin de mutluluğu sahibine bağlı. Nerde Zara'nın kır bayır çöplükleri, nerde Cin Ali'nin otlu sulu çayırları..

Sert surat Neşet'i tanımış oldum. Fazla konuşan değil. Elmaya bir armuta iki... Anası bir şey sorar, bir şey isterse, en kısa yoldan cevaplayan cinsten.

Döndüğümüzde tahta sofranın üstüne koca bakır siniyi kurulu bulduk. Dövme bakır ki bir parmak kalınlığında. Her tarafında yazılar, mühürler. Eski Türkçe mi, Ermenice mi, Allah bilir. Cin Ali'de ne eksik ki...

Kamer Hatun katmerleri it önüne ekmek doğrar gibi eliyle parçaladı. Katmerler *saya* yağı emmiş ki tir tir titremekte sininin üstünde. Beri yanında deste ile *çökelikli*ler. İsteyen ondan, isteyen ondan alıyor. Ufak tefek ayak işlerini kızı Kâzime görüyor. Esas, sağma, yemleme gibi işlere yanında tuttuğu Kürt Yeter Hatun yardımda. O da herhal kendi gibi dul kalmış. Ve lakin Yeter Hatun nedense farımış gitmiş. Kamer *Eme*m *hecin devesi* gibi. Kulak asma, Cin Ali diye Cülcül uşağı arasında nam salmış emme Kamer *Eme*me hiç hayır ettirememiş. Baksana, Kamer *Eme*mde güçlü erkeğe düşmüş de örselenmiş bir hal var mı? O geniş fistan içinde her yanı karı, hem de diri diri.

Yeter Hatun koca koca bakır üsküre lerle Kürt ayranını sininin iki tarafına yerleştirdi. Kürdün ayranı deyip geçmeyeceksin, meşhurdur. Koyu mu koyu. Hele güz yoğurdundan da yapılmış ki bir eşek yükü katmeri, *çökelikli*yi yedirir gibi geliyor bu ayran bize. Niye derler, zengin katmeri gayet yağlı yapacak ki aptal iki lokmada kesile. Yok arkadaş, soğuk güz gününün Kürt ayranı sıyırır götürür. "Bu her zaman ele geçer fırsat değil Osman!" diyorum içimden. "Dür bük, yuvarla mundar gövdeye! Arasını da aman ha aman koyu mu koyu ayranla arala." Yetişmiye, arada Silo Dayıma da bakmadan edemiyorum. O daha cambaz. Katmeri avucuna çukurlatıyor; doğranmış, taze, tuzsuz peyniri koyup, üstüne de Yeter Hatun'un bostandan getirdiği taze yeşil soğanlardan birkaç dal yatırdı mı zurna kadar düremeç oluyor. Bir yutkunması var, gözlerinden boncuk boncuk yaş gelmecesine. Sanki yavan pide arasına soğan düremeci dürmekte. Ye Silo Dayı ye, az çekmedin Deli Kamer'in elinden. Daha da dur hele, hiçbir şeyin belli olduğu yok. Ebemin ağzı kulaklarında. İşaretler iyi, durum yumuşak emme Kamer Hatun'un sağı solu belli mi olur? Olmaz arkadaş! Hele *dalı bendini gözleyelim.*

Zavallı ebem nefesini omuzlarından alıyor. Katmerden bir ufak parça ile *kurdalanıp* duruyor. Lokmayı ikilese içine çöker de yağlı hamur ebemi o saat öldürür. Fukaranın ne hali var ki! Onun artık odanın bir köşesinde iki yanı yastıklı, elinde doksandokuzluk tespih, dua etme yaşları. Nerede o hayırlı evlat! Bu yaşına gelmiş, her gün bizimle beraber muharebe içinde. Kamer *Eme*min "Ağır ol Pıte Bacım, çay kavuşuyor" sözüne karşılık bile vermiyor.

Bu defa koca sacı kaldırmışlar. Söğüt değneğine takılı mavi çaydanlık ocağın üstünde sallanıp duruyor. Her yanı is içinde. Kâzime rakı şişesinden *kınnapla kesilmiş çay bardaklarını dizdi önümüze. Çayı gerçekten de katmerin üstüne içeceksin. Devir babam devir..! Yavan çorbanın üstüne çay mı sararmış! Yüreğin bulanır da kusasın gelir. Her şeyi iyi biliyorlar canım, neme lazım. Altı besili olacak ki ayran da gide, çay da yakışa. Deste ile taze sac ekmeğine hiç bakasımız yok. Olduğu gibi durup duruyor.

Ekmek yeme faslını da *yel yeper* bitirdik. Yok, neme lazım, hanedanmış Kamer *Eme*m. Biz çiğnemeden yuttukça, o hiç durmamacasına elimizin üstüne katmer doğramakta yüksünmeden.

Karının dilinde de var elinde de, helal olsun. Osmanlı'da ekmeğine yiğit olmazsan *baba çıksın o varlığa. Yerin dibine geçsin malın da, davarın da, sen de. Sofrayı açtın mıydı Kamer *Eme*m gibi açacaksın ki namın yedi vilayet, on iki sancak söylensin. Burnunun bokunu yiyen dürzülerin malı da batsın, parası da. Titreye titreye para toplamaya uğraşırlar pis ömürleri boyu. Rüzgâr tütünlerini görmez, tövbe, Hızır ekmeklerini. Debelenerek ölürler. Üç gün sonra da unutulur, davulcu osuruğu gibi kaybolur giderler. Gözü aydın, varsa kumarbaz oğlunun; yoksa, fırsatını bekleyen haylaz damatlara afiyet olsun!

Baksana Kamer *Eme*me, tam bunların tersini yapmakta. *Çöke likli* üstüne katmer de doğramakta. Kürt ayranına yüreği soğumamış da koca çaydanlıkla çayı kavuşturmakta. Daha Cin Ali'nin namı nasıl yürümesin...

Kalkma vakti geldi çattı. Ötekileri bilmem emme benim yüreğim tır mır içinde. İçim içimi yiyor. Bir Pıte Ebeme bakıyorum, dönüp bir Kamer *Eme*me. Farkettim, Pıte Ebem daha diken üstünde. Ve lakin Kamer Hatun rahat ve de şakrak. Var yerin karısı, elbet böyle olacak.

Olacak ya, bakalım bizim ipimizi kesecek mi? İşin sonunu hangi dala bağlayacak?

Ebem dirseğini ot yastığa dayadı da yavaş yavaş doğrulmaya başladı.

"Allah razı olsun, hanen şen olsun, biz yedik, Allah bin artırsın."

Kör dualarını sırt sırta ulamakta. Neme lazım, ebem de gerçekten Osmanlı mı Osmanlı! Hangi lafı nerede, nasıl, ne zaman sarf edeceğini baba gibi bilmekte. Ne bir eksik ne bir fazla... Öyle uzatıp da lafı çürütenlerden değil, eşek üstünde avluya girişte de manili ve vurgulu, şimdi de...

"Kamer Bacım, nur insin bırakıp gidenlerin mezarına. Allah Durmuş ile Neşet'i de sana bağışlasın. Gün kısa, yol ırak. Büyükler dünyada söylenmedik söz bırakmamışlar: 'Vardın gördün dostlar sağ, dön geriye.' Şimdi bize müsaade..."

Kamer *Eme*m: "Eh öyleyse Pıte Bacım, seni yolculayalım" diyerek Neşet'e işmarı çaktı.

Neşet, ebemin yaralı eşeğinin palanına, kuskununa yeniden çekidüzen vermiş, yedekleyip alıp geldi. Silo Dayım sıçradığı gibi yine eşeğin yular dibini yakaladı. Kamer *Eme*m, eşiğe çıkmaya uğraşan Ebemi salladığı gibi eşeğin üstüne kutu gibi yerleştirdi. Zavallı Ebemin ne *canı ne ceresi kalmış ki zaten! Benim cılızlığım, küçüklüğüm, Silo Dayımın da mahreme el uzatmama terbiyesi... Öyle elini tutma, eşeğe bindirme bahanesiyle Silo Dayım unutup ebemin orasına burasına bir el atsa, ebem kıyametleri koparır da Allah saklasın kızılcık değneğiyle Silo Dayımda ne kafa kor ne göz! Çok *hadarlı* davranılacak. Nikâh düşer bu yaşında, deli misin sen! Bunun burası Müslümanlık...

Aşağılardan bir ses.

"Kamer Bacı, odunu bağladık, eşekler hazır."

Ses de yabancı değil. Ebem tanıdı. Çotukgil'den Mısto'nun törpülenmemiş, kaba kart sesi. Eşeğin üstünde, yular elinde görünce topal topal ilerleyip ebemin eline varmayı da ihmal etmedi. Köylü möylü emme eski terbiye.

"Berhudar olasın Mısto, deminden beri buradayız da ortalarda görünmedin. Marziya nasıl?" diye sorup hatırını aldı ebem.

Çotuklardan Mısto'nun ne kadar hoşuna gitti bu hal hatır soruş.

İnsan dağlar başında, otla toprakla yıllar yılı cebelleşe cebelleşe kendisi de dönüyor ota ağaca. Sabahleyin şafaktan akşam gözü kapanıncaya dek otla orakla, eşekle *kırık*le, ağaçla baltayla... Ebemin Mısto'yu adam hesabına alması Mısto'ya sanki bir at bağışı.

"Marziya da, kölelerin de ellerinden öperler Pıte *Eme*. Ne yapsınlar? Bostanda, harmanda ellerinden geldikçe bana el veriyorlar. Bilmez değilsin ya, rençberlik irezillik. Ne kışın bir rahat yüzü görürsün, ne yazın. Çoluğun çocuğun da seninle irezil rüsva. Allah razı olsun Kamer Hatunum elimizden tuttu da hiç değilse boz ekmeğin ahüzarını artık çekmiyoruz. Yanında bostan ortakçılığı yapıyoruz."

Ebem öteki üç eşeği odunla çatılı görünce doğruldu. Çökelik torbası gibi eşeğin üstüne yığılmış karı bayağı canlandı. Silo Dayım börkünü biraz daha sağ kaşının üstüne yıktı. Ben hiç yerinde duramaz olmuşum, cezveleniyorum. Pıte Ebemin sol eli yine başımda, boncuk tazıyı yedeklemişim. Tembihliyiz. Ben hiç konuşmayacağım. Silo Dayım da her ne olursa olsun bir lafa kadir olmayacak. Bu dakikaya kadar hiç terslik olmadı. İnşallah bundan sonra da olmayacak.

Çotukların Topal Mısto eşeklerin yükünü usturupluca çatmış, arkadan önden iplerle de bir sarmış ki deme gitsin. Silo Dayımın *kılav*lı baltasını *zırıl*ların birinin sağına, benim nacağı da birinin soluna sokup *bekitmiş*. Aşkolsun Mısto..

Pıte Ebem:

"Eferim, eferim. İyi kapıya kapılanmışsın Mısto. İnsan bu kapıdan *çırak çıkar. Bilirsen eğer, koluna doğan konmuş. Hem de erkekli dişili. *Cılgas*ız bir şeyini işitmiyim! Üzme Kamer Bacımı, ye ekmeğini!"

Kamer *Eme* de benim arka yanıbaşımda dinliyordu. Döndü. Sarıldılar. İkisi de ağlıyordu. Hiçbir laf söz geçmemişti ki aralarında! Demek ki bu içinde bulunduğumuz durum ikisine de çok şey anlatıyordu. Kamer *Eme* koca bir torbayı Pıte Ebemin kucağına koydu. Ebem ağlamaklı bir sesle.

"Ben sana ne söyleyeyim ki, bilemiyorum..."

"Ne söyleyeceksin? Biz birbirimizi yeni mi tanıyoruz Pıte Bacım? Bu havanın sonu kar geleceğe benzer. Kendine mukayyet ol ki Allah başımızdan seni eksik etmesin."

Eyvallahı çektik. Mısto da eşeklere amma odun sarmış. Çü çü deyip de Silo Dayım haydalayınca tısır tısır osurarak ses çıkarıp iki

yanlarına yıkıla yıkıla çabalamaya başladılar. Vay gözün oynamaya Topal, iki eşeklik odunu bir eşeğe bağlayıp yükleme de neyin nesi? Allah bilir emme, yine de Kamer *Eme*mden olmalı bu işmar. Allah razı olsun, bu odunu tandırda tezeğin önüne ufak ufak idare eder Iraz anam. Kışı da savuşturur.

İtlerin bizi çevirip de perişan ettikleri *bükme* de Pıte Ebem eğlenin emrini verince yine beş can birlikte durduk. Yokuşun başında sıra ile Kamer *Eme*m, Neşet, Çotuklardan Topal Mısto, Yeter Hatun, Kâzime el sallıyorlardı. Hep beraber biz de el salladık. *Bükme*den kıvrılınca artık onlar bizi, biz onları göremez olduk. Kimsede ses yok, mundar hayvanların toynaklarının kuru yerden çıkardığı güm güm sesten gayrı. Bu işin böyle sonlanacağını Allah bilir ya Pıte Ebem bile tahmin etmemişti. Kamer *Eme*min sacın başından sıçrayıp, *aktaracağı* filan fırlatıp, ebemi kucakladığı gibi baş köşeye oturtması iyi şeylere işaretti emme yine de sonunun nereye bağlanacağı içimizden çıkmıyordu. Demek ki böyle de olurmuş, Allah allah..!

Epey ilerledik. Hiç konuşmuyorduk. Oyuklu'nun başına gelince o koca taşın yanında hayvanları soluklandırdık, biz de eğilip Oyuklu'nun suyunu avuç avuç içtik. Ebem eşekten inmedi. Kucağındaki sac ekmeğinden birer tane çıkardı. Karnımız pek acıkmamış emme taze sac ekmeği ne kadar da yumuşak, nasıl da pişmiş kadife gibi..

"Gün vakitlice, dedi ebem. Gündüz gözüyle evlere varırız *A po* Silo."

Öteki *zırıl*ları haydalarken, ebemin yaralı eşeğinin de tam yular dibinden kavralamıştı Silo Dayı.

"Bu hayal midir, düş müdür Pıte Bacım? Bu neyin nesidir? Ben bir kesere sap edemiyorum. Daha evvel haber mi saldın? Bu nasıl iş idi? Bir merhabayla bu çetin işi nasıl kolaya dönderdin de kına gibi un ettin?"

Daha da sayılayacaktı ya ebem sertçe değneği kaldırdı.

"*A po* Silo, bu, Osmanlı töresidir, bilesin. Eşiğine varıp, hanesine dehalet ettin miydi, bütün suçu, cünhayı üstleniyorsun demektir. Ev sahibinin bütün *çar* damarı kırılır. Sopayla, silahla dünyada hiçbir şey hallolmaz. Hallettim diyen yalan söyler, kendini aldatır. Yaptığı günahın, akıttığı kanın ceremesini hiç şüphen olmasın faizi ile çeker. Gördün, şahit de oldun. Ağzımdan lüzumsuz bir çift cevap çıktı mı? İyi söz gönül yaylası. Osmanlı yalnız talan *tartala*yla yüz yılları sa-

vuşturmadı. Bağışlamayı, hoş görmeyi de beraber sürdürdü. Hele Osmanlı'nın sofrasının, ekmeğinin yiğitliğine ulaşan olamamıştır. Tepe tepe yedirip içirdikten sonra üste diş kirası da cabası... *Apo* Silo, işte şu önümüzde üç eşeğin yükü odunlar da diş kiramız, anladın mı..? Çoğunu çalarsan azını bağışlama oyunudur. Osmanlı düzeni uzun zaman böyle yürütmüş, anladın mı?.."

Silo Dayım aşkolsun vallaha diye diye eşekleri sıkıladı. Sabahki Poşaların itleri hiç aklımızdan çıkmıyordu. Yolu Gücçük Köprü'den geçirmedik. Deli Fehmi'nin *çevirme*sini takiben sürdük aşağı. Büyük Köprü'nün altından *Cingan* göçünü vurduk yukarı. Bir göç ki Türkmen göçü halt etmiş! İmanına kadar odun, çalı çakılı üç eşek. O görüntüden hiç de aşağı değil ebemle eşeği. Silo Dayım *çevücek* sakalıyla önden, tazı yedeğimde ben de yandan, eşeklerle beraber çabalamaktayız. Daha akşam ezanına var emme gâvurun Müslüman'ın eve dönüş saati. Yolu tam tutmuşuz. Yanımızdan, yöremizden çalıya takılmadan kimse sıyrılamıyor. Ana avrat söven daha çıkmadı emme çalıdan ceketini *peş*ini kurtaran da kötü söylemesi bir yana, dönüp dönüp homurdanıyor. Ebem yorgun yorgun "Bu ne kadar uzun bir gün yaşadık şu bir avuçluk güz gününde!" diye diye sallanıyor. Belli ki *kitiri hepten kesilmiş. Neyse ki Pıreğ'in Yokuşu pek amansız değil.

Iraz Anam kapıda göründü. Biz gecikince, yine ne geldi başlarına diye artık endişeden içeride oturamaz olmuş. Silo Dayım yükün üçünü de bizim kapıya yıkmak istiyor. Allah allah... Kıratın yanında duran ya tüyünden, ya huyundan. Bravo! Silo Dayım da Kamer *Eme*mden epey rüzgâr almış. *Zırıl*ın birinin yük ipini daha çözmeden, ebem zor bela, kızılcık değneğiyle kavuştu.

"Katiyyen olmaz, olanlardan değildir!"

Pıte Ebemin sözünü daha yere bırakabilir mi Silo Dayım... İki boş, biri yüklü eşekleri önüne katıp:

"Allah senden yerden göğe kadar razı olsun Pıte Bacım" diye diye uzaklaştı.

Pıte Ebem:

"Iraz, tezeğin önüne epey çalı çırpı peydahladık" derken, bastona basa basa yorgun argın girdi içeri.

Yaralı emanet eşeğin derdini de artık Silo Dayım çeksin.

Avşarlı'nın Fırını

Fırın, evimizin tam karşısındaydı. Tepeye doğru uzanan derenin bir geçesinde biz, bir geçesinde ise Avşarlı nenemin fırını. Aramız hiç uzak değil. Bir çocuk bile bizim kapıdan taş atsa camını kırabilirdi. Ve lakin Avşarlı Nene'nin fırınında kırılacak cam yoktu. Altmış yetmiş derece eğimli bir yokuş üzerinde olduğumuzdan fırının önü üç metrelik bir duvar, arkası yokuşla sıfırdı. Ön tarafına, iki kötü yatı oda çevirmişler, geri taraf karanlıklar içinde. Kapısına yandan üç beş basamakla inilen bu karanlık fırın bizim için çok şenlikliydi. Tam bir mağaraydı. Duvarlar kaba *pur* taşından örülmüş, üstü ardıç merteklerle kapanmıştı. Kaba çamurla sıvanmış duvarlarda merteklerin ardıç kabukları sallanır dururdu. Gündüzleri dahi, içeri girildiğinde insanın gözleri karanlığa çok zor alışırdı. Neden sonra, yanan fırının kara kızıl ağzı ortalıkta olan kimi şeyleri görüp fark etmene yardım

ederdi. Ortada, boylu boyuna *tastar*lar üstünde hamur yumakları dizili olur, hamur tahtasının başında Avşarlı Nene Osmanlı Osmanlı oturur, hamur yumaklarını açardı.

Avşarlı Nene'nin adı Emine'ydi ama Avşar köyünden gelin geldiği için çoğunlukla adı söylenmez, Avşarlı Hala, Avşarlı Nene diye çağrılırdı.

Kocası Balkan Harbi'nden evvel ölünce, üç oğlu ile genç yaşında dul kalmıştı. Yeşil gözlü, siyah saçlı, beyaz tenli bu köylü kızı, aklı ve dirayeti sayesinde eteğine sahip olmasını bilmiş, saçını üç çocuğuna süpürge edip o amansız *iğtişaş* yıllarından ailesini sağ çıkarmıştı. Çocukların büyüğü Mehmet, ortancası Mahmut, küçüğü ise Yunis idi.

Avşarlı Nene'nin hikâyesi uzundu...

Seferberlik değil, Balkan Harbi'nden da evveldi. Çiçeği burnumda dul kalınca, anlatamam, bu üç sabi ile ne yapacağımı şaşırır oldum. Şeherli de değilim, köyden geldiğim daha ne oldu ki? Temelli kaldım mı *medder*de! Bizimki rahmetli, Atogil'den berber Cihanyan Manuk Ağa'nın malına davarına bakar, yemler, sulardı. Başıma bu taş düşer düşmez Manuk Ağa ahırın bir yanını temizleyip, bir göz yer çevirdi de başımızı içeri soktu. Yıllar yılı sahiplendi bize. Allah nur indirsin, kabri her nerede ise Manuk Ağa'nın...

Mehmet'im o sıra yedi, Mahmut'um dört, Yunis'im iki yaşında. Manuk Ağa'nın kahvesi vardı. Bir köşesinde de berberlik yapardı. Mehmet'imi kolunda altın bilezik olsun diye her gün beraberinde götürür getirirdi. *Yoksul demiş ben ondum, felek demiş ben öldüm mü? Bir rahata düştüm. Çocukların babasının ölümünü neredeyse unutacağım.

Bir de Seferberlik üste vurmaz mı! Amanın da aman. Kurt koyuna karışır oldu. Göçü yükleyen yükleyene. Kafile kafile gidecekler. Göç dedimse, araba *mekkâre* değil. Ya bir eşek, ya da yallah maşallah öküz, kağnı arabası. Adamın iki de oğlu vardı. Adı Simo olan, Balkan Harbi'nden de evvel Amerika'nın Şikago şeherine gitmiş. Öteki Arsen isimlisi ise bir ay önce Erzurum cephesine un götürmüş. O sıra Seferberlik kopunca hükümet herkesin arabasına, öküzüne el koymuş, cepheye kağnılarla un taşıtmıştı. Zara'da çok kişi öküzüyle, arabasıyla Erzurum Sarıkamış yollarında telef olmuştu. Buna un seferi

denmişti. Arsen de unda kaybolanlardan. Manuk Ağamla karısı Şuşan Hatun birer eşeğe bindiler, Arabistan'a doğru yola düştüler. Ben Manuk Ağamın elini öptüm, Şuşan Hatun'un düştüm boynuna sarıldım. Nasıl sesli sesli ağlıyoruz... Çocukların, ne olup bittiğinden haberleri dahi yok emme eteklerimize sarılmış, *çır çır çığırıyorlar. Yaşları altmışı yetmişi savuşmuş, bu *sinüs* ihtiyarlar yola nasıl dayanacaklar? Hangi derede düşüp ölecekler?

Kapıya çıkıp anahtarla kilitlediler. Eve dönüp son dualarını yaptılar.

—İşte kızım, anahtar sana teslim. Seni sana, seni Allah'a emanet ediyoruz... deyip ağlaya ağlaya yürüdüler.

Anahtarla beraber elime bir şey daha sıkıştırdı Şuşan Nene. Onlar gediği aşıncaya kadar ben üç yavrumla ağlaya ağlaya arkalarından bakakalmıştım...

Kayboldular. Kendimi neden sonra toparladım. Ne olacak? O anahtarla, kocaman evi sahipleneceğim. Damına, bacasına mukayyet olacağım. Geri dönerlerse yine düzülü koşulu evlerinde oturacaklar. İşe bak sen! Onları bilemem emme ben o sıralar öyle düşünmekteyim.

Ahmetağagil'den Muhlis adlı bir jandarma, Hot Ali ve Meleğin Kel Ahmet diyorlar başka kısa bir jandarma, bir gece gelip *şeleğ*imizi kapıya yığdılar. Ağlayıp sızladımsa da faydası yok.

—Ver anahtarı, emir aldık, yoksa kapıyı kırıp içeri gireceğiz!

Baktım, bir çaresini bulamadım. Kapıya da acıyorum. Kırılırsa Manuk Ağama ne cevap veririm? Anahtarla birlikte avucuma sıkıştırdıkları üç altın liradan da haberleri var mı acaba bu *yerip de yetişmeyesicelerin? Çünkü öyle yerli yerinde konuşup üzerime hücumdalar ki. Göya hökümat adına zaptediyorlarmış! Yalan, külli yalan! Evet, köylüyüm emme aklım başımda. Olanın dönenin de farkındayım. Girdiler içeri. Ne halı, ne kilim, ne de yatak bıraktılar. Hepsini talayıp, soyup soğana çevirdiler. Ne dolap bırakıyorlar, ne kiler, ne de eşik. Kazmalarla, muylularla söküp dağıtmaktalar. "Burası var eviydi, muhakkak gömülü paraları da olmalı!" diye de söyleniyorlar.

Çok sızlandım, çok yalvardım fayda etmedi. Ben bu ahırın köşesinde çocuklarımla günümü geçireyim dedim, dinletemedim.

Yine düştük sokaklara. İtin, eniğini boynundan tutup da gezdirdiği gibi, üç çocukla her hafta birinin ahırında, samanlığında ışıtıyoruz. Bir zaman Horangil'in, bir müddet Ağzıkaranın Hebipgil'in...

O sıralar dilenip *döşürmeye* mi bakarsın, akşamdan akşama başını sokacak bir yer peydahlamaya mı çabalarsın? Temelli feleğimizi şaşırdık. Bir de büyüğüm, Mehmet'im çiçek hastalığına yakalanmaz mı! Yedi sekiz yaşına gelmiş dal gibi yavrum bana her işte, her çabada el veriyordu. Gövdesi, yüzü gözü çıban, her yanı cılk yara içinde... Yıkılası memleketimizde o sıralar ekmek ne arıyor ki ilaç, hekim buluna. Fakirlikten, sefillikten oğlanın iki gözü akıp da kızıl kızıl iki çukur kalmaz mı? Haydi bakalım, ne halt edeceksen et! Ermenilerin bir lafı vardı. Ben onların lisanını bilmem emme derlerdi ki, yılanın soktuğunu kurbağa bile sokarmış...

Yedi yaşından sonra canım yavrumun ışık dünyasının karanlık olmasına mı yanarsın, bu yaştan sonra gül Mehmet'imin adının, Kör Mehmet'e dönüşüne mi yanarsın? Ben ekmek için kendimi akşamaca daştan daşa çaldığımdan gücçüklerim sırasıyla kardaşlarının elinden tutup gezdiriyorlar. Çok uzun sürdü alışıp da kendi başına çarşıya pazara gidip gelmesi.

Yerim yurdum temelli ataş oldu. Yavrularıma bakıyorum, her nerde olursa üst üste düşüp uyuyorlar. Bende uyku ne arasın? Allahım diyorum, ben belki günahkârım ya bu sabi sübyanın günahı ne? Gününden önce babalarını aldın. Üstümüze kol kanat germişti Manuk Ağa, ne cünha işlemişti, o da gitti kayboldu. Niçin beni böyle dalsız budaksız bıraktın? Bu nasıl kader? Hangi bir güne kadar onun bunun örenlerinde sabahlayacağız?

Ben böyle ağlayıp sızladıkça, daha yaşlı kadınlar öğüt verip beni teselli etmeye uğraşıyorlar.

—Aman ha Emine, isyan etme! Her şey Allah'tan. Başa gelen çekilecektir!

Onlara belli etmiyorum emme içimdeki isyan büsbütün kabarıyor. Yahu diyorum kendi kendime, bütün bu nikbetleri bizim gibi fakir fukaranın başına mı verir adına kurban olduğum Allah? Allah bunca şanıyla bizimle mi uğraşırmış! Bu fakir milleti ne çekiyorsa insanlar elindendir.

Altımızda değil döşek, kıldan bir çul bile yok. Hasırlar üstünde sarılıp yatıyoruz. Ellerim sabaha kadar sırayla çocuklarımın sırtında.

Akşam ezanı bir samanlığa girmişsek, sabah ezanı ayaktayız. Ne ışık, ne çıra. Onlar geniş zaman ihtiyaçları. Bizim neyimize yarar! Zaten üstümüzle düştüğümüz yerden, üstümüzle kalkıyoruz. Lakin Manuk Ağa'nın verdiği üç altını uçkurumun ucuna bağlamışım, sıkı sıkı saklamaktayım. O bana öyle bir kuvvet veriyor ki anlatamam. Akşama kadar çırpınıp çabalamamla boz ekmeği iyi kötü buluyoruz. O devirde arpayı, ekmeği bulmak kolay değil. Allah nur indirsin kabrine Pıte Bacı'nın... Sürüm sürüm süründüğümü görmüş, beni çalıştığı fırına çağırmış. Fırın Çarşıbaşı Mahallesi'nde. Uzun Anşagil'in ahırında malın altını temizlerken haber geldi. Ellerimin *mayısını* samanla uğalayıp temizledim. Mehmet'imin elinden tuttum, iki gücçük de eteğimden yapıştılar, yürüyoruz. Hiç aklımdan çıkmaz, bugünkü gibi hatırımda, mübarek cuma günüydü. Pıte Bacım:

—Kız Avşarlı, dedi. İki gündür haber salıyorum da neden, acep bu kahpe ne diyecek diye bir ara sıçrayıp gelmiyorsun?

—Tövbe canım Pıte Bacım, bana daha şimdi söylediler, diye boynuna sarılmam bir oldu. Dolu bardak olmuşum, vara yoğa ağlıyorum. Beni bu halda görünce çocuklar da başlıyorlar. Hep bir ağızdan sesi sese verip adamakıllı boşalıyoruz. Ne faydası var diyeceksin. Elde değil ki. Bir rahat yüzü gördüğümüz mü var ellerin ahırında, çöplüğünde debelenmekten başka. Birisi kötü söylese, kötü davransa, biz de hep beraber ona dikeliyor, çemkiriyoruz. Emme Pıte Bacımın yaptığı gibi birinin kayırıp kolladığını görünce dayanamıyor, hemen başlıyorum ağlamaya. Çocuklar işi fark edince, üçü bir eteklerime sarılıyor, onlar da benimle beraber. Neden sonra hiç değilse epey ferahlamış oluyoruz.

Pıte Bacım bilmez mi? Hemen sıcak sıcak iki ekmeği parçaladı, döktü çocukların önüne. Baktım çocukların keyfi yerine gelmekte. Pıte Bacım da bizim halimizde. *Hep bir koyunun aşığıyız. Ne durumda olduğumuzu anlamaz mı?

—Emine, bugünden tezi yok, burada çalışacaksın. Daha yirmi iki yaşında bir eksik eteksin. Eloğlu, bu üç enikle nasıl debelenip perperişan olduğunu hesap etmez. Yolsuz uğursuz mu ararsın? Bırakmazlar ki derdinle kavrulasın. Ben bilmez miyim? Şimdi senin arka eteğin ön eteğine hasım. Gençsin, güzelsin de. El içinde adın çıktı da bir defa kötü çınladı mı daha da beri gelmez, kendini toplayamazsın. Bu üç çocukla seni kim n'etsin! Kim başına bela etsin?

Yalvara yalvara seninle yatar, ertesi gün ara ki bulasın orospunun dölünü! Hatta adını *alefte*ye çıkaran da emin ol ki o olur!

Pıte Bacı ekmek tahtasında bir yandan yumakları açıyor, bir yandan fırına attırıyor. Ben üç sabi ile yanına çökmüş dinliyorum. Ne ak ne kara bir cevap verdiğim yok. O devamda:

—Allah razı olsun, sahibi Rupen Ağa dünya ahret kardaşım olsun, çok namusludur. Ona da söyler, anlatırım. Burada geceye kadar çalışır, bana el verirsin. Gece de sıcak fırının böğründe dördünüz bir kıvrılır yatarsınız.

Aklıma yattı. Pıte Bacım ana gibi öğüt veriyor zaten, ne gibi bir kötü niyeti olabilir? Benim de akşama kadar çalışıp çırpınmam bir lokma ekmek bulmak için değil mi? Hem sıcak fırın, sırtımız ısınır, hem de ekmeğin harmanının içinde olacağız. Fırın her gün yanıyor, her gün çalışıyor. Kıtlık mıtlık emme, herkes eline geçirdiği bir avuç *soyka*sını getirip burada pişirecek. Her gün beş on ev ekmek pişiriyor. Birer ekmek verseler şu kadar, ya ikişer ekmek verseler bilmem ne kadar. Artık yavan mavan, ekmeğin ahüzarında olmayacağız. Gücçükler ayak altında, boynu eğri, benzi sarı dolaştıkça, zaman zaman onların da önüne bir tane de olsa sıcak ekmek atarlar. Zaten ekmekten başka bir şey istediğimiz yok ki Allah'tan. Etle sütle, meyvayla zarzavatla bizim ne işimiz var? O sayıladıklarımdan kocası olan, evi olan hanelerin bile haberi yok! Ekmeği yiyip Kızılırmak'ın bulanık suyundan bir tas devirdin miydi karnın şişer, doyarsın. Allah boz ekmeğin noksanlığına uğratmasın da o günleri bir daha göstermesin!

Epey zaman devam ettik. Pıte Bacım benden epeyce yaşlı. O açıyor, ben küreği uzatıyorum. Allah güç kuvvet veriyor, yaşım da genç, sabah akşam kürek elimde sıcak fırınla boğuşuyorum. Ekmek yolu bulduğum için yorulmak ne laf, keyf içindeyim. Yalnız gece yarısından sonra bir *mehmanlık* çöküyor. Bir iki saat it uykusuna veriyorum kendimi, sonra yine cin gibi ayaktayım. Keyfim neden biliyor musun? Çocuklarımın karnı artık bol bir ekmek yüzü görüyor. Fırının böğründe, oooh serilip uyuyorlar. Hem de hep gözümün önündeler. Bundan evvel, dışarlarda ekmek peşine düştüğüm zamanlar, Allah canımı ne alıyor ne de veriyordu. Acep döndüğümde ne göreceğim? Nasıl bulacağım çocuklarımı? Daha hepsi külde toprakta, akıl balığ olanı yok ki teslim edesin de ona güvenesin.

Tabii, tarife ne hacet, yalnız karınları tok. Çocukların ne üstlerinde bir şey var ne de başlarında. Birer yırtık işlik içinde etleri görünerekten dal daşşak dolaşmaktalar. Gün geçtikçe iyi kötü Mehmet'e bir hırka verdiler emme Mahmut'a *olgörüp* bir şey yakıştırıp da peydahlayamadık. Sırtı çıplak dolaşıyor. Adını daha gücçük yaştan abasıza çıkarttılar. Büyüğü zaten Kör Mehmet oldu. Ortancası ise Abasız Mahmut. Bakalım gücçüğüne ne kulp takacaklar?

Gide gide işe iyice ısındım. Fırın eğlenceli de... Artık mahallede ne oluyor, kasabada ne dönüyor hepsinden haberimiz var. Kim oğluna kız beğenecek, fırından sorup öğreniyor. Eskisi gibi hamam açık olsa kızların gövde ölçülerini de bir bir alacak, vücutlarının bütün kıvrımlarını da seyredecekler emme ve lakin şimdi hamam kapalı. İş yalnız fırına kalıyor. Fırında da Pıte Bacımın fetvası geçerli.

—Doğrusu neme lazım, arlı namuslu eksik etek, iyi ev karısı olur. Pişman olmazsın, ocağına da yakışır, der, kimini öyle yola koyar, kimine de:

—Sakın benden duymuş olma, deli *dırdığ*ın biridir. Boyuna bosuna heveslenip de oğlanın başını yakmayasın. Vallaha iki gün sonra saçını başını yolar da şuraya yığar, der, kadının hevesini kursağında bırakırdı.

Bu sene kimin çöplüğünden kaç yüz tezek çıkmış..? Kim tezeği çiğnetip de malı ortaya çıkınca zavallı Mıdo'nun karısına dirsek gösterip haksızlık etmiş, hepsi anında fırında söylenirdi. O devirde ne radyo var bizim taraflarda, ne de gazete. Fırından al haberi!

Ben tanımam emme Zaramızın eskiden en meşhur hırsızı, şimdilerde ise en aklı başında, sözü dinleniri Hacı Abdurrahman Ağa bile zaman zaman avradı fırınlara gönderir, gidin bakın hele neler konuşuluyor, diye haberi fırınlardan almaya uğraşırmış.

Eh, minnetsiz ekmeği buluyor, çoluk çocuk karnı tok dolanıyoruz ya, bok tecellimiz terkimizi bir türlü bırakmıyor!

—Eee, ne olmuş Pıte Bacım, ne oluyor ki telaştasın?

—Sorma Avşarlı! Ağzımızın tadı, dirliğimiz bozulacak.

—Niyeymiş Pıte Bacım, kim bozacak?

—Ne olacak, bu adam Rusya'ya gidiyormuş. Fırın ya kapanır, kapanmasa da satın alan bakalım bizi Rupen Ağa gibi aziz tutar mı? Ve yahut dün yalınayakken gâvur malı *tartala*sından yükünü tutmuş ça-

kalın birinin eline geçerse, daha bizi buralarda bırakır da, günahtır, biçarelerin ekmeğiyle oynamıyayım der mi?

Gel de yeni yerin yurdun ataş olmasın! Gel de yediğin bir lokma *soyka* boğazında düğümlenmesin! Çocukların umurunda mı, elleri yüzleri un is emme keyifleri yerinde, karınları tok. Alt alta üst üste boğuşuyorlar. Mahallenin tekmil karısına kızına tanış oldular. Zaman zaman ekmeklerini, odunlarını taşıyor, evlerinde sıcak çorba da içiyorlar. Artık kimin daha insaflı, hangisinin nekes olduğunu gel bizim çocuklara sor, söylesinler. Ağızlarına vurup susturuyorum emme çocuk bu, haber anlar mı?

Pıte Bacımın da, benim de korktuğumuz başımıza geldi. Sanki kaynar sular döküldü başımızdan aşağı. Rupen Ağa fırını bıraktı. Bizim de yuvamız yurdumuz dağıldı yeniden. Pıte Bacımın iyi kötü bostanı var, o oralarda sürünüyor. Ya ben dalsız budaksız ne halt edeceğim ya Rabbim! Yine mi meskenimiz sokaklar, samanlıklar?

Biz düştük yine ortalıklara. Emme bu defa önceden daha kuvvetli buluyorum kendimi. Manuk Ağa'nın, Şuşan Hatunun verdikleri üç altını harcamadığım gibi üstüne on iki gümüş mecidiye ekledim. Gözüm fırıncılıkta. Aklım kesiyor, eğer bir yer çevirir, içine de iyi kötü bir fırın kondurursam ben bu işi çeviririm. Çok işte sürüldüm ve lakin Zara'da en sağlam iş fırıncılık. Karnın en azından bol bol ekmek görüyor. Bunun kepeği var, kömürü var. Daha Allah'tan belanı mı arayacaksın? Aynı benim gibi dul kalmış, sahipsiz, anasız babasız eksik etekler ağzına kadar dolu Zaramızda. Hanenin biri rahat ekmek buluyorsa kırk ikisi bir yavan ekmek için taşlara çalınmakta. Memleket temelli kül hışır... Lafa gelince hiçbirisi burnundan laf aldırmaz emme millet sürüm sürüm sürünüyor o sıralar. Sen yeter ki fırını aç. Karın tokluğuna, yahut bir sıcak ekmeğe, akşama kadar tenekelerle fırının suyunu çeken, hamurunu yuğuran, kürek elde ateşin alnında yaz kış ekmeğini pişiren, istediğinden çok dul karı ve taze gelin, dolar dolar da boşalır. Sen de şaşırırsın bunların içinden hangi birini alıkoyasın, hangi birine yol veresin diye... Açlık sefillik karıları en fazla fırınlara sürüklemekte, bostana tarlaya değil. Hele o fırıncının yeni yetişecek üç de oğlu varsa, sen seyreyle her hafta birkaç dulun saç saça, kürek küreğe binmesini. Yanılsan da aracılığa soyunsan, başında ne yazma kalır, Allah daha beterinden saklasın, ne de saç.

Kasabamızda en ucuz şey insan ve insanın emeğidir. Hele ka-

dınların, hele kadınların... İki yavan ekmek için kul köle olurlar. Ömrü oldukça, dizinde derman bulundukça kapında yıpransın dursun. Dedim ya, evinde de yetişen erkek çocuğun varsa, kız aramaya, başlık parası vermekten vazgeçtik, ayağına ayakkabı, sırtına entari almana gerek yoktur. Yalınayak, yarı çıplak çalışsın dursunlar. Aklım fazlasına ermez emme, dünyanın acaba hangi köşesinde bu kadar avanak bir kadın milleti vardır? Yaz demezler, kış demezler, çamurmuş, buzmuş, yolları hiç *haylamazlar*. Yorgunluk nasıl olur, uyku ne zaman uyunur, bilmezler. Yeter ki fırında çalışsınlar, karınları bol bir ekmek görsün. Katığı zaten ömürlerinde bilmemişlerdir ki...

Vakitler savuşur, gün dolar, bir de bakarsın nur topu gibi bir de çocuk dünyaya getirirler. Zahmetsiz, masrafsız ve de ilaçsız. Zira doğurdukları güne kadar iki canlılıklarının kimse farkında olmaz. Çuvala benzer bir fistan içinde, akşama kadar, karda fırtınada, erkeklerden beter, tenekelerle su çeken, akşama kadar durmadan koca tekne üstünde hamur yuğuran kadının hamileliği nasıl belli olacak!?

Kafama koydum, fırını yapacağım... Cöngelekgil ile Ekşi Mehmet'in evlerinin önündeki örene çevirdik fırın damını. Ermeni fırıncılar savuşmuş gitmiş. Muguşyan'lar, Cerenyan'lar, Matikyan'lar... Ben onların yanında çalışıp talim gördüğümden mahalleliyi daha hoşnut tutarım. Uşaklarım da yavaş yavaş büyüyorlar. Taş parçası değil ya, onlar da insan parçası. Tabiatımızda da zaten yumuşaklık vardır. Vara yoğa ses çıkarmaz, suyunca gideriz. Bu iş olur mu olur...

Bütün Hatip Mahallesi, Çarşıbaşı'nın çoğu, döküldü mü üstümüze! Fırının hiç karardığı yok yirmi dört saat...

İlk zamanlar Avşarlı'nın Fırını diye adı anılır oldu. Sonraları Mehmet'im büyüyüp de işi ele alınca Kör Mehmet'in Fırını demeye başladılar. Mehmet'imin gözü kör emme görenlerden daha uyanık.

—Ana, dedi. Yalnız mahallenin ekmeğini pişirmekle niçin yetineceğiz? Ben akşama kadar karıların arasında ne lafazanlık edeceğim? Gözüm yok emme çok şükür elim var, ayağım var. Her hafta iki çuval un da biz harcarız. Unuttun mu? Muguşyan Rupen Ağa gibi sen yap pideleri, ben tablayla koltuklar, çarşıda esnafa, garibe, yolcuya satarım. İşte kardaşlarım da büyüdü. Onlar da etrafımızda ilk zamanlar paraya, hesaba göz kulak oldular mı sonrası artık kolay.

Lafı uzatmaya ne gerek, dediklerini bir bir yaptı. Gözleri aktı gitti emme gide gide bir gelişti, bir seçildi ki uşağın, mahallenin içinde... Bastonu elinde, püsküllü fesi ise o yuvarlak, o biçimli, kırmızı yüzlü başına öyle bir yakışır oldu ki... Evimiz, fırınımız yokuş üstünde olduğundan, bastonunun tıkırtısını duyan kızı gelini *kaş kaş* olur, Mehmet'imi seyre çıkarlardı. Koynunu koltuğunu yedi delikli mavi boncukla dikip donattığım Mehmet'imi seyrederken nice anaç gelinin tumanının uçkuru kopardı...

İşimiz tıkırında. Kör Mehmet'in pidesi diye namımız aldı yürüdü. Yumuşak yumuşak tulum deri peyniriyle düremeç yapıp yemeleri bir yana, tariflere, mesellere bile girdi. "Kör Mehmet'in ekmeği gibi... Kör Mehmet'in pidesinin uzunluğu kadar... Kör Mehmet'in pidesi gibi yumuşak..."

Bilmeyen biri çıkıp da sorsa:

—Ne uzunlukta?

—Beş altı yaşında bir oğlan çocuğunun omzuna attın mıydı her iki taraftan uçları yere değer, diye cevaplarlar.

*Cerime*si de kırk para, yani bir kuruş. Kesende paran varsa, deri peynirini, olmazsa küp peynirini içine döşeyip, zurna gibi düremeç yap, ye babam ye...

Ve lakin *çarşı tavasını Kör Mehmet'in pidesiyle yemezler, yiyemezlerdi. Tava yeyimine Rüşanlardan Şahin Ağa'nın "düziye" de denen, ikinci undan yaptığı somun iyi yakışır. Tavanın, fırında kızarmış bir yanı yağlı, *çebiç* etlerini aşırırken, somunun yumuşak tüylü taraflarını da elleriyle domatesli patlıcanlı tiritine banıp banıp soluk almadan yerlerdi. Hele Koyulhisar domatesinin de yetişip geldiği mevsim ise...

Fırınımız iyi çalışıyor. Çarşıda tabla üstü pide satışı yürüyor. Mehmet'im kaçakçılığa da başladı. Eloğlu rahat bırakır mı? Yalvardım yakardım, fayda etmedi. Paranın tadını aldı ki... Kim girmişse beynine, kaçak cigara kâğıdı satacak! Başıma gelenlere bakar mısın?

Ulan oğlum, senin gözün görmüyor, karşına çıkan kim, senden kaçak kâğıt isteyen kim, nasıl anlayacaksın? O zaman İnhisar yok. Reji* var. Kaçak kâğıt ta Halep'ten, Şam'dan geliyormuş. Çok iyi, çok hoş emme ne kadar tehlikeli! Menzili yakın, parası çok, var bu işin içinde bir bok!

İşi hepten ona bırakmadım. Geniş, şalvar gibi tumanımın içine dolduruyorum, hamur tahtasının başına oturuyorum. Gündüz bile fırına giren adam karanlıktan dakikalarca bir şey göremez emme içerdekilerin gözü alışkındır. Kâğıt için gelene şöyle bir bakıyorum, gözüm keserse satıyorum. Yok, yüzünü beğenmezsem geri çeviriyorum. Mehmet'im tembihli zaten. Ola ki demiştim, yolun Reji dairesinden, jandarma karakolunun önünden geçerse birer taze pide at önlerine. Başları biraz kel olsun karşımızda...

Birkaç defasında işimiz sakamete uğramadı değil emme ve lakin Reji'den Sağır Fuat Efendi kuşun kanadıyla haberi bize ulaştırıyordu. Ben de saatler önce malı birinin sırtına verdiğim gibi *ünlük tünlük* kaybediyordum. Bazen de *hot be hot* fırını kolcular basıp da birkaç kâğıdı ele geçirseler, "Adam, bırakın allasen! Fakir körün eline bir iki deste kâğıt geçmeyle bunun adı kaçakçılık mı olurmuş!" diye güler, Mehmet'imi karakoldan salıverirlerdi.

İşte gününden önce birer ekmek ekeceksin ki zamanı gelince de böyle biçesin. Niye derler, lokma karın doyurmaz emme şefaat artırır... Aklı erenler hep anlatırlardı: Frenk, İngiliz gâvuru, padişahımıza borç para verirmiş, işte böyle onlar da memleketi soyup soğana çevirirmiş. Tütünü, kâğıdı, rakısı, gazı tuzu hep gâvurun patentesinde olacak! Padişah da alttan alta haber salasıymış ki, kullarıma haber verin, bunların arkasından ne çalar da satarlarsa o kârdır. Hepsini gâvur mu yiyecek! Ümmet-i Muhammet halifesinin ağzından bu fetvayı işitmeye görsün! Yapmadığı hırsızlığı bırakmaz. Bütün Tokat Niksar uşağı tütün kaçakçısı, tekmil Tuzla Gölü ahalisi tuz hırsızı... Evliyasına bile inanma! Rakı meselesine gelince, bir zamanlar Mazingilin Ahmet Efendi, batman batman Malatya dutundan kaçak rakı çıkarır, satardı. Şimdi Zilfo Dayı'nın oğlu Çolak Osman yetişti. Alenen kaçak rakı *pavlika*sı kurdu desem yeridir. Biz de Halhavulu Deli Yusuf Çavuş'la Halep işi kaçak sigara kâğıdına ucun ucun bulaştıksa günah mıdır?

Düzen iyi düzen. Tıkır tıkır yürüyor. Mehmet'imin, kara kaş kara göz bir de oğlu doğmaz mı; fırının önünde çalışan Cemile'den. Adını Durmuş koyduk. Ortalıkta günden güne büyüyor. Sessiz yumuşak bir çocuk. Cemile'yi bir zaman sonra köyünden biri ayartmış, kaçtı gitti. Zaten nikâhımız düğünümüz yoktu ya...

Allah selamet versin. *Keçeli*min canı sağ olsun, peçeli nasıl olsa

bulunur... Çok sürmedi, Kümbet'ten, ağzı var dili yok, munis bir eksik etek düştü fırına, adı Emine. Akşama kadar su çeksin, hamur yuğursun, ne iş versen, ıh demez. Çalışsın, iyi ya sevaptır... Ters dünyaya bakar mısın hele? Akşamlara kadar o çalışıp, bizim için yıpranıyor, sevabı işleyen yine de biz oluyoruz...

İşe bak sen, kör der geçeriz. Dokuz ay geçmeden bir çocuk da Emine'ye doğurtturmaz mı? Eyvallah maşallah köyden köye dünürlük düşüklük yapıp çarık yırtacaksın da başın göğe mi erecek! Kör Mehmet pıtır pıtır oğlanları doğurtturuyor. Bir sene geçmedi, bir daha. Önceleri kedi yavrusuna benzerler, sümükleri ağızlarına kadar iner, fırt fırt çekerler ya, altı ay, bir sene geçmez, sarı sarı seçilir, tosun oğlan olurlar. Anaları Emine'nin çalışmaktan başka bir şeye aklı ermezdi, biraz *efsana* idi emme çocuklarına kafiyeli adlar bulmakta güçlük çekmedi. Büyüğünü Sami, küçüğünü de Hami çağırmaya başladı. Fırının kulpunda nasıl da büyüdüler bıngıl bıngıl. Babaları Kör Mehmet'in elinden tutup, götürüp getirmeye de başladılar. Mahalleli adı hemen yakıştırmaz mı, Kör Mehmet'in *kırtik*leri diye? Ne zararı var, yiğit lakabıyla...

Anasına sorarım:

—Emine, ikisi de Allah ruhsat verirse büyüyorlar. Bunları hangi zanaata vereceksin? Ne yapacaksın?

Anında cevaplar.

—Büyüğünü ayakkabıcı, gücçüğünü meyvacı.

Gözün kör olmaya senin. Ömründe ayakların ayakkabı yüzü görmüş mü ki? Olsa da giymez emme demek ki canı yanık.

Mahmut'um da büyüdü, çeşit çeşit *zıvga*lar, çeşit çeşit sakolar giydi emme adı hep abasız kaldı. Abasız aşağı, abasız yukarı! Mehmet'in aksine, çalışmakta hiç gözü yoktu...

Kendisi *süt vuruğu samanlık toklusu gibi hiç gelişip, hallanıp uzayamadı emme bıyığını sıvazlayarak gezmeyi iyi becerirdi. Bir zaman kasabadan kaybolur, altı ay sonra benzi sarı, kıçında Diyarbekir Kürt şalvarıyla ortaya çıkardı. Bir zaman fırının taze ekmeği ile, Kör Mehmet'in kazancını yer, yüzüne kan gelir, sonra yine kaybolurdu.

—Etme oğul, tutma oğul, yayıl yayıl, yaylımından ayrılma. Başına bir gün bir hal getirirler. Senin Halep'te, Antep'te dolaşacak ne halin var ki, osuruklunun tekisin!

Kime anlatırsın? O bildiğinden şaşmazdı.

Allah'ın işine bak sen, gene mübarek bir cuma sabahı, jandarma karakolundan "Haydi sizi istiyorlar" diye bir haber geldi. Peştemalını belime soktum. Mehmet, Mahmut, Yunis, o da artık delikanlı olmuştu, hep beraber yürüdük. Bize, babamgile Kürdoğlugil derlerdi. Ütükyurdu köyünden kardaşım Kürdoğlu Mehmet'i, yanında onaltısında dünya güzeli bir kız, bir de delikanlıyla nezarete sokmuşlar.

—Aman yaman, nedir? Ne haldır, deyince, kardaşım içerden:

—Ne olacak, kız büyüdü... İşte şu içerdeki çobanla söz birliği edip kaçmışlar. Neyse ki hemen haberim oldu da bekçiyle evini basıp, kızı bozmadan yakaladım. Şimdi sürdük, hükümete geldik. Ben nikâhsız mikâhsız göz göre göre kız bozdurtanlardan değilim.

Ben bu kızı hiç görmemişim o zamana kadar... Karı halimle, görünce aklım fikrim şaştı. Bu nasıl kız, bu nasıl güzellik?

Karakol kumandanı Ahmet Çavuş'un odasına girdim. Hal maslahatı bir güzel anlattım.

—Alın götürün. Ben oğlana bir dayak çekerim ki, dünyaya geldiğine bin pişman etmecesine. Eğer inat eder de vazgeçmem derse, yedi buçuk sene mahpusluğu önüne dayayınca görür gününü. Siz yeter ki kızı caydırın, dedi.

Kızı o saat eve götürdük. İşi gücü bıraktık. Çarşıdan meyvaları, etleri yürüttük. Fırında taze taze ekmek yağlamaları ki cıpıl cıpıl yağ... Derdim kızı bolluğa, varlığa boğmak.

Mahalleden işiten yürüdü. Eve sığılmıyor. Görmek için kapıda birbirini itekliyerek saç saça girip, *bürnük* yırtanlar bile var. Kızın adı Sudiye. Boy bos, endam o biçim. Kendi de farkında güzelliğinin. Tenekenin üstüne bir minder koyduk, oturuyor. O zaman *iskemi* nedir, sandalya neye denir bildiğimiz mi var? Bazen usanmış gibi yapıyor, ayağa kalkıyor. O dakika içerdeki kızlar gelinler bir dalgalanıyorlar, birbirlerini tepeleyerek kimi saçını elliyor, kimi elini kalçalarına aşşağı sürüyor. Maşallah maşallah ve de süphanallah. Töremiyesin Sudiye! Hangi padişah bahçasında dolaştın, hangi cennetin çeşmesinden su içtin ki bu parlaklığı, bu güzelliği elde ettin? Boyuna el kavuşmaz, ipincecik bir bel, yusyuvarlak kalçalar. Simsiyah saçları iki yumruk örgü biçiminde, nerede ise topuklarını dövmekte. Şöyle bir aniden dönüp gülse, karı halimle aklım başımdan gidiyor. Buna erkek milleti nasıl dayanacak, kurban olduğum Allah? Aman bir çare!

Aklıma koydum, Mahmut'umun koynuna sokacağım emme Mahmut bunun bir bacağı kadar!

Mahmut bu ataş parçasını nasıl çevirip de altından kalkar? Hemen boynumdaki iki *kıremisa* ile üç Reşat altınının arasına mavi boncuğu sokup boynuna taktım. Siyah kaşlı dananınki kadar çakmak gözlere, elmadan güzel yanaklara, o yayla gibi gerdana, o dolu dolu göğüslere de nasıl yakıştı anlatamam. Hele gamzeli yanağın üstündeki o koca simsiyah ben gülünce, nasıl da titreyerek yüzünde bahçalar güller açılıyor. Bu nasıl ışıklık, bu nasıl parlaklık? Vay ömrün uzun ola Kürdoğlu Mehmet Çavuş kardaşım. Nerelerde besledin, nerelerde sakladın da pörsütmeden, elletmeden getirip de bize teslim ettin?

—Kurban olduğum kızım, bunlar daha ne ki? Sen daha nice beşibiyerdelere, elmaslara layıksın. Onları da tez zamanda gerdanına takmak, benim boynumun borcu olsun, dedikçe nasıl kahkahalı hıngırtılar koyvermekte, şaşırırsın.

Arada bir etimi sıkıyor, aklıma mukayyet olmaya uğraşıyorum. Emrine kurban olduğum, bu hayal midir, yoksa düş mü? Birdenbire şu karanlık, çamurlu fırınımıza güneşi doğdurdun. Yok canım, ne düş ne hayal, huri melek dersen, işte huri melek önünde deyip, durmadan sarılıyorum. Görüyor musun, biz gelinleri kızları ayağımızla itip burnumuza götürmezken, şimdi bu güzel Sudiye'ye kul köle olalım da sen seyreyle faslı.

Öyle de oldu. Kız dediğin ne ki, avucunda tuz görmüş koyun gibidir. Nereye istersen çek götür. Altını, cıncığı boncuğu takıp, her gün peynirli pastırmalı pideleri önünde görünce, ne çoban aklında kaldı ne de Ütükyurdu köyü, ne ana ne baba...

Sudiye'nin babası, kardaşım Mehmet da bizde. İlk akşamdan tezi yok, baş göz ettik. Verdik bizim sıracalı, Abasız Mahmut'un koynuna. Nikâh mikah demiyor babası...

—Onlar yalınayak çoban için lakırdılardı. Bacıma, bacımın uşaklarına bir kız değil, on kızım kurban olsun!

He, diyorum içimden. He, haklısın kardaşım, emme bizim oğlan şöyle güçlü kuvvetli olup da bu pehlivan yapılı peri kızını ovalayıp teknede hamur gibi yuğurursa helal olsun. Ve lakin evlat benim emme gözüm tutmuyor. Allah encamını iyi eder inşallah.

Bir zaman sürdü. Bizim *samarıklı* Mahmut huyundan vazgeçer mi! Yine kayıplara karıştı. Siirt'te, Van'da kaçakçılık hevesinde.

—Etme yavrum, şu fırının kulpunda bir dam dolusu ahali geçiniyoruz. Allah'tan daha ne ararsın elin garip memleketlerinde? Gel bu gemi gibi gelini kocasız bırakma, genç ömrüne yazık olur. Sen yanında olduğun zaman bile yüreğim ağzımda, acep bunun tadına başka bir bakan var mı diye!

Çok şükür nimetine, fırının sayesinde Sudiye yedi içti kudurdu. Kahkahasının hıngırtısı ta çarşıdan duyuluyor. Küheylan mı küheylan. Bu keyfi, bu mutluluğu acep bizim Mahmut mu veriyor diye şüphedeyim.

Korktuğum başıma geldi. Mazin Ahmet Efendi'nin oğlu Ali çok erken gelişip yetişti. Çok da yakın komşumuz. Erken yaşta bıçak tutmaya başladığından kasabada önünü keser delikanlı yok. Boylu boslu, *gerimli*, yakışıklı da. Fırına bir dadandı, bir dadandı... Ağzımıza mı düşmüş bir lafa kadir olmak! Bizim Sudiye'yi dersen oğlanın omzuna sıçrayacak. Akşam gelir, sabah gelir. Ya çamaşırlarını getirir, ya çoraplarını... İçerden hep sesi gelir Sudiye'nin sulu sulu:

—Çamaşırlarına da kurban olurum Ali'm senin, çoraplarına da...

Ben içerde arımdan kan işiyorum emme elimizden gelen ne ki? Kör mü gözü, bırakıp bırakıp da gitmesin kocası! deyip teselli buluyorum sözüm ona. Kocası olsa ne halt edecek Ali'nin karşısında? Bunca zaman olsa da fark etmedi, olmasa da. Devam edip, durdular alenen...

Niye derler alıcı kuşun ömrü az olur diye. Bir sarhoşluk anında bizim kapının önünde tabancayla kendi kendini vurdu da Ali'nin varlı vakitli ziyaretlerinden kurtulduk...

En gücçüğüm Yunis'ime gelince. Gelişti, büyüdü babayiğit bir uşak oldu. Gözü kör mör değildi emme mektubu yazıyı ta gözüne sokmadan okuyamazdı. O zaman bilen kim; tedavi, gözlük ne gezer? Onun da adı çıktı Kör Yunis'e. Avşarlının oğlu Kör Yunis.

İlk mektebi bitirttirdim. Artık elimiz ekmeğe yetti, bari bu birini de kâtip yetiştireyim diyorum. Emme bir kesere sap edemedim. Halk Fırkası daha yeni açılmış. Ahalinin üstünde oyundan oyuna geçmekte. Köy kâtipliği ortaya attılar o sıra. Adamını bulduk, bizimkinin altına bir at da yakıştırdık. Bir zaman gitti geldi köylere. Baktık böyle olmayacak, bir zaman da belediyede tahsildarlık filan... Hiçbir şeyden ne bir *boya aldı*, ne de bir şey utabildi.

Fırın çalışıyor. Hepsinin gözü ordan geçinmekte. Ne etmeli? Mehmet'im ile ben çok çalıştık çabaladık emme işte buraya kadar. *Olgörüp* bu ikisini bir işe sokup, para kazanır yapamadık. Canları sağ olsun, ne yapalım, biz ölünceye kadar geçinsinler sırtımızdan. Öldükten sonra da mezardan çıkarıp bizi çalıştıramazlar ya!

Alha minha dünya meşakkati ile uğraşırken, yakın komşumuz Değirmenci Devekseli Hampars öldü. Karısı Vartanuş, biri kız biri oğlan iki çocuğuyla ortada kaldı. Oğlunun adı Sıko, kızınki Aznif. Mehmet'ime yalvardım:

—Canım yavrum, siz de babasız kalınca bu Vartanuş'un babası Serop Ağa, amcası Arminak bize çok bakım ettiler, sahiplendilerdi. Görüyor musun Allah'ın işini? Koca bir *kerhana* dağıldı, perperişan oldu. Şimdi bu sahipsiz eksik eteğe gel biz el atalım. Hiç değilse otuz yıl evvelki borcumuzu öderiz. Hem öyle olmasa bile sevaptır yavrum ne dersin?

Mehmet'im çok vicdanlı, çok sahavetli, akıllıdır doğrusu.

—Hay hay ana, nasıl istersen, deyince, Vartanuş'u çekip aldım fırına. İyi kötü perişanlıktan kurtuldu. Oğlu Sıko on iki on üç yaşında, kalaycılığa gidiyor. Kızı Aznif daha dik, on beş on altısında. Fırında bize, anasına el veriyor. Dirlik birlik, geçinip gidiyoruz. Bizim de vicdanımız rahat, çok eski bir borcu eda ediyoruz..

Aradan altı ay, bir sene geçmedi, baktım bizim Yunis boyuna gusül aptesi alıyor. Anlaşıldı, Aznif'le arayı yapmış. Anası da zavallı, ne diyecek, olmuş bir iş. Nasıl karşı çıkacak? Çıksa neyi değiştirecek? Düşünüyorum, bunlar hep fırının marifeti. Dal gibi babayiğitler, erkek aslanın bacağını ayıranlar, dünürlüktür düşüklüktür, yok şu kadar başlık parasından mümkünü yok aşşağı olmaz kavgası yaparken *olgörüp* otuzuna otuz beşine kadar becerip bir kızın bileğine yapışamazken, bizim ayağımıza durup durup kız gelin dolaşıyor. Dedim ya, bu, fırının yiğitliği. Yoksa bizim Kör Yunis nereden kız bulacak? Kız da nasıl güzel? Sudiye kadar boylu boslu değil emme taze *ferik*ten farkı yok. Bir içim su diyeyim ki anlayasın. O da oldu bize bir gelin. Keyfimizden tıran tıran oynuyoruz. Ne düğünü, ne nikâhı! Bizim fırında böyle bir âdet yok. Yalnız, kızın adını Müslüman'a çevirdik. Aznif'i Suzan yaptık

Suzan keyifli, evin içinde türkü çığırarak dolaşıyor. Mehmet'im, Mahmut'um gibi, Yunis'imin de bir dölüne kavuşsak..

Birkaç yıl geçti. Suzan olmadı, döl tutmuyor. Ne nefesi kuvvetli hoca koyduk, ne de mübarek keskin ziyaret yeri bıraktık... Her genç kız hemen çocuğa kalmaz, beklemeli dediler. İyi ya, bekleyeceğiz. Tam bu sıra üç günlük bir hastalık anası Vartanuş'u toparlayıp, alıp götürmez mi? Amanın aman, sanki kaynar sular başıma döküldü. Kızım yok ya, olsa da zannediyorum bu kadar acırdım. Suzan'ı bütün çocuklarımdan daha aziz tutuyorum. Hep dedelerinin hatırını sayıyorum hâlâ.

Ötekiler çok gücçüktü, hatırlıyamazlar emme Mehmet'imin yaşı büyük olduğundan çok iyi hatırlıyor. Her gün sofralarının başından noksan olmazdık. Mehmet'imin gözü o vakitler görüyordu. Mehmet:

—Ana, görüyor musun, evde hep yattı, ekmeğin kapısı ne yandadır bir öğrenmedi emme, Kör Yunis sorgusuz sualsiz cennetin kapısını araladı. Bir Hıristiyan Ermeni'yi Müslüman etmek ne demektir sen iyi bilirsin. O Hıristiyan'ın bütün günahı affolur ya, asıl sebep olan Müslüman ne kadar sevaba girer... Bir yıllık ibadetten daha da yeğdir derler hocalarımız. Demek ki kör oğlanın özü hakka doğru ana..

—İnşallah Mehmet'im, biz de bu ikisinin şefaatından mahrum olmayız, deyip keyifleniyorum.

Kör Yunis'in uykusu ağırdır. Uyur da uyur. Ulan ben kendimi ataşlara attım, yine de bu iki enüğüme anlatamadım.

—Uykunun fazlası ev batırır. Ulan itin *kunna*dıkları, karısı böyle güzel olan yiğidin uyku mu girermiş gözüne? Bunun türküsü bile var. Bu uyku, bu ehmallığınan kurda kuşa yedirirsiniz. Fırının şavkına kız gelin düşüyor ya, devamı sizin çakacağınız sağlam kazığa bağlı dedimse de bir türlü dinletemedim.

Yunis öğlene uyanıyor ki koynunda karı yok! Suzan gitmiş! Aman yaman uçmuş. Ne kapı, ne komşu, gören yok!

Tam iki hafta sonra haber İstanbul'dan geldi. Zara'ya ziyarete gelen Kazancıyanlar'dan bir kadın ile Kışlalar'da kamyona binişini görmüşler.

Yunis'i bir ataştır sardı. Ne kadılık koydu, ne kaymakamlık. Ne hükümet bıraktı, ne şeriat... *Ölgörüp* mümkününü bulamadı. Gözü kanlı babayiğit de değil ki gide de saçının kökünden tuta, buraya kadar sürükleyerek ala getire. Zaten öyle olsa kız kaçmazdı ya... Ortada resmi nikâh filan da yok ki *dava dalaba* açasın.

Sonra sonra işittik ki Suzan yine Aznif olmuş, evlenmiş de. Kocaman da bir oğlu varmış. Hâlâ yanarım, yanar yanar da tüterim. Neler bekliyor, neler umut ediyordum. Vazgeçtik sevabından onun. Kazandıracağı *cennete baba. Bir döl bile töredip alamadık ya, ona yanarım.

O günden sonra da türkü çığırarak gezer oldum.

"Aşığım hurda beni
Koydun çukurda beni
Bu ehmallık sendeyken
Yedirdin kurda beni
Ahh Ahh
Yunis
Yedirdin kurda beni..."

Dizin

Abdullah
  Efendi 12, 19, 35
  Hacı ... Efendi 32
  Hoca Efendi 35
Abdurrahman (Hacı/Ağa) 94, 122
Acemistan 10
Adıgözel 51
Agop (Usta, Ağa) 78, 79
Ahmet 31
  Çavuş 128
  Eğri 58
  Kel 118
  Mazin 126, 130
Ahmetağagil 12, 84, 118
Alaman 26, 107
Alevi 50
Ali 67-77, 93, 130
  Bey (Emmi) 86, 89, 102, 104
  Cin 93, 94, 96, 98, 100, 102, 103, 108-111
  Hot 118
  Mazinoğlu ... Okur 71, 72
Ali Rıza (Topal) 70
AliağaCamii 14
Alibaba 39
Allah 10, 12, 13, 15, 18, 20, 22, 23, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 39, 40, 45-47, 49-52, 56, 58, 59, 65, 71-73, 75, 77, 78, 80-83, 85, 86, 88, 90, 93, 95, 96, 97, 99-101, 103, 104, 106-108, 110, 112-116, 118-121, 123, 126-131
Allahuekber Dağları 25
Alman 36, 62, 63, 65
Aloş 84, 85
Amasya49
Amerika(lı/n) 31, 38, 41, 42, 46, 47, 117
Amerikan Koleji *bkz.* Kolej
Anadolu 70, 72
Ankara 52, 56, 76
Anna (Mayrig, Hatun, Nine) 10
Anşa (Topal) 70
Anşagil(Uzun) 120
Antep 36, 127
Anto 11, 89
Apogil 12, 13, 15
Apoyan
  Garabed 13, 18, 19
  KörManas 21
  Murat *bkz.* Murat...
April 90
Arabistan 118
Arakel (Evcükyan/Ağa) 23
Arap(ça) 12, 21, 22, 32-34, 53, 93
Arapoğlugil 98
Arjantin 38
Arminak (**Porot**) 17, 121
Arnavut 29, 30
Arsen 117, 118
Arşag 10, 11, 21
Artin (Kuyumcu) 30, 31, 34, 35
Asdudzu parin 57
Asdvadzaşunç 11
Atatürk 56
Atogil 117
Avedaran 11, 31, 32
Avşar(lı/nın Fırını) 116, 117, 120, 122, 124, 130
Avustralya 38
Aznif 131, 133

Bağdat 25
Bağoğlugil 22
Bahadur 58
Balımyan 12
Balkan(lar/Harbi) 26, 117
Balyozyan 56
Barkev 58
Baruyr 58
Battal 58, 60, 61
Bayburtlu 45
Bayrampaşa suyu 42, 53
Bedros [Bedo] 53
Bekir 10, 82
Bekir Ağa Bölüğü 37
Besni 36
Boğazlıyan 36
Borazit 43, 45, 58, 60
Büyük Köprü 14, 115

Cemile 126
Cemiyet-i Akvam 62
Cenaze Müdürü 76
Cennet (Bacı, ciğiş) 51
Cer Atölyesi 39
Cerenyan 124
Chamberlain 62
Cılğogil 77
Cihanyan (Manuk Ağa) 117
Cingan 77, 101, 115
Cöngelekgil 124
CumhuriyetGazetesi 62
Cülcül 108, 110

Çamlıbel 75
Çanakkale 36
Çaputyan 56
Çarşıbaşı (Mahalles)i 120, 124
Çaygözgil 99
Çeçen 48
Çekemoğlu Rıza 80
Çelebigil 77
Çerkez 81, 82, 85-88, 93
Çimento Fabrikası 43
Çobanyan 12, 20
Çotuk(gil/lar) 112-114

Dalaklıgil 77
Deli Fehmi'nin Çevirmesi 115
Deliktaş 54
Demirhane 42, 48
Demirsırık Tepe.si 18
Deniz('in Yazı) 14, 15, 18
Deveciik (Yokuşu) 23, 84, 85
Devekse 131
Dikran 78
Divriği 45, 50, 51, 61
Diyarbekir 48, 91, 127
Doğu45
Dördüncü Ordu 25
Durmuş 112, 126

Elcezire 25
Emine 117, 119, 120, 127
Emo 86
Enova (Hatun) 10-23, 37
Enver (Paşa) 24, 25, 61
Erem (Harikyan/Efendi) 21
Erkân-ı Harbiye 24
Ermeni(stan/ce) 9, 12, 13, 15-23, 25, 26, 31, 32, 34-39, 42, 53-61, 65, 81, 83, 84, 89, 90, 93, 110, 119, 124, 132
Erzincan 48, 52
Erzurum 25, 47, 52, 55, 117
"Etika"64
Evcükyan 11, 21

Fadime(Hatun) 10
Farsça 21
Feyzullah (Hoca Efendi) 32
Fırat 52
Ford 75
Fransa 38, 62
Frenk 126
Fuat (Sağır/Efendi) 126

Garabed 9, 10, 13-16, 18-22
(Apoyan, Usta) 12, 13, 18-20
(Emmi, Ağa) 41-46, 48, 50-60, 64, 65
Garo(Topal) 70
Gazi 76
Gecekor 77
Girek (Ağa) 15, 16
Golo 81, 82, 105
Graf (Miss) 46-48
Gregoryan(lık) 15
Gücçük Köprü 18, 84, 92, 100, 115

Habeş Çayı 100
Haçın Kaya 19
Haçik
Kirli 89, 101, 103
Koresyan 14-19
Topal 69-72, 76, 78
Hafız Hakkı 25
Hafik 38, 75
Hakkı (Müftüzade/Efendi) 12, 19, 20
Halep 125-127
Halhavu 126
Halil İbrahim (Emmi) 76
Halil Rıfat Paşa 48
Halk Fırkası 130
Hamdi (Topal) 70
Hami 127
Hampar(sum) 54-56
Hampars 131
Hampo42
Harganuş (*Morak*) 50, 64, 65
Harikyan 12, 21
Harutyun (Haro Ağa) 54
Hasan 59, 82, 102
Çerkez ... Emmi 81, 86-89, 100, 101, 104, 105
Kel Hasan 92
TellalHasan 71
Hasan Efendinin Gelgeçi 84
Haso92
Hatip Mahallesi 99, 124
Haylogil 68
Hayr-Vorti-Hokin Surp–Asdvadz 57, 59
Hayranlı 45
Hekimyan Hosrof Efendi 47
Hesna 28
Hıdır 29
Hılhılikyan 56, 64
Hıristiyan 15, 16, 26, 37, 38, 59, 132
Hırnavul 45, 50
Hisus Kristos 11, 16, 20, 28, 43, 44
Hitler62
Horangil 106, 119
Hoşman(gilin) Kaluk 19, 20
Höllüklük (Mahallesi) 39, 42, 46, 59
Hulis (Hulusi) 103
Hurşit 29
Huykesen 14
Hüseyin Avni 30, 31, 34, 35
Hüsnü Emir Erkilet 62

Iraz 81, 86, 98, 104, 114, 115
Irıza*bkz.* Rıza

İbrahım 28, 29
İkinci Cihan Harbı 38
İlya 25
İncil 11, 15
İngiliz(ce) 32, 68, 126
İnhisar 125
İnönü 56
İran75
İsa 17-19, 58
İsmet (Topal) 70
İsmet Paşa 76, 77
İstanbul 23, 36-38, 132
İttihatçı 36, 37
İttihat Terakki 36

Kafkas(lar/ya) 36, 48, 49, 81
Kahrat (Taşlık) 37
Kakaman 10
Kalust (Topal) 70
Kamer (Hatun, Eme, Bacı) 94-98, 100, 102-105, 107-115
Kanada 38
Kanal 36
Kanarya 63-65
Kangal 54
Kara Molla 33 *bkz.* Yusuf
Karaboğaz 37
Karacaoğlan 64
Karaçayır 45, 51
Karadeniz 23, 63
Karagözyan Ermeni Yetimhanesi 23
Karahisar 72
Karaoğlan 40
Kars 53, 86, 98
Kasım (Kör) 94
Kaspar (Evcükyan/Ağa, Dede) 11
Katolik 42
Kavak 37
Kayseri (Kapısı) 31, 39, 48, 58, 87
Kazak 74
Kazancıyan 132
Kâzime 109-111, 114
Keben 14, 15
Keçeyurdu 37
Kemah 52

Kırım 63
Kıso (Ağa) 53
Kışlalar 132
Kızhatun 52
Kızılırmak 14, 19, 74, 86, 99, 121
Kilise Mahallesi 13
Kirkor72
Çobanyan ... Efendi 20
Kolej 39, 41-44, 48, 50, 55, 57, 59, 60
Koyulhisar 38, 78, 125
Köseahmetgil 99
Kösedağ 90, 100
Kropotkin 64
Kuran 17
Kurbane (Dayı) 86, 87, 92
Kutuzov 62
Kut'ülamere 36
Kümbet 91, 127
Küpçü Hoca 24, 33-36
Kürdoğlugil 128
Kürt 25, 33, 36, 42, 52, 53, 63, 81, 82, 86, 90-90, 96, 97, 99, 103, 105, 108, 110, 111, 127
Mustafa PaşaDivanı 36

Latin 32
Lazar 11
Litvinov 62
Lozan 42

Mahmut (Abasız) 117, 122, 127-131
Hafız ... Efendi 21, 31
Malatya 48, 49, 126
Mamahatun 52
Manas (Apoyan/Kör) 21
Mancılo 91
Manuk (Cihanyan/Ağa) 117-120, 123
Manuş (Hatun) 28
Margos 36
Maritsa 51-55, 57
Markaroğlu 14, 21
Marta 11
Marziya 112, 113
Matikyan 124
Mazin(gil/oğlu) 71, 72, 126, 130
Mehmet 31
Çürüğünoğlu 73-75
Ekşi 124
Golo'nun 82
Kör (Fırıncı) 69, 117, 119, 120, 122, 124-128, 131, 132
Kürdoğlu (...Çavuş) 128, 129
Müftüzade ... Efendi 48
Mehmet Ali (Topal) 70
Mehrali (Bey) 48, 49, 93
Mercengil 99
Mercidabık Meydan Muharebesi 78
Mereküm Sırtları 51
Meryemi(Ana) 11, 47
Mesudiye 38
Mevla 11, 27, 97, 103
Mıdo 122
Mihitar (Topal) 70
Misto (Topal) 112-114
Minas 89
Mirican 17
Misak 85
Kara Molla 33
Molotov 62
Moskof 108
Moskova 62, 63
Muguşyan 82, 83, 124
Muhammet 59, 126
Muhlis (Efendi) 81, 118
Muhsin 82
Murat (Apoyan) 10, 11, 14, 18, 20-23, 37
Musa 29
Mustafa 28, 33, 36
Cinçakmak ... Ağa 18
Paşa 48
Münih 62
Mürteza Dayı99
Mürteze 29
Müslüman(lık) 9, 13, 16-18, 20, 26, 27, 29-34, 36, 37, 58, 84, 92, 95, 112, 115, 131, 132

Naciye 28
Napolyon 62
Nazlı (Pıngânlı/Deli, Bacı) 51
Necati 28
Neşet 103, 109, 110, 112, 114
Niksar72, 126
Nuh 24
Numune Millet Hastanesi 58
Nuri Efendigil 21

Ohannes (Kırık) 54
Ordu 23
Oskihan (Çolak, Meyhaneci) 35, 78
Kör 50
Osman 81, 82, 83, 87, 89, 90, 95, 100, 110
Çerkez ... (Dede) 81
Çolak 126
Marangoz ... Usta 25
Osmanlı(ca) 21, 23, 25, 30, 31, 36, 48, 52, 81, 108, 111, 112, 114, 115, 117
Osmanlı gemi 25
Oyuklu 92, 101, 114

Ömer(Bağoğlu/Ağa) 14, 21, 22, 67, 102
Kaçak94

Pesendi 63
Peyami Safa62
Pıreğ'in Yokuşu 115
Pırkınik 42
Pıte (Ebe, Hatun, Bacı) 80-91, 93-95, 97-105, 108, 109, 111-115, 120-123
Pingân 45, 51
Pir Sultan 64
Porsuk 45
Poşa(lar) 87, 89, 91, 100, 115
Protestan 32

Rab 9, 16, 90, 91, 102, 105, 109, 123
Recep (Efendi) 36
Refahiye 38
Reji 125, 126

Reşadıye 38
Reşat 129
Reşit Paşa 48, 49, 93
Reşol(lular) 33, 90
Rıfat Paşa 48
Rışvan 25, 81
Rıza/Rıza 81-84, 90, 95, 105
Çekemoğlu 80
Ribbentrop 62
Rupen (Ağa/Muguşyan, Emmi) 82-86, 121-124
Rus(ya) 25, 48, 62, 63, 65, 68, 74, 83, 122

Sahag (Usta/Demirciyan) 25, 99
Sami 127
Saray 14, 56
Sarıkamış 117
Sartaklı 85, 86
Satenik 85
Seferberlik 24, 42-44, 49, 52, 78-81, 91, 117
Selim 93
(Arapoğlu/Ağa) 12, 14-16, 18-20
Serkis 53
(Ağa/Vartanyan) 21
Serop (Ağa) 131
Sertel'ler 62 *bkz.* **Tan G...**
Setrak(Emmi) 29, 51
Sıko 53, 131
Siirt 129
Silo (Dayı, Apo) 90-110, 112-115
Simo 117
Simon 28, 29
Simon Petros 117
Sivas(lı) 13, 35, 39-45, 47, 48, 55, 56, 58, 59, 63-65, 72, 75
Mapusanesi 103
Smolensk63
Stalin 62, 63
Stalingrad63
Sudiye 128-131
Sultan Hamit 26
Suriye 25, 36
Surp Nişan 42
Suşehri 38, 78, 84
Suzan 131-133
Sümbüloğlu(gil) 10, 88
Sünnet-iŞerif29

Şahiban (Hatun) 28
Şahin (Ağa) 125
Şam 25, 125
Şebinkarahisar 45, 50
Şehrazat 41
Şevki (Deli/Efendi) 98
Şeyzat(Nene) 41, 53
Şınkürek45
Şikago 117
Şiman (Emmi, Usta, *Varbed*) 61-66
Şimavon (Usta, *Varbed*) 50, 61
Şuşan(Nene, Hatun) 84, 85, 118, 123

Talat 61
Tamtakıryan Mırican 17
Tan Gazetesi 62, 64
Taniel Varujan 42
Taşlık 37
Tatos 36
Tavra 45, 50
Tecer 54
Tehcir Kanunu 25
Tekkeönü 39
Tercan (Nene, Bacı) 45, 51, 52, 54-57
Tevfik
Bey 42
Topal 70
Tevrat 15
Tokat 31, 48, 49, 71-75, 77, 126
Tolos('un Tepe) 88, 100
Tödürge 32, 33
Trablus 26
Trabzon 25
Tufan (Kümbetli) 91
Turhal50
TuzlaGölü 126
Türk(çe) 31, 32, 34, 42, 53, 63, 65, 110, 115
Türkmen 75, 115

Ukrayna62
Ulaş 45, 51, 54
Urfa 36, 65
Urus 94,95

Ümmet-i Muhammet 59, 126
Ütükyurdu 128, 129

Vahip (Ağa)48
Van 129
Vartanuş (Topal) 50, 131, 132
Vartanyan 21
Veysel(Şekerci) 58

Yahya (Binbaşı/Bey) 25, 27-30, 32
Yalı 45
Yellice 92, 101
Yemen 49,93
Yenicami99
Yenihan 75
Yervant (Kara) 40, 41
Yeter(Hatun) 110, 114
Yıldız Dağı 61
Yunan 95
Yunis 117, 128, 130-133
Yunus Nadi 62
Yusuf (Deli/Çavuş) 91, 126
Kürt Kara Molla...Efendi 33

Zadik89
Zara 15, 17, 18, 20-25, 27, 31, 36-39, 44, 48, 49, 60, 69-71, 74-80, 85, 90, 91, 94, 98, 108, 109, 117, 122, 123, 132
Zaruhi (Bacı, *Morak*) 41, 42
Zehra (Bacı) 90, 91, 97, 98, 100, 102
Zıllullah 26
Zihni 68-70, 72, 76-79
Zilfo(Dayı) 126
Ziya 81
Topal 71, 75

Sözlük ve Açıklamalar

İzleyen sayfalarda, yazarın bu kitaptaki öykülerde kullandığı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Ankara 1988 basımlı iki ciltlik *Türkçe Sözlük*-Yeni Baskı adlı eserinde bulunmayan sözcük, söz grubu ve deyimlerin açıklaması ile kimi ansiklopedik, biyografik notlar yer almaktadır.

TDK sözlüğünde bulunmakla birlikte, yaygın olarak kullanılmayan kimi sözcükler de listemize katılmış ve bunlar + işareti ile belirtilmiştir. Ayrıca, kimi açıklamaların sonunda, TDK sözlüğüne köşeli parantez içinde yine aynı işaretle göndermeler de vardır.

Yazarın verdiği bilgilerin yanı sıra açıklamalar için *Derleme Sözlüğü, Redhouse Sözlüğü, Osmanlıca Türkçe Sözlük, Malhasyan Pararan, Acaryan Pararan* vb. kaynaklara da başvurulmuştur.

Yazarın diline, anlatımına, dünyasına erişimi kolaylaştırmayı amaçlayan bu sözlükte, çoğu TDK'nın içerdikleri olmak üzere, her sözcük için köken dil belirtilmemiştir. Birçoğu için kısaltmalarla [Ar. –Arapça, Erm. –Ermenice, Far. –Farsça, Yun. –Yunanca] ve muhtemel köken sözcük verilerek yapılan etimolojik atıflar, esas olarak ilgili sözcüğün o dilde kullanıldığı, yazılı kaynaklara, sözlüklere geçtiği, o yönde etimolojik atıflar yapılmış olduğu anlamında olup daha çok okuyucuya ipuçları vermek amacı taşımaktadır.

Sözlük aynı zamanda dizin gibi de düşünülmüş, özel adlar dışında, her maddenin sonuna, o sözcüğün veya deyimin geçtiği sayfa numaraları parantez içinde verilmiştir (özel adlar için ise önceki sayfalarda yer alan "Dizin"e başvurulmalıdır).

Yayıncının Notu

abra+ [Erm. *apru*] Bozuk teraziyi dengeleyen ağırlık, dara. (33, 102)

âğaz [Far.] Âgaz, başlama; şarkının başlangıç ahengi. (63)

ağbun [Erm. *ağpun*] Gübre, fışkı. (30)

ağrı -ya doğru, -nın boyunca, -den beri, -den sonra, -den itibaren. (58)

aktaracak Tahta spatula. (108, 109, 114)

alaca [Erm. *cağ*] Tahta parmaklıklı ağıl, bostan, bahçe kapısı, kafes. (100, 108)

alaçuğ [ala + çuha?: çul veya keçeden çadır] Derme çatma kulübe [alaçık+]. (19)

alayülâlâ [Ar. *aliy-ül-âlâ* âlânın âlâsı] Birinci, en yüksek. (31)

alefte İffetsiz kadın, orospu. (121)

alha minha [Ar. *anha minha* şu bu, öte beri ederek, kısaca, nihayet] Zorbela, güçbela [anha minha+]. (131)

Allah bilesine olur inşallah "Yolu açık olsun" anlamında dilek. (23)

amme cüzü Kuran'ın 78. suresinden meydana getirilmiş küçük kitap. (31)

apo [Kürtçe] Amca. (102, 114, 115)

April Latince kökenli bu sözcük, Ermenice'ye Nisan ayı anlamında *Abril, April* olarak, Zara Türkçe ağzına da *Aprul* olarak yerleşmiştir. Genellikle beşinci gününe rastlayan soğuk, şiddetli fırtına, yörede şu geleneksel deyişe yol açmıştır: "Sakın Aprul'un beşinden, kömüşü ayırır eşinden."

araba dayağı Kağnı ve dört tekerlekli arabalarda oku yukarda tutmaya yarayan ağaç destek [dayak+]. (14)

arasta+ Eskiden çarşılarda aynı işi yapan ya da aynı cins eşya satan esnafın bulunduğu bölüm; üstü örtülü ya da dükkânlarının önü saçaklı çarşı. (49)

arnis pırnis [Erm. "alasın, tutasın"] "Al takke ver külah" anlamında bir deyim. (98, 103)

Asdudzu parin [Erm. "Allah'ın iyiliği (üzerinizde olsun)"] Aleykümselam. (57)

Asdvadzaşunç [Erm. "Allah'ın nefesi"] Kitabı Mukaddes.

ataman+ Başıbozuk veya çete kumandanı; Don ve Ukrayna Kazaklarının başındaki askeri lider; zamanla değişerek, toplum içinde kuvvet kazanan kimselere "reis" anlamında ataman denir hale gelmiştir. (74)

Avedaran [Erm. "müjde içeren"] İncil.

aynızlı boynuzlı Beter, eğri büğrü. (98)

azma Siyah renkli, gagasının üzerinde küçük küçük beyaz benekli çukurluklar olan iri güvercin. (87)

baba çıkmak "Allah kahretsin, belasını versin" anlamında deyim. (111)

babadan alıp babaya vermek Aralıksız kötü söz söyleyip beddua etmek. (100)

babik devri geçmek [Erm. *babig* büyükbaba] Eski düzen yürümez olmak, devir değişmek. (77)

baca Dam. (19, 88)

badveli [Erm.] Protestan din adamı. (32)

bastıra Oğlanın koz olduğu, her kâğıdın eşini aldığı bir iskambil oyunu. *Fanti* oyunu da denir. (88)

bedlemek [Far. *bed* kötü] Huylanmak, kızmak, öfkelenmek. (59)

bek Pek, sert, katı, sağlam, kuvvetli; kıymetli. (14, 40, 95)

Bekir Ağa Bölüğü Beyazıt'ta Harbiye Nezareti'nin (sonradan İstanbul Üniversitesi Merkez Binası) kuzeydoğusunda yer alan, 1870-1922 yılları arasında siyasi ve askeri tutukluların konulduğu korku uyandıran tutukevi. Kuruldu̇ğu yıllarda Binbaşı Bekir Ağa komutasında özel bir bölük tarafından korunmaktaydı. 1912-1918 yıllarında, İttihatçılar, Kuvayı Milliyeciler, Ermeni tehciri ile suçlananlar ve ülkeyi savaşa sürükledikleri iddia edilenler buraya kapatılmışlardır.

beki(ş)t(ir)mek Sağlamlaştırmak, tutturmak. (85, 101, 113)

bekite bekite Üzerine basa basa. (59)

belleme^{+} Binek hayvanını soğuktan korumak için beline sarılan veya eyerin altına konulan keçe.(90, 101)

beribenzer [vurgu ikinci hecede] Sıradan, alelade, (bas)bayağı. (59, 100)

bezaz Kumaş satan kimse, bezci, manifaturacı [bezzaz^{+}]. (37, 49)

bıkın Bel, omurga. (67, 98)

bi ilim [Far. *bi* + Ar. *ilim*] İlimsiz, bilgisiz. (63)

boçov börek [Ermn. *boçov* kuyruklu] Üzerine kavurma veya kıyma, maydanoz, soğan, biber konulan açılmış hamurun yarım ay şeklinde kapatılıp kızgın yağda pişirilmesiyle hazırlanan bir börek. (57)

boğaz arığı Üretmeyip tüketen. (54)

boşa üren şengül tazı "Boş gezip çok konuşan" anlamında deyim. (103)

boya almak Adam olmak. (50, 130)

busunmak Sığınmak. (46)

bükme Dönemeç. (114)

bürnük Çarşaf (83, 128)

cağ Çimeceğin suyunu dışarı veren dar su yolu [cağ$^{+}$: lâvabo, banyo]. (104)

can yerini yadımak Yaşama arzusu kalmamak, ölmek istemek. (9, 14)

canı ceresi kalmamak Güçten düşmek. (112)

Cemiyet-i Akvam Birinci Dünya Savaşı ertesinde, Versailles Antlaşması'yla (1919) kurulan, devletler arasındaki anlaşmazlıkları barışçıl çözümlerle aşıp evrensel barışı sağlamakla görevlendirilen uluslararası örgüt. 1946'da yerini Birleşmiş Milletler'e bırakmıştır.

cendeği günnetmek [cendek: insan veya hayvan ölüsü; beden] Postu deldirmek. (22)

cennete baba "Allah belasını versin" anlamındabeddua. (133)

cerek Kol kalınlığında çam gövdesi; ince uzun, yuvarlak sırık (48)

cerime Ücret. [cereme^{+}]. (125)

Chamberlain, Arthur Neville (1869-1940). İngiliz siyaset adamı. 1937'de başbakan oldu. 1939'da Hitler ile buluşup Berlin Anlaşması'nı imzaladı. Savaş başlayıp Almanlar başarılar elde etmeye başlayınca istifa etti.

cılga Keçi yolu, patika (103, 106)

cılgasız Yolsuz. (113)

ciğergâh [Far.] Ciğerin bulunduğu yer, ciğerin ta kendisi. (65)

ciğiş Bacı, yenge. (51)

Cingan Çingene. (77, 101, 115)

cinnet-i muvakkate [Ar.] Geçici cinnet. (19)

çalıyı baştan sürüklemek Ters iş yapmak. (102)

çar [Ermn.] Kötü. (114)

çarşı tavası Et, patlıcan, domates, sivri biberin yağla birlikte sac tava içinde fırına verilmesiyle yapılan yemek. Çarşı esnafının bu yemeği sıkça yapması nedeniyle bu adla anılır. (125)

çaşkurlu [çağşır, çaşkur: kümes hayvanları ve kuşların ayağındaki tüyler] Paçalı (güvercin).(87)

çatal Ucu çatallı değnek (tilki postunun tabaklanması sırasında askı olarak kullanılır). (87)

çatır ayaz Gece çıkan soğuk, şiddetli kuru soğuk. (44,47)

çebiç$^{+}$ Bir yaşındaki keçi yavrusu; iki yaşındaki keçi. (125)

çeç [Erm.] Tahıl yığını. (43)

çeğel Çakıl. (45)

çevicek Ufacık. (50)

çevirme Etrafı duvarla veyaçitle çevrili küçük bahçe. (115)

çevücek Kısa, düzgün (sakal). (115)

çevülemek İnce ince havlamak. (91)

çıngı [Far. *çengel*'den?] Kanca. (109)

çır çır çığırmak İnim inim inlemek, acıdan feryat figanetmek. (84, 118)

çırak çıkmak Adam olmak, hakkını almak. (113)

çift göz un değirmeni İki domuzluğu, iki değirmen taşı olan un değirmeni. (13)

çimecek Küveti taştan oyulmuş banyo. (104)

çökelikli Ham hamur, çökelek, maydanoz, soğan karışımının yağda pişirilmesiyle hazırlanan bir yiyecek. (108-111)

dal Yalnızca, sadece, tek. (90, 100)

dal+ Sırt. (100, 101)

dalab olmak Dişi hayvan (özellikle at, eşek) erkek istemek [dalap+ olmak]. (92)

dalı bendini gözlemek İşin nereye varacağını beklemek. (57, 60, 110)

dana doluk Karışık hayvan sürüsü, dana mana, davar doluk. (59)

dava dalaba Mahkeme. (20, 102, 132)

değirmenci kömbesi Birkaç parmak kalınlığında yoğrulup kömbe adı verilen hamurun ocakta kızdırılmış bir taşın üzerine konulması, sonra da üzerine, üstü közle beslenen bir sac kapatılıp yaklaşık bir saat pişirilmesiyle hazırlanan bir yiyecek. (62)

dehalet+ Sığınma, korunma. (114)

dekmük Tekme. (18, 86)

Demirsırık Tepesi Zara'nın yaslandığı birkaç yüz metre yüksekliğindeki tepe.

destipost etmek [Far. *dest* el; *post* deri] Fena halde dövmek, tepelemek. (101)

Devecük Yokuşu Zara'nın 3 km. doğusunda, Suşehri yolu üzerinde bir yokuş.

Devekse Zara'dan Sivas'a giden yol üzerinde bir köy (yeni adı Ekinli).

dırdik [Erm. sıpa ve tay koşusu] Şımarık, terbiyesiz (kız). (122)

dini bir uğruna Canla başla (30)

dirsek meterizi [Far. *mater.s*, meteris, metris+: siper] El yanağa, dirsek bir yere dayalı halde duruş. (53)

domuzluk Suyu değirmenin çarkına akıtan geniş boru. (18, 19)

döşürmek Toplamak, dilenmek [devşirmek+]. (119)

dudu [Erm.] Kadın, yaşlı kadın. (60)

duldalanmak+ Sığınmak. (42)

dzo [Erm.] Lan, ulan, be. (33, 51)

efsana [efsun'dan?] Deli, kaçık. (127)

ehl–i dil Gönül erbapları, Tanrı'yı iyice anlamış kimseler; gönül eri, kalender, rint [ehlidil+] (63)

Enver Paşa (1881-1922) Osmanlı generali ve devlet adamı. İttihat ve Terakki'nin başlıca liderlerinden. I. Dünya Savaşı'nda Harbiye Nazırı ve başkumandan vekili.

eme Hala; kadınlara, saygı ifade eden seslenme sözcüğü olarak da kullanılır (40, 43, 57, 83, 95, 110-115)

esüriik Esirik, deli(lik), sara(lı). (63)

farımak+ Kocamak, yaşlanmak. (110)

fasletmek+ Açmak, açıklamak, ortaya sermek. (81)

ferik+ [Far./Ar.?] Pılıç, iri pılıç, yarka (131)

fılla [Kürtçe] Gâvur, Ermeni. (53)

filikçi [filik: tiftik keçisi, Erm. *pilig*] Keçi tüyünden eldiven, başlık, çorap yapıp satan kimse. (41)

fisebilillah+ Hiçbir karşılık beklemeden. (43)

follatmak Yerinden oynatmak, kaldırmak.; (öküz için) boynuzu dipten kırmak. (77)

gasbennek [Ar. *gasben*] Basbayağı, düpedüz, göz göre göre. (30, 96)

gerimli Güçlü kuvvetli, yapılı (130)

gevmek Eğmek, bükmek. (30)

gıdik [Erm.] Oğlak, kuzu. (15, 82)

gılman [Ar.] Cennette hizmet gören erkekler. (34-35)

gırnav olmak (Kedi) çiftleşmek istemek. (54)

godoş (oynamak) [Erm. *godoş* boynuz] Yere dikilen boynuzu 15-20 adım mesafeden atılan bir değnekle yerinden uzaklaştırmaya ve ebenin boynuzu yerine dikmesine dayalı oyun. (83)

göğbez [göğ: mavi] Mavi dokuma bez. (90)

guala [göğ ala, gök ala?] Karışık renkli bir tür güvercin. (87)

gücükleme Bücür. (59)

gücçük Küçük. (18, 22, 82-85, 92, 100, 115, 119, 120, 132, 122)

Gücçük Köprü Küçük Köprü. Zara içindeki Habeş Çayı üzerinde, iki kağnı geçecek genişlikte tahta köprü.

gür güvenç Tek dayanak. (84)

Habeş Çayı Zara içinden geçen bir çay.

haçana bir Bu kaçıncı? (41)

haç çıkarmak [haç: Hıristiyanlık'ta üçleme ilkesini (Baba-Oğul-Kutsal Ruh) ve Hazreti İsa'nın gerildiği çarmıhı simgeleyen şekil] Haça gönderme yaparak, dua ederken, sağ eli, alna, karna, sol ve sağ omza götürmek. (11, 28)

Haçın Kaya Zara'nın doğusunda Büyük Köprü yakınındaki Haçın Tepe'de minik bir şelalenin aktığı kaya.

hadarlı Dikkatli, tedbirli. (98, 112)

Hafız Hakkı (1879-1915) Osmanlı komutanı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) ikinci reisliği yaptı.

haklı veçli [haklı: nikâhlı; veç: güvey evinden gelin evine gelen çeyizlik eşya –Ar. *vech* yüz, surat?] Nikâhlı, helal. (52)

hal Tedavi. (106)

Halhavu Zara'nın 14 km. kadar güneyinde tepe üstü, yeşillik, suyu güzel bir çiftlik-köy. Sarışıh'tan hafif yokuş tırmanarak bir saatlik yürüyüşle varılan, üzerinde Tatlıcak Suyun bulunduğu Tatlıcak Tepesi'nin az ilerisindedir. Cülcül uşağı adıyla da anılan halkı Zara'dan gitme olup köklerinin Dağıstan'a kadar uzandığı söylenir.

Halil Rıfat Paşa (1830-1903) Osmanlı sadrazamı. Kosova, Selanik, Sivas, Aydın ve Manastır valiliklerinde bulundu. 1893'te Dahiliye Nazırı, daha sonra da Sadrazam oldu.

hamanıça Çobanların kullandığı, deri ya da yünden yapılmış ağzı büzmeli, süslü azık torbası. (90)

haran [Erm. *kharan*] Köpeğin boynuna geçirilen, sivri uçları olan demir tasma. (104, 107)

Hasan Efendinin Gelgeçi [*gelgeç* viyadük] Zara'nın 700-800 metre dışında ahşap viyadük.

hatt-ı peyman [Far. *peyman* ant] Ölçü sınırı. (48)

havacıva merhemi Havacıva kökünün tuzsuz tereyağında eritilip, günlük ve balmumu ilavesiyle hazırlanan, yara tedavisinde kullanılan merhem. (30)

hayat[+] Avlu. (88, 100, 102, 104, 108)

hayheşem İhtişam. (47)

haykırtmak Aşırmak, çalmak. (92)

haylamak Koşmak, kovalamak, seğirtmek; bağırıp çağırmak; gözetmek, dikkat etmek. (124)

Hayr - Vorti - Hokin Surp – Asdvadz [Erm.] Baba-Oğul-Kutsal Ruh –Tanrı. (57,59)

hecin devesi [Ar. *hecin*] Hızlı yolculuğa elverişli evcil deve çeşidi. Günde 200 km. yol alabilir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusundaki hecinsüvar alaylarında bu tür develer kullanılmıştır. (110)

hekiyat [Ar. *hikâyat*'tan / Erm. *hekyat*] Öykü, masal. (55, 93)

hep(si) bir (aynı) koyunun aşığı olmak Birbirine benzemek [aşık = aşık kemiği]. (29, 120)

herk+ [Erm. *herg*] Tarla sürme. (13, 43)

herle (çorbası) [Erm. *harla*] Yağda kavrulmuş un çorbası, bulamaç (içine kıyma ve kavurma da konulur). Herle, ayrıca cıvık anlamına da gelir.

Hılhılikyan Asıl adları, zenginliğin de bir tür simgesi olarak çok ilikli giysili olmak anlamında Kırk-ilik-yan olup Sivaslı Ermenilerce alaysılamayla "bunakgiller" anlamında Khılkhıligyan soyadıyla anılan bir Ermeni ailesi.

hırikkolo türküsü [Erm. *khirig* Eskimiş, yere sürtünüp kıtıs-kıtıs ses çıkaran ayakkabı – hirik: Eski ayakkabı; kolo: golik, çarık?] Ayakkabılarının rahatsız edici yeknesak sesini manasız bir türküye benzeterek aylakları, boşta gezenleri tasvir edip yermek için kullanılan deyim.(90)

hışır mehman [Ar. *mehmum* endişeli, düşünceli] Perperişan, yorgun. (65)

Hisus Kristos [Erm.] İsa Mesih.

Hisus Kristos gukamgor [Erm.] "İsa Mesih,geliyorum."(20)

hoğdar [Erm. *hoğtar* toprak tepe] Köylerde yapılar için toprağından yararlanılan tepe. (39)

horanta+ Aile halkı. (43, 47)

hot be hot [Far. *hod be hod* kendi kendine] Birdenbire. (126)

höküir höküir Hüngür hüngür. (22, 40, 48. 102)

hötürmek İshal olmak [ötürmek+]. (92)

Huykesen Zara'da, Büyük Köprü'den sonra, Keben'in yokuşunu çıkarken ziyaret yeri, ayazma. Burada yokuş aşağı yuvarlananların, kötü huylarından arınacağına inanılır.

hü hü Avanta, beleş. (86)

Hüsnü Emir Erkilet (1883-1958) Türk generali. Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katıldı. Askerlik üzerine çeşitli eserleri yayınlanmıştır.

iğtişaş [Ar. *gış*'tan] Karışıklık. (37, 58, 117)

ikinci yatsı Güneşin batmasından üç buçuk dört saat sonraki vakit. (90)

iskemi İskemle. (128)

işret+ İçki. (74)

it oranlaması Sokak köpeğinin orda burda gezinip karın doyurması. Adap erkân bilmeme, düzensizlik, dağınıklık anlamında insanlar için de kullanılır. (74)

kabarları yırtılmak [kabar: yanık, kabarmış yara] Açılmak, utangaçlıktan kurtulmak. (60)

kâffe [Ar.] Tüm, bütün. (36)

kanayak Kadın, kız, eksik etek; karı kılıklı. (42, 81)

kantiş Eşeklerin cinsel boğuşmaları. (109)

kapı bir komşu Yan yana evlerde oturan, kapıları bitişik olan komşular. (89)

Karagözyan Ermeni Yetimhanesi 1912 yılında Dikran Karagözyan tarafından İstanbul Şişli'de, yetim ve öksüz erkek çocukların eğitim görmesi için kurulan ilkokul. Halen karma ilköğretim okulu olarak hizmet vermektedir. (23)

karalı Ölüm haberi. (81, 82)

karametli Karayazılı. (52, 86)

karış Kötü söz, küfür. (85)

kaş kaş Sırasıra. (125)

kaşanmak+ İşemek. (84)

kaşık çalımı Akşam yemeği zamanı. (98)

kavurga+ Kuru yemiş niyetine, ateşte kavrulmuş tahıl. (11)

keçel [Far. *keçel* /Erm. *kaçal*] Kel. (126)

keh [Erm. *kah, keh*] Uçurum, yar. (92)

kepenekli [Erm. *kapanag*] Kelebek (kepenek) hastalığına yakalanmış, öksüren, hastalıklı (koyun), kelebekli. (67)

kergin [Erm.] Yenge. (58, 59)

kerhana Büyük aile. (131)

keri [Erm.] Dayı. (58. 59, 61)

kılav Keskinlik, kılağı+. (93, 113)

kınnapla kesilmiş çay bardağı Üzerine dolanan kınnapın yakılınası veya iki uçtan bir süre çekiştirilmesiyle ısıtılıp sonra da üzerine soğuk su dökmek suretiyle çatlatılan şişenin dip kısmından elde edilen bardak. (111)

kıremisa İki buçuk altın lira değerinde Avusturya ziynet altını, kıramisa. (129)

kırik [Erm *kurag*] Eşek yavrusu, sıpa. (113)

kırmanladmak [Hayvan kuyruğunu] Kıvırmak. (20, 91)

kırtik [Erm. *kırtig*, ufacık] Ufaklık. (127)

kişe Kişt, "öteye git" anlamında. (68)

kitiri kesilmek Kuvvetten kesilip güçsüz düşmek. (115)

koç ayı Koç katımı zamanı (Kasım ayının ortalarınakarşılık gelir). (90)

koçan+ Tapu senedi. (21, 22)

kozak Çam, meşe haşhaş ve benzeri ağaçların ya da bitkilerin meyvesi, kozası; ufak tefek anlamında da kullanılır. (109)

Kropotkin (1842-1921) Rus devrimci. Bilimsel iddiaları olan bir anarşizm anlayışının teorisyeni ve yayıcılarından biri olmuştur.

kunnamak [Hayvan] Doğurmak, kunlamak, kulunlamak. (55, 59, 87, 92, 132)

kurdalanmak Oyalanmak. (111)

kuskun+ Hayvanın kuyruğu altından geçirilerekeyere bağlanan kayış. (112)

Kutuzov (1745-1813) Rus prensi ve mareşali. 1812'de, Moskova yakınlarında Napolyon'a karşı ağır kayıplar verdikten sonra kuvvetlerini geri çekmiş, daha sonra beklenmedik bir zamanda saldırarak Fransızların geri çekilmesini sağlamıştır. Kutuzov'a Rusya'nın kurtarıcısı gözüyle bakılır.

Kut'ülamere Irak'ta Dicle'nin sol kıyısında şehir Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ve İngiliz kuvvetleri arasında yoğun çatışmalara neden olmuş, birkaç kez el değiştirdikten sonra 1917 Şubatında İngilizlerin eline geçmiştir.

kütlek+ Bal, yağ, yoğurt gibi yiyecekler koymaya yarayan tahta kova. (108)

lavik Kürtçe uzun hava, yanık kaval türküsü. (108)

lea [Ar. *lâ*] Hayır (evet karşıtı). (63)

leğençe Küçük leğen. (53)

Litvinov (1876-1951) Sovyet siyaset adamı. 1930'da Dışişleri Halk Komiseri oldu. İkinci Dünya Savaşı öncesinde birçok komşu devletle saldırmazlık antlaşmaları imzaladı. Ancak Batı ülkelerinin Hitler'le uzlaşma siyaseti izleyip SSCB'nin yalnız kalması sürecinde gözden düştü.

mayıs [Yun./Erm. *mayis*] Yaş sığır pisliği, gübre. (120)

mayrig [Erm.] Anne. (10)

mazangalı Sabıkalı. (49)

medder [Ar. *medar* etrafında dönülen nokta] Orta (medderde kalmak: ortada kalmak). (117)

mehelsimek [mühimsemek?; Ar. *mahal* yer, neden] Önemsemek. (106)

melımanlık [Ar. *mehmum* endişeli, düşünceli] Yorgunluk. (121)

mekkâre [Ar. *mükâri* hayvan kiralayan] Yük hayvanı; kirayaverilen yük hayvanı; yük hayvanının taşıdığı yük; ordu hizmetindeki yük hayvanı. (121)

merdinli [Erm. *mard* kavga; Far. *merdane* yiğitçe] Taklacı (güvercin). (87)

Merekiim Sırtları Sivas'ın kuzeybatısında, şehre bir saatlik mesafede yayla.

meşher+ Sergi. (74)

mızlanmak [Hayvan] Homurdanmak, (sahibini ararken) mırıl mırıl ses çıkarmak. (85)

millet mektepleri Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Latin harflerinin benimsendiği Harf İnkılabı(1928) ertesinde kitlesel biçimde okuma yazma öğretilen okullar. (80)

Molotov (1890-1980) Sovyet siyaset adamı. Enerjisi ve Stalin'e bağlılığıyla tanındı. 1939'da Dışişleri Halk Komiseri oldu ve Alman-Sovyet Paktı'nı hazırladı.

mıorak [Erm.] Teyze. (42, 64, 65)

muhannet [Ar. *muhanat/muhanet*] El, yabancı. (41, 86)

müstahfız [Ar.] Tanzimat sonrası Osmanlı askerlik sisteminde, muvazzaf ve rediflikten sonra, kırk yaşını aşınca başlayan ihtiyat askerlik hizmeti. (47)

nâkabil [Far.] İmkânsız, gayri mümkün. (63)

nikbet+ [Ar. *nekbet*] Talihsizlik, düşkünlük, felaket. (119)

nodul+ Çift sürerken hayvanı dürtmekte kullanılan üvendirenin ucundaki çivi. (44)

olgörüp Bir türlü. (13, 32, 69, 80, 105, 122, 131, 132)

olmak+ Daha iyi bir duruma gelmek, iyileşmek, düzelmek. (86, 117)

orgun orgun Gizli saklı. (53)

Osmanlı gemi Hayvanın ağzını ve çenesini kavrayan bir tür gem [yalnızca ağzı kavrayan: beylik gem]. (25)

Oyuklu Güneçük Köprü'den geçip Zara-Şerefiye yoluna çıkınca Zara'nın 3 km. kuzeydoğusunda bir çiftlik-köy.

öğendere [Yun.] Ucunda sivri demir olan değnek [üvendire+]. (44)

öllühün körü "Elinin körü" anlamında sövgü. (59)

ömrü karadan geçmek Kara bahtlı olmak, gün görmemek. (82)

öyke Ülke. (108)

pariluys [Erm.] Günaydın. (57, 59)

pavlika Fabrika. (97, 127)

paye partal [partal+: abartılmış söz, yalan; Erm. *partam* zengin, bol] Övünerek. (15)

pesende [Far. *pesend* beğenme, seçme, onama] İzin, yetki, nam. (108)

Pesendi (1864 Sivas - 1926 İstanbul) Türkçe ve Ermenice şiirleriyle tanınan âşık. Asıl adı Mardiros Kımpetyan olup, Zileli Ceyhuni'nin yetiştirdiği çok sayıda çıraktan biridir. *Kusani Daviği* (Ozanın Sazı) adlı Türkçe ve Ermenice âşık tarzı şiirlerinden oluşan divanı 1910'da İstanbul'da Ermeni harfleriyle basılmıştır.

peş+ [Far./Erm.] Etek, elbise. (33, 35, 76, 104, 109, 115)

Pireğ'in Yokuşu Zara'da Tolos'un Tepe yakınında bir yokuş.

Pırkınik Sivas'ın kuzeyinde, yürüyerek bir saatlik mesafede bir Ermeni köyü.

pogov [Erm. *pogodn* çıplak ayaklı] Sırımlı çarıklı. (65)

porot [Erm. *porod*] Uyuz. (17)

Poşa Gürcistan Çingenesi. Çingenelerin bir kolu; Kuzey Anadolu'da Çingenelere verilen ad; özelde Kuzey Anadolu'da göçebe yaşayan, Ermenice konuşan topluluk.

puharik [Ar. *buhar*'dan/Erm.] Baca. (88)

pur [Asurice/ Erm.] Alçı(taşı), kireç. (88, 116)

pürçekli Havuç [pürçüklü+]. (43)

redif+ Osmanlı Devleti zamanında ihtiyat askerlerine verilen ad. (47)

Reji Padişah II. Abdülhamit döneminde kurulan, Osmanlı Devleti'nin tütün tekelini yöneten kuruluş. Cumhuriyet döneminde varlığını 1929'a kadar sürdürmüşse de, tütün tekeli idaresi halk arasında uzun yıllar Reji adıyla anılmaya devam etmiştir.

Reşit [Âkif] Paşa (1863-1920) Osmanlı devlet adamı. 1902 yılında Sivas Valiliği'ne getirilmiştir. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla Dahiliye Nazırı atanmış, ancak hastalığı nedeniyle görevebaşlayamayıp istifaetmiştir.

Reşol(lular) Malatya yöresinde köy-aşiret. Zara'da Üngür yakınında göçüp yerleştikleri köy bu adla anılır.

Rışvan(lar) Haymana yöresinden gelip Zara'ya yerleşen, hayvancılık ve çobanlıkla uğraşan bir Kürt aşireti.

Ribbentrop (1893-1946) Alman devlet adamı. 1938'de Dışişleri Bakanı oldu. Nazi yayılma siyasetini yönetti. 1939'da Alman-Sovyet Paktı'nı imzaladı. İkinci Dünya Savaşı ertesinde Nürnberg Mahkemesi'nde yargılanarak ölüme mahkûm edildi.

rublağı On altı kiloluk tahıl ölçüsü. (61)

sahavet+ El açıklığı, cömertlik. (131)

sakamet+ Bozukluk, eksiklik, sakatlık, yanlışlık. (126)

sako+ Paltoya benzer bir tür üstlük. (61, 127)

samarıklı Sürekli öksüren, hastalıklı. (129)

sanbağı [Erm. *sami* zelve] Zelveyi alt ucundan bağlayan kalın sicim [zelve+: çift öküzünün boyunduruktan çıkmaması için, boynunun iki yanından boyunduruğa, aşağıyadoğru geçirilen çubuk]. (85, 101)

sapısilik [Özellikle erkekler için] Bir şeyden anlamaz, kişiliksiz, kendini bilmez. (82)

Sartaklı Zara'nın hemen güneyinde, Kızılırmak kıyısında bostanlık mevki.

savacak Değirmen suyunu başka yöne çevirmek için oluk önüne konulan tahta ve böylece açılan ikinci su yolu. (19)

saya Sade (yağ). (108, 110)

sekitmek Sektirmek. (43)

seklem+ Kıldan, yünden dokunmuş çuval. (99)

sığır katma zamanı Gün doğumuna yakın, hayvanların sürü çobanına verilmezamanı. (20)

sıpırtmak Kaçırmak, kovalamak. (19)

sıraca+ Deride ve daha çok boyunda görülen değişiklik; lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü. (129)

sinüs Pir(ihtiyar). (94, 118)

soyka Şey, nesne.(69, 121, 123)

suhendan [Far.] Güzel söz söyler, söz bilir, sühandan, sühendan. (63)

Sultan Hamit (1842-1918) Otuz üçüncü Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876-1909).

Surp Nışan Sivas'ın kuzeybatısında, bir saatlik mesafede ünlü bir Ermeni manastırı.

sübhaneke [Ar. *Sübhan* Tanrı, *Sübhanallah* Tanrı'yı takdis ve tenzih ederim.] Kuran'da Dünyayı boş yere (batilan) yaratmadın, sübhanaka (sen manasız şeyi yaratmaktan münezzehsin! III. 191) sözünde geçer; 'hâşâ!' anlamını taşır. (33)

süt vuruğu samanlık toklusu Çok süt içmekten ishal olup hastalanmış, büyüyüp gelişememiş (hayvan). Benzetme ile insanlar için de kullanılır. (127)

şayeste [Far.] Uygun, yakışır, yaraşır. (91)

şeleg [Erm. *şalag* sırt, yük, denk] Döşek, yatak, yorgan. (118)

şıvga [Erm. *şiv* ince, taze dal] İnce ve uzun, gençağaç. (93)

şire pazarı Kayısı, dut, çir, pestil, kuru üzüm gibi tatlı (şireli/şıralı) yiyeceklerin satıldığı pazar.(49)

şosa Şose. (84)

şurva çorbası [Far. *şorba* çorba] Suluca pişirilen erişteye, yağda kavrulup yumurta katılan unun ilave edilmesiyle hazırlanan çorba. (53)

tahtamec Tahtadan sedir. (109)

tân [Ar.] Sövme, yerme. (63)

Tan Gazetesi Tek partili dönemde sol muhalif çizgisi olan bir gazete. Halil Lütfü Dördüncü, Sabiha Sertel ve Mehmet Zekeriya Sertel sahipliğinde, Sabahattin Ali, Cami Baykurt, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Adnan Cemgil, Aziz Nesin gibi kalemlere yer verdi. 1945'te Cağaloğlu'ndaki binası saldırıya uğrayıp tahrip edildi.

Taniel Varujan (1884-1915) Ermeni aydını, şair. Tanığı olduğu çalkantılı çağının acılarını tarihsel süreklilik içinde öze, yaratma gücüne dayanarak aşma anlayışıyla yazdığı ve derin duyarlılık yüklü şiirleri, içeriğin yanı sıra, dil ve sanat yönünden de Ermeni edebiyatında eşsiz bir yeredinmesini sağlamıştır. Yapıtları birçok dile çevrilmiştir.

taplı [Erm. *tap* güç, kuvvet] İri gövdeli, enli. (96)

tartala [= dağdağa+?] Yağma, talan. (93, 114, 122)

tastar [Far. *destar* örtü, peçete, mendil. Erm. *tasdarag* mendil, hamurun üzerine örtülen bez] Bez veya yünden örülü cicim (hamur toplarının altına serilir). (117)

tay etmek Denkleştirmek [tay+]. (93)

tevatür Çok. (58)

toklu+ Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu; iki yaşındaki kuzu. (80, 127)

Tolos'un Tepe Zara'nın kuzeybatısında, Çarşıbaşı Mahallesi'ne yakın, yaklaşık 200 metre yüksekliğinde tepe.

tulalamak Turalamak, hayvanı koşturmak [tura+: Davul çalmaya yarayan kayış veya ucu kayışlı sopa; bazı oyunlarda ebeye vurmakta kullanılan ucu düğümlü mendil]. (75)

tump [Erm.] Tümsek; tarlaları birbirinden ayıran toprak parçası. (15)

tutiya [Ar. *tutiya* çinko] "Az bulunur nesne" anlamında kullanılır [tutya+]. (77)

ünlük tünlük Hiçbir iz bırakmadan (sıvışmak). (40, 126)

Ütükyurdu Zara-Şerefiye-Koyulhisar yolunda, Kuşkayası Geçidi'ne varmadan yolun sağında, 6 km kadar içeride kalan bir orman köyü.

varbed [Erm.] Usta. (50, 65)

Vari Şenk [Erm.] Aşağı(daki)/Alt Bina. (42, 45, 48, 51)

vurgun arabası Dört tekerlekli, en az bir, en çok üç çift atla çekilen yük arabası, vurgun. (42, 84)

yalancı kamçı Araba sürerken, atları hızlandırmak için havada şaklatılan kamçı. (84)

yasanlamak Ağaç gövdesinin dalını budağını kesmek.(93)

yeğni+ Ağır olmayan, hafif. (101)

yel yeper Çarçabuk. (111)

Yellice Zara'dan kuzeye, Kösedağ'a doğru, yaklaşık 10uncu kilometrede, yolun sağında kalan bir köy.

yerip (de) yetişmeyesice Er(iş)ip büyümeyesice. (41, 118)

yılkı+ At, eşek gibi tek tırnaklı hayvan sürüsü; başıboş bırakılmış at veya eşek. (43)

yoksul demiş ben ondum, felek demiş ben öldüm mü? Yoksulun derdinin bir türlü bitmeyeceği anlamında deyim. (117)

yoz+ Kısır. (80)

Zıllullah [Arapça *zıl*: gölge.] Allah'ın gölgesi; Allah'ın yeryüzündeki vekili, halife.

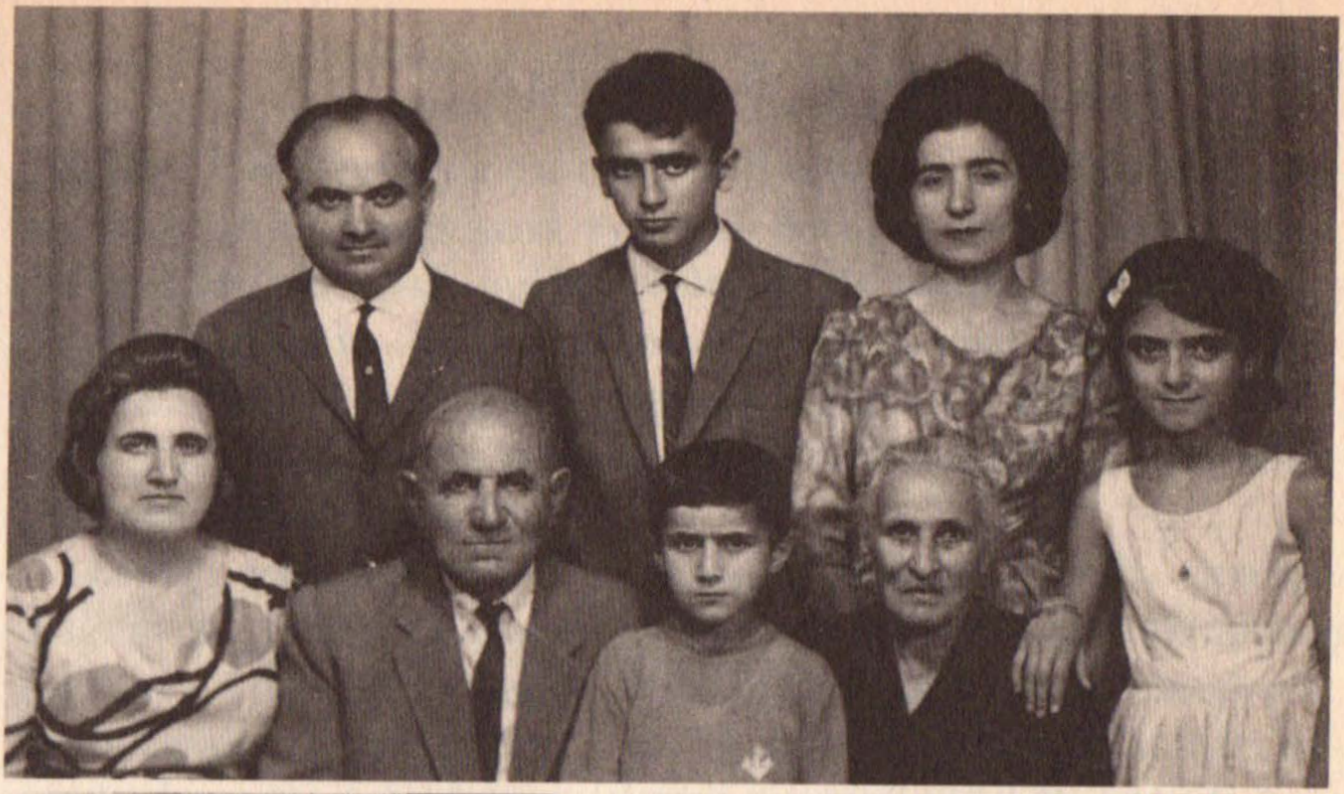
zır ha Eşekleri çiftleştirirken söylenen söz. (89)

zırıl İri, kuvvetli. (92,93, 99, 109, 113-115)

zıvga Kalça kısmı körüklü, bacakları dal şalvar [zıpka+]. (90, 100, 127)

1930'lu yılların başlarında Zara: Önde Kaymakam (Kel) Asım Bey, alay kumandanı ve memurlarla (Fotoğraf: Rasim Tuğalan).

Cihanyanların yaşam ve göç serüveninde İstanbul durağından iki hatıra:
Kirkor Ceyhan ve karısı Vartanuş, çocukları Şahnur, Vartuhi ve Arsen, halaları Manuşag ve iki eski toprak, baba Simon ve ana Horik Hatun(1964)

Zara'da Seferberlik'ten önce Ermeni okulunda öğretmenlik yapan baba Simon Cihanyan, Gedikpaşa Surp Hovhannes Kilisesi avlusunda Ermeni aydınlarından Arpiar Der Markaryan ile sohbette(1954).

Kirkor Ceyhan'ın öykülerinde adı sık sık geçen Haçın Kaya'da gençler şelale başında.

Kirkor Ceyhan'ın Ardından

27 Eylül 1999 Pazartesi sabahı Bonn'da son bulan çalkantılı bir yaşam Kirkor Ceyhan'ınki. Zara, Sivas, İstanbul, Ermenistan, Fransa, Almanya'da süren 73 yıllık mücadele, 73 yıllık arayış, 73 yıllık tarih... Ceyhan'la birlikte bizden eksilen, sadece bir insan veya yazar değil, geçmişle aramızda kurduğumuz köprünün ayaklarından biri aynı zamanda...

Yaşayan bir tarih olarak, anlattıkları ve yazdıklarıyla, kuşak farkını hiçe sayarak, dedelerimizi, onların analarını babalarını daha iyi tanımamızı, anlamamızı sağladı. Onların şahsında kendimizi, zamanımızı, dünyayı tekrar tekrar yorumlamamıza yardımcı oldu. Zamanın dünyayı, insanları nasıl değiştirdiğini, bu değişimin sı-

nırsızlığını, sonsuzluğunu onun yazdıklarıyla daha bir sağlıklı ölçer olmuştuk sanki. Tıpkı ortaokul yıllarında tanıdığı Tavralı değirmenci Şimavon Usta yani Şiman Emmi gibi hayatı boyunca öğrenmeye ve öğrendiklerini ayrımsız herkesle paylaşmayı istedi. Şiman Usta'nın açtığı yoldan ilerlediğinde kitapları vasıtasıyla tanıştığı Sabahattin Ali ve şahsen tanıdığı Kemal Tahir yol göstericileri oldu ve o yoldan bir daha hiç sapmadı. Hep daha doğru, daha güzel bir yaşamın ardında, şartlar neyi zorladıysa, umudu nerede gördüyse oraya koştu.

Gittiği, yaşadığı yerleri kişiliğinde özümsedi, sevdi, ama çocukluğunu, ana babasını, zihnine nakşolmuş çocukluğunun Zara'sını, Sivas'ını unutmadı. Belki hiçbir zaman yazar olarak görmedi kendini ama "yazan" oldu. Yazamayan yazarlara inat, görerek, duyarak, dolu dolu yaşayarak "yazan" oldu. Bu sayede tıpkı doyumsuz sohbeti, hoş muhabbeti gibi berrak, saf, insanı saran öykülerden oluşan üç kitap bıraktı ardında. Belki her biri birer gerçeküstü klasik olabilecek öyküleri aslında yaşanmış birer hayat parçasıydılar. Yaşamın gerçeklerinin aslında ne kadar da inanılmaz ve sıradışı olduğunu duyumsatıyordu bu öyküler. Yazdıkları zihinlerde, kalplerde ekşi bir hatıra tortusuyla birlikte tatlı bir yorgunluk bıraktı, gözlere değil, içtenliği ve zekasıyla beyin kıvrımlarına, kalbe hayat taşıyan damarlara yorgunluk verdi.

Seferberlik Türküleriyle Büyüdüm'ün kapağındaki o ortaokul çağı çocukluk fotoğrafındaki gibi daima gülen gözlerle baktı ardına. Yaşadı, yaşlandı ama o gülen gözleri hep aynı kaldı. Artık bizimle olmasa da dostluğu anılarımızda yaşayacak.

28.9.1999

Aras Yayıncılık

Kirkor Ceyhan'ın
Aras Yayıncılık'taki diğer kitabı

SEFERBERLİK TÜRKÜLERİYLE BÜYÜDÜM

Kirkor Ceyhan

124 sayfa, 2. baskı Ekim 1998

"Bu kitapta, Cumhuriyet reformlarının başlangıcına denkdüşen 1930'lu yıllarda, bir imparatorluğun tarihinden paylarına düşeni de omuzlarında taşıyarak yaşamaya çalışan sıradan insanların dünyasından kesitler bulacaksınız. Anlatıcı, yer yer yedisi yetmişine karışmış, ilkokul çağındaki bir çocuktur..."

Seferberlik Türküleriyle Büyüdüm seferberliğin belirlediği bir yaşama doğan yazarın çocukluğunda iz bırakan nice olayı bir araya getiriyor. Seferberlik yıllarında kaybolup, Kızılhaç'ın ve Amerikalı misyonerlerin yıllar sonra Anadolu ve Suriye'den topladıkları çocukların, dünyanın dört bucağına savrulan Zaralı Ermeniler'in yaşlı dul Ermeni kadınlarına gönderdiği ve öğretmen eskisi, yapı ustası Simon'un hatır kıramayıp okuduğu mektuplar, küçük Kirkor'un içine yer eden sahnelerden sadece biri...

Türkçe Yayınladıklarımız

Gâvur Mahallesi

Mıgırdiç Margosyan

104 sayfa, 8. baskı Nisan 2000

Öykülerinde Doğu insanının yaşamından kesitler sunan Margosyan, yalnızca Ermeniler'i değil, folklorik değerleri, gelenekleri, kederleri ve sevinçleriyle bütün bir yöreyi tanıtıyor okurlarına.

"Yazılarımda, bizim oraları anlattım, gördüğüm ve yaşadığım gibi. Tipleri ve adlarını hemen hemen aynen verdim, değiştirmeden, oldukları gibi. Onlardan, o bucolardan, o dayılardan, o amcalardan çoğu öte tarafa göçmüşlerdir. Adları, hatıraları, biraz da bu satırlarda, bu kitapta yaşasın..."

Söyle Margos Nerelisen?

Mıgırdiç Margosyan

112 sayfa, 5. baskı Aralık 1998

Margosyan'ın öyküleri Anadolu çeşnisiyle damaklarda zengin, farklı bir tat bırakıyor. Ermeni, Süryani, Keldani, Pırot, Kürt, Türk, Yezidi gibi farklı kimlik ve kültürlerin Anadolu'su en yalın haliyle, renkli kişiliklerle gözlerimizin önüne seriliyor. Keşfedilmeyi bekleyen sıcak bir dünya kapı aralığından el sallıyor hepimize.

Biletimiz İstanbul'a Kesildi

Mıgırdiç Margosyan

112 sayfa, 4. baskı Kasım 1999

1940-50'li yıllarda Diyarbakır'ın sıradan insanlarını olduğu gibi resmeden Margosyan, bu kitabında biraz da kendi yaşam serüvenini ince bir mizah haddesinden çekip, gökyüzüne yerleştirdiği dev bir aynaya yansıtıyor.

Memleketini Özleyen Yengeç

Yervant Gobelyan

Ermenice'den çeviren Hagop Gobelyan

112 sayfa, 1. baskı Kasım 1998

Yetmiş beşlik delikanlı Gobelyan'ın öykülerinde, Stavro, Kir Bodos Yuvanopulos, Abdullah Efendi, Matmazel Annik, Meliha Hanım hep beraber İstiklal Caddesi'nde yürüyüşe çıkmışlardır ... veya Galata Köprüsü'nden kalkan Adalar vapuruna binmektedirler bir telaş... Beyazıt'tan, o zamanlar Küçük Paris denilen Samatya yönüne hareket edecek dolmuşta son koltuğun dolmasını beklemektedirler. O yolcu siz olmak istemez misiniz?

Babil'den Sonra Yaşayacağız

Ara Güler

Ermenice'den çeviren Sirvart Malhasyan

128 sayfa, 2. baskı Mayıs 2000

Yaşamını fotoğrafa adayan Ara Güler'in pek bilinmeyen, arka planda kalmış yazar kimliğini sergileyen bu kitap, yıllar önce çeşitli Ermenice gazete ve dergilerde yayınlanmış öykülerinin çevirisi ve son dönemlerde Türkçe kaleme aldığı iki öyküden oluşuyor. Ara Güler bu kez öyküleriyle adeta birer fotoğraf çekiyor.

Güvercinim Harput'ta Kaldı

Hamasdeğ

Ermenice'den çeviren Sarkis Seropyan

136 sayfa, 2. baskı Aralık 1998

Hamasdeğ eserlerini doğup büyüdüğü topraklardan uzakta, "yeni dünya" Amerika'da verdi. Hasretini ömür boyu çektiği köyü Perçenç, öykülerinde dünyanın merkezine dönüştü; ancak Hamasdeğ, köyünün yerel yaşamının anlatıcısı olmakla yetinmedi. Ermeni köylüsünün kaderinde, yaşamın dışına itilenlerin, toplumdan ve hatta doğadan kovulanların, kısacası, bütün insanlığın izini sürdü.

Yaşamı Beklerken

Antan Özer

Ermenice'den çeviren Klemans Çelik

104 sayfa, 1. baskı Ekim 1997

Sıradan insanları öyküleyen Özer, umudun ve hayal kırıklığının, yaşanmışlıkların ve beklentilerin, düşle gerçeğin, öz ile sözün çelişkin, karmaşık yumağından ustaca çektiği ipliklerle ilmek ilmek üretip tablo niteliğinde bir örgü sunar önümüzde. Bu tabloyla ilintimizi, onu nasıl çerçeveleyeceğimizi düşünürüz ister istemez.

Özgürlük İki Adım Ötede Değil

Aram Pehlivanyan

128 sayfa, 1. baskı Ekim 1999

1940'lar Türkiye Ermenileri için edebi bir hareketin filizlenip meyve verdiği canlı bir ortamı beraberinde getirdi. İstanbul merkezli bu hareketin öncülerinden biri de Aram Pehlivanyan'dır.

Sınıf arkadaşı S. K. Zanku ile birlikte yayınladığı *Aşğhadank* [Emek] adlı edebiyat dergisinde ve daha sonra, 1946 yılında kapatılan *Nor Or* [Yeni Gün] adlı haftalık gazetede eserler veren Pehlivanyan, Türkiye Komünist Partisi (TKP) faaliyetlerine katılması nedeniyle mahkûm edildi. 1949'da özgürlüğüne kavuştuğunda *Kağaki Jığhorin Meç* [Kentin Gürültüsünde] adlı Ermenice şiir kitabı yayınlandı.

Özgürlük İki Adım Ötede Değil, Pehlivanyan'ın o kitaptaki şiirlerinin Türkçe çevirilerinin yanı sıra, kitaplaşmamış Türkçe ve Ermenice şiirlerini de içeriyor. Yazarın şiirlerine ve dünyasına nüfuz etmeyi kolaylaştırıcı kişisel tanıklıklar, fotoğraf ve belgelerle şiir kitabının ötesinde, bir döneme ışık tutan değerli bir belge-kitap niteliğine de bürünüyor.

Armıdan Fırat'ın Öte Yanı

Hagop Mıntzuri

Ermenice'den çeviren Silva Kuyumcuyan

140 sayfa, 2. baskı Eylül 1998

Mıntzuri bu kitapta Erzincan yöresinden, çoktan tarih olmuş şölenleri ve capcanlı renkleriyle düşsel bir yaşam izletiyor bizlere. Kürtçe, Türkçe ve Ermenice'nin harmanlandığı Mıntzuri'nın dilinde, yakın tarihten yaşam kesitleri bir söylence gibi aktarılıyor. Bu öyle bir dönem ki, birbirinin ocağını gözeten değişik kavımlerden Fıratlılar yan yana türkü söylüyorlar.

Atina Tuzun Var Mı?

Hagop Mıntzuri

Ermenice'den çeviren Silva Kuyumcuyan

160 sayfa, 1. baskı Ocak 2000

Mıntzuri, eserinde Erzincan yöresini. köyü Armıdan'ı ve çevresini, yöre insanını, âdetleri, rituelleriyle anlatıyor, anıyor...

Atina, Tuzun Var Mı? köy evinin tüm işlerinin üstesinden gelmeye çalışırken bir yandan da büyüklerinin yanında konuşmayıp "gelinlik tutan" yeni evli kadınların kendilerini en çok ne zaman özgür hissedebildiklerinin sırrını veriyor... Hayatı adeta bir roman olan Mıntzuri, ölümünün üzerinden 22 yıl geçmesine rağmen, okuyucusuna yepyeni tatlar vaat ediyor hâlâ.

Balkan Savaşı

Aram Andonyan

Ermenice'den çeviren Zaven Biberyan

528 sayfa, 1. baskı Temmuz 1999

Balkan Savaşı, gazeteci-yazar Aram Andonyan'ın 1912-1913 yıllarında İstanbul'da basılan, Ermenice *Badgerazart Intartzag Badmutyun Balkanyan Baderazmin* [Balkan Savaşı'nın Resimli Mufassal Tarihi] adlı eserinin Türkçe'ye çevirisi.

Yazar, eserinde sadece savaşı değil, yüzyıllar boyunca söz konusu topraklarda ve Avrupa'da süregelen siyasi olayları inceleyerek, savaşa nelerin yol açtığı konusuna ışık tutmaya çalışmış, bunu yaparken de Osmanlı, Balkan ve Avrupa ülkelerinin siyasi ve diplomatik tarihlerini, sosyal, ekonomik ve dini şartlarını göz önünde bulundurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun çalkantılı son yıllarına da büyük ölçüde ışık tuttuğu eserinde Andonyan, çöküşü hızlandıran nedenleri, hataları tanımlamaya çalışırken, ülkeyi kurtarmanın yollarını da arıyor...

Babam Aşkale'ye Gitmedi

Zaven Biberyan

Ermenice'den çeviren Sirvart Malhasyan

416 sayfa, 2. baskı Ekim 1999

Babam Aşkale'ye Gitmedi'de, bir ailenin ekseninde İstanbul Ermenilerinin 1940'lı ve 50'li yıllardaki yaşamından bir kesit sunuluyor. Varlık Vergisi uygulaması nedeniyle varını yoğunu kaybeden bir baba, Diran; bu güç koşulları onun yüzüne vuran aile bireyleri, Hilda ve Arus; zorlu Nafıa askerliği günlerinden sonra geri döndüğünde hiçbir şeyi bıraktığı gibi bulamayan oğul, Baret... Yazar, Baret karakterinde, bir delikanlının hızla değişen toplumsal koşullara uyum mücadelesini ve bireysel çatışmalarını çarpıcı, yalın bir dille sunarken ülkedeki siyasi gelişmelerin azınlıkları nasıl etkilediğini roman karakterlerinin ağzından bire bir ortaya koyuyor

Yalnızlar

Zaven Biberyan

208 sayfa, 1. baskı Mayıs 2000

Zaven Biberyan Türkiye'nin yakın tarihine farklı bir açıdan baktığı bu romanında, siyasi iktidarın el değiştirmesiyle toplumun da hızlı bir dönüşüm geçirmeye başladığı 1950'li yılların başlarında, İstanbul'un Anadolu yakasında bir sayfiye yerinde, Erenköy'de, bir yaz hafta sonunda yaşananları anlatıyor. Yazar, bu iki günde yaşananlarla, toplumsal sınıfların ve beraberinde çeşitli statülerden bireylerin iç dünyalarının derin bir psikolojik tahliline girişirken, başta insanlar, sonra da Türk, Ermeni, Yahudi, Rum toplulukları arasındaki iletişimsizliği, ruhların derinliklerinde gizli şiddet eğilimlerini ve bunların sonucunda kişisel-toplumsal davranış kalıplarında oluşan tahribatın getirdiği yalnızlaşmayı konu ediniyor..

Աբրնը Նալլատը Ֆելէք Տիւշդիւ Փէշիմիզէ

Չար Բախտը Պայտեց Իր Ձին, Ինկաւ Մեր Ետին

պատմուածք, թրքերէն

գրող՝
Գրիգոր Ճէյհան

Բ. Տպագրութիւն, Մայիս 2000, Սթամպուլ

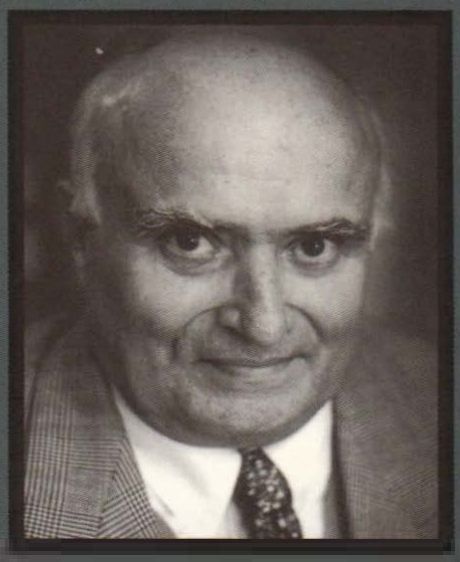
Atını Nalladı Felek Düştü Peşimize

Evil Fate Shoed His Horse To Chase Us

short stories, Turkish

author
Kirkor Ceyhan

2nd edition, May 2000, Istanbul

FOTOĞRAF: MANUEL ÇITAK

KİRKOR CEYHAN

"Allah senden razı olsun Ömer Ağa kardaş, en yakınlarım bile, ufak tefek alacakları için olur ki sona kalır da alamam diye, kapıyı eşiği sökerken, sen ne geldin ne de bir haber gönderdin. Al bu bostanın koçanını. Eksik ziyade, sen de hakkını helal eyle. Bundan daha fazlamız kalmadı..."

Ömer Ağa, Bağoğlugil'den; aptes alıp namaz kılmamış, inadına kumar oynayıp içki içmiş, metres tutup karı oynatmış, Zara'nın külhanilerindendi. Yeniden bir yudum rakı aldı, tütüp duran sigaraya uzandı. Ne bir lafa kadir oldu, ne de bostanın tapusunu eline aldı. Acı acı yanan sigaradan iki nefes çekti. Dükkânın köşesine yöneldi. Çekmeceden Garabed'in mühür basıp da verdiği, bin altı yüz kuruş borç yazılı kâğıdı alıp önlerine geldi. Ana ile iki oğul da, ne he ne de yok diyen, bir dilsiz gibi dükkânda dolanan Ömer Ağa'ya bakılı kalmışlardı.

"Bak Enova, işte bu senet Garabed'in senedidir. Önünüzde yırtıyorum. Anam sütü gibi helal olsun. Garabed'in bana borcu yok. Alın şu bostanınızın tapu koçanını. Ben bu çiftcelerine bağışlıyorum. Kadın halinle ne yer ne içersiniz? Bari bostanını ek biç de, geçinmeye bak, Allah'ın zavallısı..."